

Mat og måltider i barnehagen

“Maten er ikke sunn før den er spist”

En kvalitativ studie basert på semistrukturerte intervjuer av seks avdelingsledere om forskjeller og likheter med hensyn til mat og måltider i kommunale og private barnehager i Oslo vest og Oslo øst.

Elna Thurmann-Nielsen

Masteroppgave ved Pedagogisk Forskningsinstitutt
Utdanningsvitenskapelige Fakultet
Universitetet i Oslo

Mai 2011

SAMMENDRAG AV MASTEROPPGAVE I PEDAGOGIKK

<p><u>TITTEL:</u></p> <p>Mat og måltider i barnehagen.</p> <p>En kvalitativ studie basert på semistrukturert intervju av avdelingsledere i private og kommunale barnehager i Oslo vest og Oslo øst om forskjeller og likheter med hensyn til mat og måltider.</p>	
<p><u>AV:</u></p> <p>Elna Thurmann-Nielsen</p>	
<p><u>EKSAMEN:</u></p> <p>Pedagogikk Allmenn Studieretning</p>	<p><u>SEMESTER:</u></p> <p>Vår 2011</p>
<p><u>STIKKORD:</u></p> <p>Mat og måltider i barnehagen</p> <p>Avdelingsleder i kommunale og private barnehager</p> <p>Læreplanteori Rammeplanteori Sosiokulturell læringsteori</p> <p>Barnehageloven, rammeplanen, forskrift for miljørettet helsevern i barnehagen og skoler og retningslinjer for mat og måltider i barnehagen.</p>	

© Elna Thurmann-Nielsen

2011

“Mat og måltider i barnehagen – en kvalitativ studie basert på semistrukturert intervju av seks avdelingsledere i kommunal og private barnehager i Oslo vest og Oslo øst.”

Elna Thurmann-Nielsen

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo.

"Sources of individual differences in food preferences and habits are one of the most fundamental mysteries of human behaviour."

Mennella 2005

Sammendrag

TEMA OG PROBLEMSTILLING

Barnehagen er pålagt ansvar for mat og måltider i barnehagen. Problemstillingen fokuserer på forskjeller og likheter mellom ulike barnehager, og gapet mellom lovens intensjoner og barnehagens realisering av dem. Formålet med oppgaven er å studere hvordan seks avdelingsledere i private og kommunale barnehager i Oslo øst og Oslo vest realiserer mat og måltider.

METODE

Mat og måltider i barnehagen er en kvalitativ studie av avdelingsleders erfaringer og realisering knyttet til mat og måltider i barnehagen. Oppgavens problemstilling blir belyst gjennom litteratur, semistrukturert intervju og observasjon. Litteratursøk er relatert til elementer av Goodlads (1979) begrepssystem for læreplanfremstillingsformer, samt Lundgrens rammefaktorteori (Engelsen 2003). Jeg har også innlemmet i en mindre del av oppgaven sosiokulturelle læringsperspektiv i lys av Dysthes (2001), Deweys (2005) og Vygotskys (1978) teorier. Litteratursøk er også relatert til temaene forebygging av helserelaterte sykdommer, ernæring, spiseutvikling og sosioøkonomiske forskjeller i befolkningen, hvor jeg har brukt fagfellevurderte vitenskapelige artikler, offentlige rapporter og utredninger fra Statistiske Sentralbyrå. Empirisk del er halvstrukturerte kvalitative intervjuer med seks avdelingsledere og observasjoner av et måltid i private og kommunale barnehager i Oslo vest og Oslo øst. Teori, intervju, observasjon, læreplantekster og tilgjengelig årsplan eller virksomhetsplan for barnehagen danner grunnlaget for analysen.

RESULTATER OG KONKLUSJON

På bakgrunn av teori om Goodlads begrepssystem for læreplanfeltet gir det grunn til å anta at det kan ta lang tid før ideene i læreplaner blir operasjonalisert i barnehagen. Svarene fra denne studien vil kun representere de barnehagene som er med i undersøkelsen. Resultatene må ses i lys av lite utvalg og kort tid på observasjon, og generalisering er derfor ikke mulig.

Resultatene viser at mattilbudet er vesentlig mye bedre i privat barnehage i Oslo vest enn i de andre barnehagene i denne undersøkelsen. Resultatene på ulik grad av kunnskap om av mat og måltider som pedagogisk arena er ikke utslagsgivende på eierstruktur eller geografisk

plassering. Oppgaven konkluderer med at det er forskjeller og likheter mellom private og kommunale barnehager i Oslo øst og Oslo vest med hensyn til mat og måltider. Oppgaven konkluderer også med at det er manglende sammenfall mellom de formelle læreplaner og den oppfattede og realiserte læreplan. Det er imidlertid viktig å fremheve at selv om denne lille undersøkelsen viser manglende sammenfall mellom intendert og realisert læreplan, så viser avdelingslederne gode intensjoner og stort engasjement for barna i barnehagen.

Forord

Det har vært en interessant, lærerik og fin reise å få lov til fordype seg i det emnet som engasjerer meg. Det har vært en krevende og morsom prosess å skrive denne oppgaven. Det er mange som fortjener en takk, nå som oppgaven er fullført.

Først og fremst vil jeg takke de seks informantene som delte sine erfaringer med meg i en ellers travel arbeidsdag, og takk til barnehagens ledelse som tillot meg å gjennomføre intervju og observasjon. Takk for vilje og evne til å finne fleksible løsninger der det trengtes og for at jeg fikk delta under måltidene med barna. Oppgaven hadde ikke blitt til uten dere.

En stor takk til veileder Britt Ulstrup Engelsen for all støtte og utrettelige tiltro du har vist meg underveis i hele prosessen. Takk for all kunnskap du har delt med meg og for at du har vist interesse og engasjement for oppgaven min.

En takk går også til bydelsadministrasjonene i Oslo for vennlig hjelp med å lette arbeidet mitt med å finne informanter, samt takk til Helse- og velferdsetaten i Oslo for god hjelp og nyttig informasjon i starten av prosjektet.

En stor takk går til gode støttespillere, medstudenter på PFI og alle deltagere på gruppen Samfunnsrettet Pedagogikk for nyttige og gode samtaler, og ikke minst viktig oppmuntring underveis.

Elna Thurmann-Nielsen
Oslo, mai 2011

Forkortelser i oppgaven:

B05 Barnehageloven, Lov av 17. juni 2005 nr. 64 om barnehager med forskrifter og departementets merknader til bestemmelse (KD 2006a)

RP06 Rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver (KD 2006a)

F96 Forskrift om miljørettet helsevern i barnehager og skoler mv. (SHD 1998)

R07 Retningslinjer for mat og måltider i barnehagen (SHD 2007b)

SU Samarbeidsutvalget i barnehagen

Innhold

Sammendrag.....	9
Forord.....	11
1 Innledning.....	15
1.1 Oppgavens problemstilling og tema	17
1.2 Metodisk ramme, avgrensning og utvalg	19
1.3 Oppgavens oppbygning	20
2 Læreplan og læreplanteori som teoretisk ramme	21
2.1 Goodlads begrepssystem for læreplanfeltet.....	24
2.2 Læreplanens hovedelementer	24
2.3 Den substansielle læreplan	28
2.4 Den ideologiske læreplan.	32
2.5 Den formelle læreplan	42
2.5.1 Sosiokulturell læringsteori	47
2.6 Lundgrens rammefaktorteori	60
2.6.1 Rammefaktorer i barnehagen	64
3 Metode og gjennomføring.....	69
3.1 Vitenskapsteoretisk grunnlag.	69
3.2 Presentasjon av informanter og barnehagene	71
3.3 Valg av metode for innsamling av data	73
3.3.1 Kvalitativt semistrukturert intervju	73
3.3.2 Observasjon	77
3.4 Transkripsjon.....	79
3.5 Vurdering av metodene.	79
3.6 Validitet, reliabilitet og generaliserbarhet	81
4 Resultater og analyse av data.	85
4.1 Om informantene, deres rolle og deres holdning til det de gjør i forbindelse med mat og måltider.....	86
4.2 I hvilken grad er det samsvar mellom de formelle og den lokale læreplan i forbindelse med mat og måltider?	89
4.3 I hvilken grad er det samsvar mellom den formelle og den realiserte læreplan i forbindelse med mat og måltider?	93
5 Drøfting og konklusjon.	109
5.1 “Jeg skal bli like sterk som Pippi.” Om mattilbudet i barnehagene	109
5.2 “Maten er ikke sunn før den er spist.” Om mat og måltider som pedagogisk arena	112
5.3 Kommunal/privat, Oslo øst/vest, spiller det noen rolle?	117
5.4 Mulige forklaringer på svarene fra undersøkelsen	120

5.5	Konklusjon og veien videre	125
6	Litteratur.....	131
7	Vedlegg	138

1 Innledning

Barnehagen er en pedagogisk og helsefremmende institusjon. Barnehagen som aktør i folkehelsearbeidet er et uttalt politisk mål i Norge. Mat og måltider i barnehagen utgjør en vesentlig del av barnets totale kosthold. Kostvaner påvirker helsen vår hele livet, og hos barn påvirker kostholdet helsen både som barn og voksen. Kostholdet lar seg påvirke og endre gjennom målrettede tiltak. Gode kostvaner og utvikling av smakspreferanser legges i stor grad i barndommen, og barnehagen har stor innflytelse på barns matvaner, kosthold og helse. Barnehagen er pålagt gjennom ulike lover og retningslinjer å sørge for å legge til rette for mat og måltider i barnehagen. *Forskrift for miljørettet helsevern i barnehager og skoler* (F96), *barnehageloven* (B05), *rammeplanen for barnehagen* (RP 06) og *retningslinjer for mat og måltider* (R07) skal bidra til at barna får kunnskaper om menneskekroppen og forståelse for betydningen av gode vaner og sunt kosthold. B05 § 2 tredje ledd, barnehagens innhold – “*Omsorg, oppdragelse og læring i barnehagen skal fremme menneskelig likeverd ... og helse ...*” – og RP06 Fagområde pkt. 3.2, Kropp, bevegelse og helse, viser at barnehagen har et ansvar for dette, ved at “*... godt kosthold og god vekslings mellom aktivitet og hvile er av betydning for å utvikle en sunn kropp*” (KD 2006a). FB96 § 11 og R07 viser begge til at barnehagen bør vektlegge måltidets sosiale funksjon, samt legge statens ernæringsråd til grunn for å sikre måltidets ernæringsmessige verdi. På bakgrunn av ovennevnte vil begrepet *mat og måltider* i problemstillingen vise til *mat* i helseperspektiv og *måltid* som pedagogisk arena.

Måltidene i barnehagen skal sikre barn nødvendig helsefremmende mat og drikke, samt bidra til å utjevne sosiale helseforskjeller i befolkningen. Måltidene er også viktig som pedagogisk arena (KD 2006a). Her er de viktigste grunnene til at barnehagene er innlemmet i folkehelsearbeidet.

For det første er det den posisjonen barnehagen har fått i samfunnet. De fleste barn i Norge går i barnehagen fra 1–5-årsalder. Barns oppholdstid i barnehagen var i 2010 syv timer mer enn i 2003 (KD 2010, SSB 2010). Det vil si at 97,8 % av alle 3–5-åringene, 89,6 % av alle 1–5-åringene og 77,6 % av alle 1–2-åringene hadde mer enn 41 timers oppholdstid per uke i barnehagen. Barns oppholdstid i barnehagen økte fra 2009 til 2010 fra 42,8 timer per uke til 43,1 timer per uke. Barna vil i løpet av alle disse årene i barnehagen innta over 3000 måltider.

Det betyr at barna inntar 2 til 3 måltider per dag i barnehagen. Barnehagen vil således kunne ha en positiv innvirkning på barns kostvaner. På grunn av høy deltagelse vil barnehagen også nå ut til nesten alle barn i Norge, og vil ha stor innflytelse på mange barn på tvers sosioøkonomiske forskjeller i befolkningen.

Det andre aspektet er at læring er en vesentlig del av rammeplanen for barnehagens innhold (RP06). I fagmiljøet hevdes det at læring er selve favorittbegrepet i rammeplanen og nevnt 101 ganger, ifølge Kjetil Steinsholt (Østrem 2009:155, Steinsholt). Mat og måltider bør inngå som integrert del av alle fagområdene i rammeplanen. Måltidet i sosialt felleskap kan danne ramme for læring om etikk, holdninger, gode kostvaner, gi barn mulighet for medvirkning og det kan utrykke identitet, sosial tilhørighet og omsorg. Et måltid er en sosial begivenhet som gir anledning til overføring av tradisjon og kultur. Under måltidene har barn gode muligheter for å lære ny mat å kjenne og få sunne kostvaner som vil ha betydning senere i livet. Forskning viser at kostvaner legges tidlig i livet (Carpetta 1975, Forsdahl 1977, Barker 1994, Mikkilä 2005, Mennella 2008) og at selv med ustabile kostvaner i ungdomsperioden, vil kostvaner tidlig i livet befestes i voksen alder (Hursti og Sjødén 1997).

Det tredje aspektet er fokus på barnehagens sentrale rolle med hensyn til forebygging av kroniske sekundære sykdommer og at barnehagen vil være en viktig brikke i folkehelsearbeidet. Hvert femte barn er overvektig i Norge og kun 6 % av alle barn spiser frukt og grønnsaker daglig (Folkehelseinstituttet 2011, SHD 2002a, 2002b). Stortingsmelding nr. 16 (2002–2003), *Resept for et sunnere Norge*, Soria Moria-erklæringen og Verdens helseorganisasjons globale strategi for kosthold (WHO 2004) ligger til grunn for at regjeringen Stoltenberg II utarbeidet en tverrdepartemental handlingsplan for et bedre kosthold i befolkningen, *Handlingsplan for et sunnere kosthold (2007–2011)* (DEP 2007). Regjeringen signaliserte en sterkere satsing på sykdomsforebyggende arbeid, kosthold og fysisk aktivitet. Samfunnet har ansvar for å legge til rette for gode kostvaner fra vugge til grav. Barnehagen ble derfor innlemmet som en naturlig del av folkehelsearbeidet.

Det fjerde aspektet er politikernes fokus på sosial utjevning i samfunnet, som også er innlemmet i B05 kap. 1: *“Barnehagens formål og innhold, § 1, peker på at barnehagen skal ha en helsefremmende og en forebyggende funksjon og bidra til å utjevne sosiale forskjeller”* (KD 2006 a). Det er et uttalt politisk mål å utjevne sosiale forskjeller i befolkningen.

Regjeringen har lagt frem en nasjonal strategi for sosial utjevning. *Stortingsmelding nr. 41, (2008-09:5)* peker på at *“ Et barnehagetilbud av høy kvalitet kan bidra til sosial utjevning, tidlig innsats og livslang læring”*. Et godt barnehagetilbud til alle barn vil kunne være en viktig arena i folkehelsearbeidet og bidra til å redusere sosiale forskjeller. Mat og måltider i barnehagen er viktige tiltak for å bidra til sunn helseatferd og gode kostvaner på tvers av sosioøkonomisk status og bakgrunn. ” *Barn og unge er framtiden, men de er også nåtiden. Grunnlaget for god helse i oppveksten og senere i livet legges i barne- og ungdomsårene. Alle barn og unge skal ha de samme rettigheter og muligheter til utvikling uavhengig av foreldres økonomi, kultur, språklig eller religiøs tilknytning, utdanning og geografisk tilhørighet”* (DEP 2007a:3).

1.1 Oppgavens problemstilling og tema

Oppgavens problemstillinger er:

Private og kommunale barnehager i Oslo øst og Oslo vest: Forskjeller og likheter med hensyn til mat og måltider.

1. I hvilken grad er det samsvar mellom de formelle og de lokale læreplaner i forbindelse med mat og måltider?
2. I hvilken grad er det samsvar mellom den formelle, den oppfattede og den realiserste læreplan i forbindelse med mat og måltider?

Bakgrunnen for valg av problemstilling er mitt arbeid i mange år som leder av en barnehage i Oslo, samtidig som jeg har vært opptatt av mat og måltider i barnehagen. Etter endt studium som ernæringsfysiolog vokste det frem et nytt ønske om å arbeide med mat og måltider i barnehagen. Jeg ønsket å arbeide med spørsmålet om hvilken rolle barnehagene har og kan ha i folkehelsearbeidet. Innad i fagmiljøet og blant foreldre i barnehagen har det i min yrkestid vært mange diskusjoner og meningsutvekslinger om ernæringsmyter og om barn som ikke vil

spise sunn mat spesielt, og mat og måltider generelt. Det har vært fremmet mange påstander som har vekket min interesse, og som ledet meg til denne oppgaven. Påstandene går i retning av at det er forskjeller mellom private og kommunale barnehager i Oslo øst og Oslo vest med hensyn til mat og måltider. Jeg har i denne undersøkelsen valgt å avgrense tema til mat og måltider som ledd i folkehelseperspektivet og som pedagogisk arena sett med avdelingsleders øyne. Jeg ønsker å se på hvilke rammefaktorer som preger barnehagen med hensyn til gjennomføring med mat og måltider, og om det er store forskjeller mellom barnehagenes kunnskap og praksis. For å kunne besvare problemstillingen har jeg tatt utgangspunkt i læreplantekstene for å se på graden av samsvar mellom intendert og realisert læreplan.

1.2 Metodisk ramme, avgrensning og utvalg

For å besvare problemstillingen i oppgaven har jeg valgt teoretisk ramme og empirisk undersøkelse. Den teoretiske rammen vil kunne gi et grunnlag for å se sammenheng mellom barnehagens intenderte rammeplan, retningslinjer og forskrift, og avdelingsleders realisering av dem i barnehagen. Oppgavens teoretiske utgangspunkt er læreplanteori i lys av Goodlads (1979) begrepssystem og læringsteori beskrevet av Engelsen (2000, 2003, 2006). Pedagogisk tilnærming bygger jeg dessuten på sosiokulturell læring i lys av Dysthes (2001) inndeling og kategorisering, og jeg søker å argumentere for estetisk erfaring fra Dewey (1961, 2005) og den kulturhistoriske skolen fra Vygotsky (1971, 1978). For å belyse bakgrunnen for oppgaven er litteratur, inkludert læreplanteori, offentlige lover og regelverk, og medisinsk litteratur blitt benyttet. Ernæringsstudier er hentet fra The Cochrane Library, Pub Med, Medline og ISI Web of Knowledge, som er fagfellevurderte vitenskapelige artikler. Studiene er ikke eldre enn fra 1975. Studier som er brukt som underlag, er basert på norske forhold, eller fra land som det er naturlig å kunne sammenligne seg med, som land i Europa, og USA. Figurene har jeg laget selv, og tabellen er hentet fra R07.

For å utvide min kunnskap og besvare problemstillingene i oppgaven har jeg gjennomført en empirisk undersøkelse med semistrukturert intervju og observasjon i kommunale og private barnehager i Oslo øst og Oslo vest. I etterkant av intervju har jeg observert et måltid i barnehagen. Gjennom intervju og observasjon søker jeg å avdekke om det er samsvar mellom myndighetenes krav og regelverk på den ene siden, og hva avdelingsleder faktisk gjør for å oppfylle kravene på den andre siden. Likeledes ønsker jeg å undersøke avdelingsleders forhold til mat og måltider som pedagogisk arena. Jeg ønsker å undersøke i hvilken grad det er forskjell på mattilbudet i de ulike barnehagene, derfor har jeg valgt informanter i ulike bydeler. Noen barnehager er plassert i Oslo vest og andre i Oslo øst. Intervjuene ble foretatt på et pauserom i barnehagen. For å kunne gi utfyllende informasjon valgte jeg å delta på et måltid for å observere barn og voksne. Intervjuene er transkribert i sin helhet av meg selv, og sammen med observasjon danner det grunnlaget for analysen. Utvalget i denne oppgaven er seks avdelingsledere i seks barnehager på Østlandet, Oslo øst og Oslo vest.

Utvalget av barnehager er:

- 3 kommunale barnehager i Oslo øst og vest.
- 3 private barnehager i Oslo øst og vest.

Avgrensningene er seks informanter som er avdelingsledere. Informantene arbeider hovedsakelig med barn fra 3 til 5 år, og noen arbeider med aldersblandede grupper.

Avgrensningene er mellomstore barnehager med 3–4 avdelinger. Barnehagene har friske barn under skolepliktig alder. Barnehagene er godkjent for drift etter barnehageloven av 2006.

Oppgaven utelater spedbarnsperioden, barnehager for spesialpedagogikk og barn rammet av andre faktorer som påvirker barns helse og oppvekst slik som sykdom, ulykker, klimafaktorer, stråling, sosiale miljøfaktorer, sosiale påkjenninger og rusmidler.

1.3 Oppgavens oppbygning

Kapittel 1 er dette kapitlet; innledning som gir et innblikk i hva som ligger til grunn for å sette søkelys på – og arbeidet med – mat og måltider i barnehagen i et folkehelseperspektiv.

Kapitlet gir videre en redegjørelse for oppgavens problemstilling og tema i tillegg til metodisk ramme, avgrensning og utvalg.

Videre oppbygning i oppgaven er:

Kapittel 2 viser læreplanteoretisk ramme for analyse av intendert og realisert læreplan. Det er et verktøy for å kunne se helheten og se sammenheng med læreplanens styringsfunksjon.

Kapittel 3, her presenterer jeg metode og gjennomføring.

Kapittel 4 viser til sentrale funn og resultater i analysen.

Kapittel 5 er avslutningskapitlet hvor jeg drøfter sentrale funn og ser på veien videre.

2 Læreplan og læreplanteori som teoretisk ramme

Teoretisk ramme er i denne oppgaven læreplanteori som skal kunne danne grunnlaget for analyse av datainnsamlingen. Teoretisk ramme er også sentralt for å forstå læreplanens mange faser og komponenter, som strekker seg fra myndighetenes intensjoner til virkeligheten i barnehagen.

Målsettingen med denne oppgaven er å undersøke hvordan avdelingsleder forholder seg til mat og måltider i barnehagen.

Jeg vil i dette kapitlet knytte læreplanteori opp mot første del av problemstillingen. Jeg vil argumentere for Goodlads begrepssystem (1979) som analytisk verktøy for å belyse læreplanpraksis. Goodlads fem læreplanfremstillingsformer vil kunne danne ramme for forståelse av gapet mellom intendert og realisert rammeplan. Jeg vil videre argumentere for den svenske læreplanforskeren Lundgrens rammefaktorteori (Engelsen 2003). Denne teorien vil kunne gi et deskriptivt bilde av en rekke kontekstuelle forhold i tilknytning til realisering av mat og måltider i barnehagen. I andre del av problemstillingen vil jeg argumentere for sosiokulturell teori som støtte for mat og måltider som pedagogisk arena under kapitlet om den formelle læreplan. Jeg presenterer teorien og knytter den opp mot problemstillingen i oppgaven. Jeg har valgt å se til Dysthes (2001) teorigrunnlag, med henvisning til både Dewey (2005); teori om estetisk erfaring, og Vygotskys (1978); teori angående den kulturhistoriske skolen og den proksimale utviklingssonen.

Læreplan. Læreplanteori omfatter studier av teorier og ideer knyttet til utforming og bruk av læreplaner. Læreplanteori kan benyttes som grunnlag for å forstå og beskrive praksis, da læreplanteori er et område innenfor pedagogikken som både arbeider innenfor det teoretisk orienterte analyseområdet og det praktisk orienterte refleksjons- og handlingsaspektet (Gundem 1998). En definisjon av begrepet læreplan finner jeg hos Engelsen (2006):

“Sentrale virkemidler som gir en nærmere utforming av de generelle mål som er satt for skolen. Og som gir bestemmelser om timeplan, faginnhold, arbeidsmåter og vurdering”

(Engelsen 2003:15, NU 1977:5). Engelsen viser videre til at læreplanteori er et stort og omfattende felt som innebærer mer enn å sette opp lister over hovedområder, mål og pensumlister (Engelsen 2006). Å utforme en læreplan bør, ifølge Engelsen, ta hensyn til alle sider som har med opplæring å gjøre. Engelsen beskriver også læreplanarbeidet slik:

“Læreplanteorien beskjeftiger seg med mye mer enn det ferdige plandokumentet. Den omfatter både de ideene og prinsippene som ligger til grunn for den formelle læreplanen, og realiseringen av læreplanen i undervisnings- og læringsarbeid” (Engelsen 2006:10).

Engelsen (2006) viser til Lundgren, som sier at ulike læreplaner inneholder alle kategoriene som mål, vurderinger, innhold, elev, arbeidsmåter og rammer. Læreplandokumentet beskriver det myndighetene ønsker skal skje innenfor skolen og barnehagens mål og intensjoner. Læreplanen er likevel ikke kun et internt styringsinstrument, men også et politisk manifest som formidler myndighetenes politiske føringer. Læreplanen beskriver mål og innhold for praksis i barnehage og skole. Offentlige undervisnings- og opplæringsdokumenter har også en intensjon, noen normer og verdier som samfunnet ønsker å formidle. I utforming av læreplanens mål og innhold vil man kunne ta hensyn ulike livssyn, og ulike politiske og kulturelle oppfatninger i samfunnet. Læreplanen skal kunne kommunisere både innad i institusjonene og utad mot foreldre og samfunn.

Lundgren mener også at læreplanen har et “janusansikt”. I det legger han at læreplanen har to hensikter, en som styringsinstrument og en annen som politisk manifest. Han hevder at læreplanen gir konkrete råd og retningslinjer for undervisning og læreplanarbeid, og i tillegg er læreplanen et politisk manifest for det idégrunnlaget myndighetene ønsker å løfte frem (Engelsen 2003: Lundgren 1979). RP06 fagområde *Kropp, bevegelse og helse* (KD 2006a) gir henvisninger til innholdet i undervisningen i barnehagen, og den er samtidig tuftet på helsepolitiske føringer fra myndighetene. Læreplanforsker Gundem (1990) bekrefter dette langt på vei. Hun hevder at en læreplan er et viktig styringsdokument for skole og barnehage. Læreplanen avspeiler samfunnets behov og informerer om samfunnets prioriteringer (Engelsen 2003). Læreplanen beskriver og styrer skole og barnehage slik samfunnet ønsker, med undervisning på bakgrunn av politiske vedtak og standpunkter. Det gir et bilde av barnehage og skole som myndighetene ønsker å fremheve, som sunn helse og gode kostvaner tidlig i livet. Læreplanen blir derfor viktig, hevder Gundem (1990), fordi utdanning blir betraktet som et middel for forandring i samfunnet, som for eksempel forandringer i kostvaner hos barn og unge. Gundem viser til at læreplanens funksjon er *avspeilende, formidlende/informerende og styrende* (Gundem 1990:33).

Engelsen (2003) fremhever at læreplaner må endres i takt med samfunnsutviklingen. Til det er det knyttet noen utfordringer, da læreplanarbeid tar tid, mens utvikling i samfunnet går raskt. Engelsen (2003) hevder at det er viktig å kjenne til Lundgrens, Goodlads og Svingbys perspektiver på læreplan for å få en dypere innsikt i vår egen læreplanproblematikk og for å kunne utvikle nye sider ved norsk læreplanforståelse. Ulike norske læreplaner bør være forankret i vår kultur og speile vår nasjonale identitet. Ulike læreplaner har ulike kjennetegn. Jeg vil i denne oppgaven vise til rammeplanen i barnehagen som en type læreplan. Rammeplanen kalles for en maksimumsplan, da den ikke setter “... *i form av minstekrav eller minsterettigheter [–] grenser for hva elevene skal lære*” (Engelsen 2003).

Kjennetegnet for en rammeplan er derfor frihet til valg innenfor rammene som blir beskrevet. Rammeplanen vektlegger at hvert barn i barnehagen skal utvikles maksimalt, ut fra egne forutsetninger. Rammeplanen gir ikke konkrete oppskrifter eller beskrivelser, men den er “halvferdig”. Rammeplanen trekker kun opp overordnede rammer. Barnehagepersonalet må gjøre den konkrete detaljerte og lokale utformingen. I denne studien omhandler det operasjonalisering av alle sider som omhandler mat og måltider som pedagogisk område. Det betyr at personalet i barnehagen må arbeide med lokalt læreplanarbeid, noe som krever en profesjonell førskolelærer som er teoristyrkt. Barnehagepedagogen må ha evne til å lese og tolke læreplanen og retningslinjer for mat og måltider i barnehagen. Det krever evne til refleksjon og faglig begrunnede avgjørelser også i forbindelse med mat og måltider.

I denne oppgavens problemstilling er RP06 *Kropp, bevegelse og helse* tuftet på ernærings- og helsepolitiske føringer fra helsemyndighetene. Ernæringsstudier fra verdens helseorganisasjon (WHO 2003, 2004) og norske myndigheters helsepolitiske beslutninger ligger til grunn for både R07 (SHD 2007b) og fagområdet i RP06 kapittel 3.2 *Kropp, bevegelse og helse* (KD 2006a). Ansatte og ledelsen i barnehagen må tolke rammeplanen og retningslinjene for mat og måltider og omsette dem i praksis.

I dette kapitlet har jeg beskrevet hva læreplan er. Jeg vil videre i denne oppgaven se nærmere på Goodlads ulike læreplanfremstillingsformer og Lundgrens rammefaktorteori. Det teoretiske materialet vil danne grunnlaget for analyse i kap. 4.

2.1 Goodlads begrepssystem for læreplanfeltet

I dette kapitlet vil jeg beskrive Goodlads læreplanteori. Jeg vil i de påfølgende kapitlene beskrive den ideelle, den formelle, den oppfattede og realiserte læreplan i forhold til problemstillingene i undersøkelsen. Videre diskuterer jeg sosiokulturell læringsteori og Lundgrens rammefaktorteori.

Goodlad (1920–) utga sammen med medarbeidere *Curriculum Inquiry* i 1979. Goodlad beskriver avstanden mellom intendert og realisert læreplan. Han hevdet at måten å løse dette på, var å bygge bro mellom læreplanteori og praksis med sitt begrepsorienterte læreplansystem. *Begrepssystemet* skulle kunne benyttes til alle typer læreplanundersøkelser, og det ville gi læreren et overordnet perspektiv over de ulike læreplanprosessene. Goodlad så nødvendigheten av å kunne vurdere læreplaner som er i strid med praksis, så vel som læreplaner som støtter praksisfeltet. Goodlads begrepssystem kan benyttes til analyse av læreplanpraksis både begrepsmessig, teoretisk og empirisk. Begrepssystemet er et verktøy for å kunne beskrive og klarlegge de ulike nivåene i læreplanvirkeligheten (figur 1, s. 27). Når man setter navn på alle prosessene og nivåene, vil et slikt grunnlag gi muligheten for at både enkeltfenomener og helheten kommer frem og at læreplaner blir forstått og brukt av teoretikeren og praktikeren. Jeg velger dette deskriptive og helhetlige begrepssystemet som referanseramme for å beskrive forholdet mellom intendert og realisert læreplan i barnehagen.

2.2 Læreplanens hovedelementer

De neste avsnittene er lagt opp på følgende måte: Dette avsnittet, 2.2 *Læreplanens hovedelementer*, og avsnittet 2.3 *Den substansielle læreplan* vil i korte trekk fremlegge og forklare ulike sentrale begreper i læreplanen. Videre, i avsnittet 2.4 *Den ideologiske læreplan* og avsnittet 2.5 *Den formelle læreplan*, vil jeg gå mer i dybden på hvert av begrepene, da det er sentrale temaer for å besvare problemstillingen i oppgaven.

Utarbeiding av undervisningsplaner og læreplanarbeid er viktig i alle situasjoner hvor man har ansvar for undervisning og opplæring. Læreplanarbeid og opplæring er ifølge Goodlad en del av en større sammenheng (Goodlad 1979:17). Utvikling av læreplaner handler om normative

beslutninger som involverer valg av verdier eller interesser, personlige holdninger, empiriske data, gruppelojalitet, preferanser og forkastelser – alt dette og mere til som er uløselig sammenvevd (ibid.: 33).

Goodlad retter i sin læreplanteori søkelyset på læreplanaktørene. Det er her vi finner svar på og begrunnelser for hva som ligger til grunn for valgene som er tatt. Jeg vil først i dette kapitlet se til det Goodlad kaller de fire ulike *beslutningsnivåene*, før jeg utdyper de fem fremstillingsformene i læreplanens kapittel 2.3 til kapittel 2.6 (figur 1, s. 27).

De fire ulike beslutningsnivåene spenner fra *det politiske og samfunnsmessige nivå*, til *nivået for institusjonene og til slutt det undervisningsmessige nivået og det personlige nivået* (Gundem 1998). Det er her valgene blir tatt. Nivåene påvirker hverandre gjensidig og kan ses i en hermeneutisk sammenheng. Meninger og tiltak på et nivå vil kunne påvirke et annet nivå.

Det politiske nivå. På *det politiske og samfunnsmessige nivå* er det politikere som har den formelle makten til å vedta fagplaner og rammeplaner. Beslutningen fattes av departementene på bakgrunn av politikernes oppdrag. På dette nivået vil eksempelvis helse- og ernæringspolitiske beslutninger ligge til grunn for rammeplanens og retningslinjenes mål og formål for mat og måltider i barnehagen.

Det institusjonelle nivå. Barnehagens avdelingsleder tolker den politisk vedtatte læreplanen og handler etter de lokale ramme faktorene som omslutter barnehagen på *det institusjonelle nivå*. Det er på dette planet barnehagen skal utforme sin egen virksomhetsplan og årsplan innenfor barnehageloven og rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver. Dette er viktige lokale styringsverktøy for barnehagens pedagogiske og praktiske virksomhet, som godkjennes hvert år av foreldrene i barnehagen (samarbeidsutvalget) og lokale myndigheter. Foreldrenes rett til medvirkning er med på å gjøre barnehagene ulike og lokalt forankret.

Det undervisningsmessige nivå. På dette nivået blir virksomhetsplanen og årsplanen i barnehagen tolket og omsatt til pedagogisk virksomhet. Avdelingsleder i barnehagen har ansvar for å planlegge den pedagogiske virksomheten. De ulike paragrafene i barnehageloven og rammeplanen som omhandler mat og måltider er av betydning på dette nivået. Det lokale arbeidet med mat og måltider skal nedfelles i barnehagens årsplan eller virksomhetsplan.

Graden av gjennomføring av årsplanen og virksomhetsplanen i barnehagen er avhengig av både avdelingsleders og barnehageledelsens engasjement og vilje.

Til slutt er det på *det personlige nivå* – barnets nivå – hvor barnas rett til medvirkning står sentralt. Etter endring av barnehageloven i 2005 ble barns rett til medvirkning innlemmet som en ny bestemmelse. Dette var som følge av FNs barnekonvensjon artikkel nr. 12, som ble inkorporert i norsk lov i 2003 og iverksatt fra 2004. FNs barnekonvensjon artikkel nr. 12 omhandler barns rett til å si sin mening og bli hørt (BFD 2003).

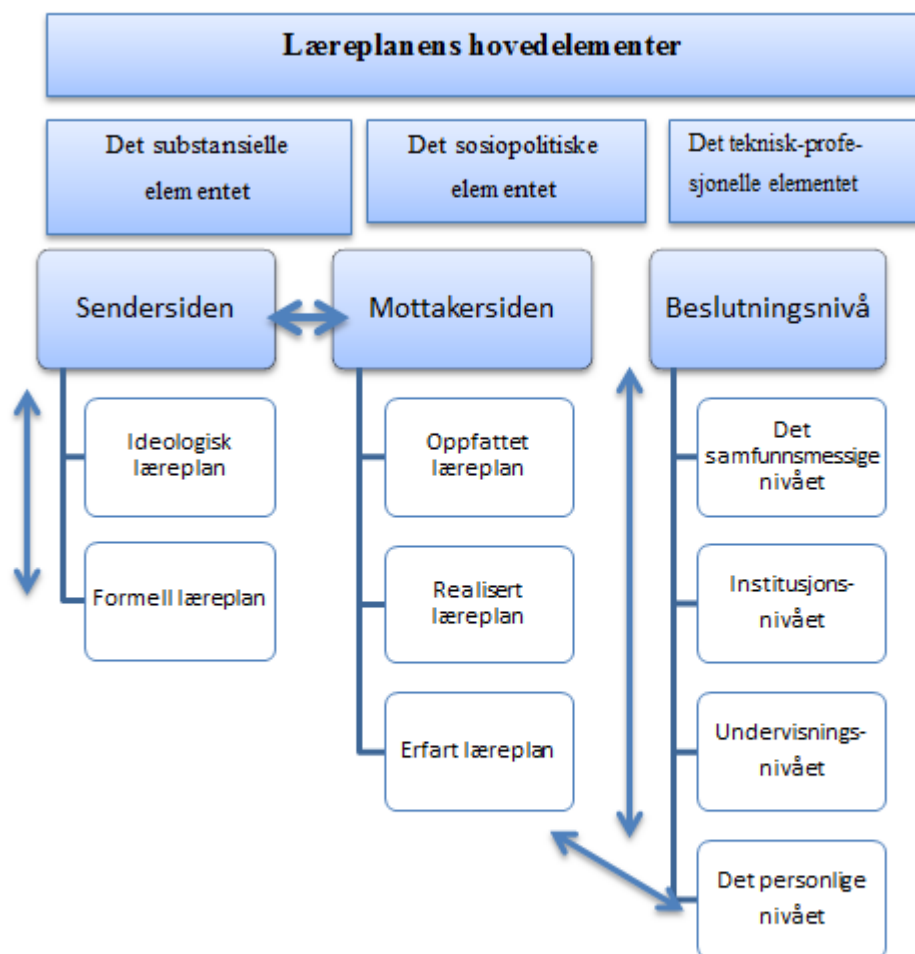
B05 § 3 sier følgende:

“Barn i barnehagealder har rett til å gi uttrykk for sitt syn på barnehagens daglige virksomhet. Barn skal jevnlig få mulighet til aktiv deltagelse i planlegging og vurdering av barnehagens virksomhet. Barnets synspunkter skal tillegges vekt i samsvar med dets alder og modenhet” (KD 2006a:6).

Den nye lovbestemmelsen om barns rett til medvirkning står sentralt i arbeidet med mat og måltider. Medvirkning rommer mer enn begrepet medbestemmelse. Medvirkning betyr at barna skal få støtte til å delta aktivt i barnehagens beslutningsprosesser. Med barns medvirkning og deltagelse i forberedelse, gjennomføring og etterarbeid i forbindelse med mat og måltider vil barnas tilnærming, læring og opplevelse, forsterkes.

Utredningen NOU 2010:08 *Med lekelyst og forskertrang* foreslår enda større grad av aktiv deltagelse i utformingen av mål for egen læring og utvikling. Barnet skal selv utforme mål ut fra eget ønske og behov (NOU 2010.08:137): *Utvalget foreslår at det i rammeplanen legges føringer for at barnets selv også får sette mål for sin egen læring og utvikling (ibid.).*

En slik utforming av lovteksten vil kunne få betydning for det pedagogiske arbeidet med mat og måltider, og det vil forplikte personalet i barnehagen til å forholde seg til barns synspunkter på en ny måte. Beslutninger blir tatt både i samsvar med og på tvers av vedtatte planer i barnehagen. Barnas erfaringer og opplevelser og barns rett til medvirkning vil ligge på det personlige nivå, og vil være en sentral del av beslutningsnivåene. I forbindelse med mat og måltider vil barns medvirkning ha stor betydning for læring. Målsetting vil også kunne være en del av det personlige beslutningsnivået i en dialogprosess mellom voksne og barn. Alle beslutningsnivåene må ses som en helhet og vil kunne inngå i forskning for videre utarbeiding av lover og retningslinjer.

Figur 1. Engelsens (2003:18) forenklede modell av læreplanens to brukersider på det substansielle nivå og Goodlads begrepssystem (Engelsen 2000:157).

Læreplanens hovedelementer. Nå har jeg beskrevet de ulike beslutningsnivåene, der valgene for læreplanen blir tatt. Det vil si det som handler om planenes innhold. Videre vil jeg presentere Goodlads læreplanperspektiv som beskriver *læreplanens hovedelementer* (figur 1). Det er tre typer fenomen innen læreplanområdet som alle inngår i beslutningsområdet, *det substansielle, det sosiopolitiske og det teknisk-profesjonelle området* (Gundem 1998). *Det substansielle området* handler om undervisningen, rammeplanen og retningslinjenes mål og innhold. Man kan kalle dette for læreplanens **hva** (Engelsen 2000). *Det sosiopolitiske området* omhandler vurdering av læreplanen i den samfunnsmessige relasjon den står i, som kan kalles læreplanens **hvorfor**. Til slutt er det *det teknisk-profesjonelle området*, som er knyttet til

muligheter i forbindelse med virkeliggjøring av læreplanen. Dette kan kalles læreplanens **hvordan** (ibid.).

Jeg har i dette avsnittet beskrevet læreplanens beslutningsnivå og læreplanens hovedelementer. Jeg vil i de neste avsnittene utdype dette og se på hvordan læreplanmodellene knyttes opp mot problemstillingene i oppgaven. Jeg vil videre i neste avsnitt kun argumentere for det substansielle området for å besvare problemstillingen i oppgaven. Det er relevant i den forstand at det substansielle nivået viser at det er en lang vei å gå, fra de ideene som blir nedfelt i rammeplanen, til operasjonalisering i barnehagen. Jeg omtaler ikke det sosiopolitiske området spesielt, da jeg anser at dette feltet sammenfaller med avsnitt 2.4, den ideologiske læreplan. Likeledes sammenfaller det teknisk-profesjonelle området med avsnittet 2.6.1, rammefaktorer i barnehagen.

2.3 Den substansielle læreplan

Jeg vil videre i dette avsnittet, som nevnt tidligere, først kortfattet beskrive *den substansielle læreplanens* fem fremstillingsformer. I avsnittene 2.4 og 2.5 utdyper jeg ytterligere den ideologiske og den formelle læreplan. Dette er relevant i forhold til analyse av oppgaven og for å kunne besvare oppgavens problemstilling. FB 96, RP06 og R07 ligger til grunn for avdelingsleders arbeid med mat og måltider i barnehagen. Jeg vil se på myndighetenes intensjoner og begrunnelse for å implementere mat og måltider i barnehagen og jeg vil følge læreplanens vei frem til den realiserte læreplanen. *Det substansielle området* inneholder læreplanens, rammeplanens og retningslinjenes innerste vesen, den nødvendige kjernen i læreplanen. Det vil si alt som har med mål, innhold og materiell å gjøre, av Goodlad (1979:58) også kalt læreplanens selvfølgeligheter.

Goodlad deler "the substantive domains" i den substansielle læreplanen i fem adskilte læreplanfremstillingsformer (figur 1, s. 27). I Norge er de fem fremstillingsformene blitt kjent som "Goodlads fem læreplannivåer" (Engelsen 2000:157). Det handler om hva som er tenkt, hvordan det er tenkt, og hvordan det gjennomføres og analyseres. Det er læreplanens kjerne som blir gjenstand for tolkning innenfor hvert felt og viser gangen i den norske læreplanutviklingen (ibid.). Opprinnelig var denne oversikten ment som et hjelpemiddel i

planleggingsvirksomhet og videre som redskap for analyse og forskning (ibid.). Engelsen påpeker at Goodlads læreplanperspektiv ikke er en fullt utviklet læreplanteori, men at det for Goodlad er et viktig prinsipp at læreplanteorien tar utgangspunkt i praksis.

Begrepssystemet skal være en hjelp til å identifisere fenomenene, de skal vise sammenhenger mellom dem. Inndelingen kan ikke eksistere løsrevet fra hverandre, men de er hver for seg nyttig som et analysegrunnlag. Gudem kaller *begrepsapparatet* læreplanenes fem “ansikter” (Gudem 1998:214). Den beskriver læreplanenes overordnede læreplanidé til hvordan det operasjonaliseres i barnehagen. Alle fem områdene kan omtales hver for seg, men de lar seg ikke isolere, de henger sammen i et kompleks. De fem nivåene viser læreplanutviklingen fra den blir fremsatt på politisk nivå til den blir erfart av elevene. De to første delene viser til den intenderte delen av læreplanarbeidet, formuleringsplanet og de tre siste omhandler den realiserte delen av arbeidet, realiseringsplanet. Formuleringsplanet er barnehageloven, rammeplanen for barnehagens innhold, samt retningslinjer for mat og måltider i barnehagen. Realiseringsplanet er pedagogens arena, hvor intensjonene og retningslinjene blir operasjonalisert i barnehagen. Det vil lett kunne oppstå et gap mellom den intenderte delen og den realiserte delen av læreplanens substansielle område (Engelsen 2003).

Ideologisk læreplan. Dette er nivået for idealistene. Her er vil alle slags ideer om mat og måltider i barnehagen innen ernæring og pedagogikk gjøre seg gjeldende. I rammeplanene og i retningslinjene for mat og måltider i barnehagen vil ernæringsforskning ha betydning for de kostrådene som blir gitt. De norske anbefalingene for ernæring (SHD 2005b) bygger på norsk og internasjonal forskning og ligger til grunn for kostrådene i barnehagen. Helsemyndighetenes anbefalinger om ernæring og fysisk aktivitet ligger også til grunn for deler av fagområdet *Kropp, bevegelse og helse* i rammeplanen for barnehagen. Departementenes *Handlingsplan for et bedre kosthold i befolkningen 2007–2011* (SHD 2007c) og andre ernæringspolitiske dokumenter formidler samfunnets verdier og holdninger for kosthold, som får innvirkning på retningslinjer og fagområdene i rammeplanen for barnehagene. Nye kostholdsanbefalinger, som ble fremlagt fra helsedepartementet i februar 2011, vil kunne få betydning for eventuelt nye retningslinjer for mat og måltider i barnehagen. I ideenes læreplan innlemmes også ideer som blir fremmet i debatter av filosofisk og ideologisk karakter (Engelsen 2003). Det kan være innslag fra skole, utdanning, næringsliv eller arbeidsmarked. I tillegg er det forskningsbasert viten innen pedagogikk og didaktikk, det

er strømninger i tiden og tradisjonsbundet viten som kan få betydning for innholdet og utformingen av læreplanen og rammeplanen. Offentlige utredninger preges av den ansvarlige statsråden. Nå foreligger utredningen NOU 2010:08 *Med lekelyst og forskertrang* ute på høring fra kunnskapsdepartementet, med forslag til ny rammeplan for barnehagene. Stortingsmelding nr. 41 (2008–2009) *Kvalitet i barnehagen* og Østrems (2009) evaluering av *Hvordan rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver blir innført, brukt og erfart* er eksempler på to offentlige dokumenter som har fått betydning for Brenna-utvalget og deres utarbeiding av forslaget til ny rammeplan for barnehagen. Utdyping av den ideologiske læreplan vil bli trukket opp i avsnittet 2.4.

Den formelle læreplan. Læreplanen er nå et bearbeidet og vedtatt dokument som har en annen form enn ideenes læreplandokument (Engelsen 2003). Noen forslag fra ideenes læreplan er innlemmet i den formelle planen. Den formelle og forpliktende læreplanen er det formelt offisielt vedtatte styringsdokumentet som åpner for tolkning i den enkelte barnehage eller skole. Av hensyn til verdier og overbevisninger i samfunnet gir rammeplanen og læreplanen mulighet for ulike tolkninger ved å gi vide målformuleringer. RP06s og B05s ordlyd er eksempler på det. Samfunnets interesser er nedfelt i den formelle rammeplanen for barnehagen og barnehageloven. De representerer således holdninger i majoritetsbefolkningen. Læreplanen skal gjenspeile samfunnets forventninger og krav til skole og barnehage. Barnehagens lokale virksomhetsplan og årsplan blir antatt som formelle planer i den enkelte barnehage. R07 er ikke et formelt lovpålagt dokument, men anses som gode råd, i likhet med helsemyndighetenes *Norske anbefalinger for ernæring og fysisk aktivitet* (SHD 2005b). Jeg vil i avsnitt 2.5 diskutere den formelle læreplanen som angår arbeidet med mat og måltider.

Den oppfattede læreplan er det dokumentet lærere leser, tolker og gjennomtenker. Det er avdelingsleders tolkning og oppfatning av læreplanen som skal bli utgangspunkt for planlegging og gjennomføring. Det er avdelingsleders oppfatning som skapes på dette nivået. Ulike lærere, lokale myndigheter og foreldre vil tolke læreplanen på hver sin måte. Tolkningen vil ha betydning for tilrettelegging, gjennomføring og vurdering av rammeplanen og fagområdene i barnehagen. Innad i en institusjon vil en felles forståelse lette arbeidet mot målet, både for barna og for ansatte i barnehagen. Ulike barnehager og ulike avdelinger i en barnehage vil kunne ha ulike oppfatninger og tolkninger. Empirisk del i denne oppgaven i kapittel 4 vil gjennom intervju gi et innblikk i den oppfattede læreplanen.

Den operasjonaliserte læreplan er det avdelingsleder gjør i forbindelse med for eksempel mat og måltider i barnehagen. Dette er gjennomføringen eller graden av gjennomføring av den persiperte læreplanen. Her kommer flere faktorer til å spille inn. En god eller vellykket gjennomføring vil være avhengig av om avdelingsleder og barnehagens ansatte er enig i graden og omfanget av gjennomføringen av årsplanen i barnehagen. Ulike avdelinger i en barnehage vil kunne operasjonalisere og prioritere fagområder fravikende fra hverandre. Rammefaktorer vil kunne gi muligheter eller legge hindringer i veien for operasjonalisering (Engelsen 2006, Svingby 1979). Barnehagens holdning, ansattes interesse og engasjement, i tillegg til fasiliteter og økonomi, er noen faktorer som enten kan fremme eller hemme operasjonalisering av RP06s fagområde *Kropp, bevegelse og helse*, hvor mat og måltider inngår som en integrert del. Andre del av oppgavens empiriske del i kapittel 4 vil gjennom observasjon kunne gi et innblikk i den operasjonaliserte læreplanen.

Den erfarte læreplan er det individuelle nivået som ikke er så åpent for andre. Goodlad uttrykker det slik, at det er det nivået som er vanskeligst å forske på (1979:63): *“Difficult as it is to get some dependable data [...] the one experienced by students is even more slippery”* (Goodlad 1979:63). Goodlad mener at den elev-erfarte kategori i forbindelse med læreplanarbeid, reduserer dens deskriptive nøyaktighet (Gundem 1990). Gundem mener at den erfarte læreplan i dag har relevans, til tross for at det ikke er mye forskning som direkte belyser dette. I den erfarte læreplan kommer elevenes og barnas egne erfaringer frem. Det er en lukket og personlig læreplan som er farget av barnets vesen, temperament, forutsetninger, og sosial og kulturell bakgrunn. Jeg undersøker ikke direkte barns opplevelse, men søker relevant kunnskap gjennom intervju av voksne om mat og måltider generelt, og observasjon av barn og voksne sammen under måltidet. Dette området omfatter også dem som står rundt barnehagen, det være seg foreldre, foresatte, søsken eller andre personer som har innblikk i, eller som har noe med barnehagen eller skolen å gjøre. B05s § 1 innlemmer foreldrene i barnehagens beslutninger og arbeid (KD 2006a). Den erfarte læreplanen står i forbindelse med det personlige nivå (figur 1, s. 27). Barnets medvirkning, det barnet oppfatter og de valg barnehagens personale gjør, for eksempel i forbindelse med mat og måltider, vil til sammen utgjøre den erfarte læreplan.

2.4 Den ideologiske læreplan.

I dette avsnittet vil jeg beskrive formuleringsarenaen, *den ideologiske læreplan* innen læreplanens hovedelementer hva angår mat og måltider. Det omhandler vurdering av læreplanenes *hvorfor*. Både barnehagepolitikk og helsepolitikk ligger til grunn for *hvorfor* læreplanens ordlyd og innhold er nedfelt og hjemlet i barnehageloven og i retningslinjene for mat og måltider. Jeg vil trekke opp bakgrunnen for de lover og retningslinjer som påhviler barnehagen i forbindelse med mat og måltider. Jeg vil først gi et kort barnehagepolitisk tilbakeblikk, som ligger til grunn for dagens lovgivning. Jeg vil videre legge vekt på helsepolitiske argumenter og argumenter for sosial utjevning. Jeg har ikke vurdert alle sider ved barnehageloven, annet enn å konstatere at barnehageloven som helhet ligger til grunn for den pedagogiske driften av barnehagen. Jeg vil i avsnittet 2.5 *den formelle læreplan* beskrive de lover og retningslinjer som ligger til grunn for drift av barnehagen.

Ideologisk læreplan handler om hvilke kilder og hvilken type kunnskap læreplanen er bygget på. Det er i dag to styrende lover og et dokument med retningslinjer som regulerer mat og måltider i barnehagen.

- A. *Barnehageloven* av 17. juni 2005 nr. 64 (B05) med *rammeplanen* av 1. mars 2006 (RP06). Fagområdet kap. 3.2 *Kropp, bevegelse og helse* (KD 2006a).
- B. *Forskrift for miljørettet helsevern i barnehager og skoler*. § 11 *Måltid i forskrift for miljørettet helsevern i barnehager og skoler* (F96) (SHD 1998).
- C. *Retningslinjer for mat og måltider i barnehagen* (R07) (SHD 2007b).

F96, B05 og RP06 er barnehagens kontrakt med samfunnet (Engelsen 2006).

Forskningsbasert kunnskap og sunt folkevett påvirker utformingen av læreplanene (Engelsen 2000:161). Jeg vil beskrive de viktigste kilder og kunnskap som ligger til grunn for de tre dokumentene. Det er innenfor barnehagepolitikk og helse- og ernæringspolitikk.

1. ***Barnehagepolitisk tilbakeblikk.*** For å kunne forstå de bakenforliggende ideer for dagens lovtekst tar jeg et raskt tilbakeblikk. I et barnehagepolitisk tilbakeblikk ser man at barnehagenes posisjon i samfunnet har endret seg over tid. Private og kommunale barnehager har eksistert siden den første barnehagen oppsto på 1870-tallet (Thuen 2008). På bakgrunn av psykolog Arne Sjølunds forskningsmateriale, som hevdet at institusjonalisering av små barn hadde mange pedagogiske fortrinn, begynte en storstilt barnehageutbygging i Norge på 1970-tallet. Han hevdet at barnehagene og vuggestuene for de minste var bygget på pedagogisk god kvalitet og ga barna et tilfredsstillende pedagogisk tilbud. I kjølvannet av dette kom den første barnehageloven i Norge i 1975. Ifølge Thuen (2008) er det en milepæl i vår nasjonale barndomshistorie. Barnehagen er fra nå av en del av den offentlige forvaltningen og det politiske liv. Barnehagen har styrket sin juridiske stilling. Med den første barnehageloven av 1975 ble barnehagen anerkjent som et selvstendig pedagogisk tilbud til barn under skolepliktig alder. Det var først i 1995, da den neste barnehageloven med forskrifter trådte i kraft at barnehagene måtte forplikte seg til å innlemme fagområder i det pedagogiske arbeidet. Barnehagen er fra 1996 gjenstand for offentlig styring og forvaltning. Barnehagene fikk i 1996 en egen rammeplan som ble ytterligere fulgt opp og utviklet i barnehageloven av 2005 med forpliktende rammeplan som la føringer for barnehagens innhold fra 2006. Kunnskapsdepartementet fastsatte 1. mars 2006 forskrift om rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver. Det var den første omfattende dokumentasjonen på hva en barnehage skulle være. Tidligere var det opp til hver enkelt barnehage å fastsette barnehagens innhold. Rammeplanen er et viktig forpliktende styringsdokument for alle barnehager. Læreplanene er statlige styringsinstrumenter (Engelsen 2006). Rammeplanen sier også noe om verdigrunnlaget, målene for arbeidet og hvilke oppgaver barnehagen har. Mat og måltider fikk nå en sentral plass i barnehagens forpliktende fagområde *Kropp, bevegelse og helse* i RP06 (KD 2006a).
2. ***Dagens lovgivning.*** Til grunn for dagens barnehagelovgivning ligger barnehageforliket og barnehageavtalen. 11. juni 2002 inngikk Arbeiderpartiet, Fremskrittspartiet, Senterpartiet og Sosialistisk Venstreparti en avtale om finansiering og styring av barnehagesektoren (barnehageavtalen). Regjeringen ble

bedt om å komme tilbake med forslag til hvordan avtalen kunne gjennomføres. Våren 2003 la regjeringen Bondevik II frem st.meld. nr. 24 (2002–2003) *Barnehagetilbud til alle – økonomi, mangfold og valgfrihet* og ot.prp. nr. 76 (2002–2003) *om endringer i barnehageloven* (KD 2002). Utfallet av Stortingets behandling ble et bredt politisk forlik om endringer i økonomiske og juridiske virkemidler i sektoren i inneværende stortingsperiode (barnehageforliket). Hovedmålene i forliket var lavere foreldrebetaling og utbygging av sektoren. Virkemidlene var økt statlig satsing og et forsterket kommunalt ansvar for barnehagesektoren. Barnehageløftet var Stoltenberg IIs regjerings satsing for å oppnå full barnehagedekning innen 2007. Begrepet full barnehagedekning er når alle som ønsker det, får barnehageplass. De fleste kommuner oppfylte målet innen 2007, med unntak av de største byene.

3. **Barnehagen i dag.** I dag er barnehagen en pedagogisk og helsefremmende institusjon knyttet til skole- og utdanningspolitikken. Frem til 2005 var barnehagene innlemmet i Barne- og familiedepartementet. Ved kongelig resolusjon av 16. desember 2005 ble Barne- og familiedepartementet nedlagt, og barnehagesakene ble overført til Kunnskapsdepartementet. I dette ligger et politisk taktskifte. Barnehagepolitikken er blitt endret fra å være et privat familieanliggende til å bli innlemmet i et skolepolitisk og utdanningspolitisk løp. Det får noen driftsmessige og pedagogiske konsekvenser for barnehagene. I 2009 ble det innført lovfestet rett til barnehageplass ved fylte 1 år, noe som fikk innvirkning på barnehagedekningen for hele landet. Målet om full barnehagedekning er nærmest fullført, med en dekningsgrad per 20.09.2010 på 97,8 % av alle 3–5-åringene, 89,6 % av alle 1–5-åringene og 77,6 % av alle 1–2-åringene. Barns oppholdstid i barnehagen økte i 2009 til 2010 fra 42,8 timer per uke til 43,1 timer per uke. Barns oppholdstid i barnehagen var i 2010 syv timer mer enn i 2003 (KD 2010, SSB 2010). Det betyr at barna inntar mange av dagens måltider i barnehagen. Barna vil kunne innta ca. 3000 måltider i løpet av sine år i barnehagen. Hjem og familie har, ifølge barnehageloven, hovedansvaret for barnets kosthold, men sett i lys av antall timer barn tilbringer i barnehagen, har familien dermed ikke lenger det hele og fulle ansvaret for barns kostvaner.

Ansvarsområdet for barnehagene er av en slik karakter og et slikt omfang, at dette påvirker det pedagogiske arbeidet i barnehagen.

4. **Helse- og ernæringspolitisk bakgrunn.** Ernæring er del av den generelle folkehelsepolitikken. Det er lang tradisjon for å gi råd og føringer for forbedring av befolkningens kosthold. Ernæringspolitiske meldinger og helsemyndighetenes opplysningsarbeid er nedfelt i st.meld. nr. 32 (1975–76) “*Om norsk ernærings- og matforsyningspolitikk*” og st.meld. nr. 37 (1992–93) “*Utfordringer i helsefremmende og forebyggende arbeid*” som var Norges første offisielle ernæringspolitikk, med videreføring i st.meld. nr. 16 (2002–2003) “*Resept for et sunnere Norge*”. Den nyeste fra offisielt hold er “*Kostråd for å fremme folkehelsen og forebygge kroniske sykdommer*” HD (2011) og “*Handlingsplan for bedre kosthold i befolkningen (2007–2011)*”(DEP 2007)”. Sistnevnte er et samarbeidsprosjekt mellom 12 departementer. Rådene har gått i retning av å forsøke å få en vridning i forbruket av matvaregrupper man skal spise mer av, mindre av eller bytte ut. Grunnlaget for at samfunnet ønsker at vi skal ha et sunnere kosthold på befolkningsnivå, er uttalte ernæringspolitiske bekymringer for folkehelsen. Folkehelsen i Norge er relativt god. Helsemyndighetene har siden 1970-tallet arbeidet med endringer i folks levevaner for å minske kostens fettinnhold. Forbruket av frukt og grønnsaker har økt de siste årene, samtidig som sukkerforbruket har sunket. Vi står likevel overfor store ernæringspolitiske utfordringer i tiden fremover. Etter mangeårig nedgang i forbruket av mettet fett har kostens fettinnhold nok engang økt siden midten av 1990-tallet, og fiskeforbruket øker ikke som ønsket (HD 2011b). Ernæringsmessige svakheter og manglende inntak av anbefalt kost betyr at store deler av befolkningen kan utvikle såkalte sekundære livsstilssykdommer som hjerte- og karsykdom, overvekt, diabetes type 2, enkelte kreftformer, tannrøte og jernmangel. En ny studie viser at folkehelsen er i stor endring til tross for stabile levekår og befolkningssammensetning (HUNT 2011). En rapport som nylig har kommet fra Unicef indikerer også at blant annet barn og unge i Norge i alderen 11–13 og 15 år har et lavt daglig inntak av frukt og grønnsaker i forhold til anbefalingene fra Statens Ernæringsråd (Unicef 2010). Inntaket blant barn og unge er i gjennomsnitt under halvparten av anbefalingen, som er “5 om dagen”, dvs. 500 g frukt og grønt

daglig (HD 2011). Tallene fra Unicef samsvarer med levekårsundersøkelsen de fire siste årene i Norge og utviklingen av norsk kosthold i 2010 (HD 2011b). Forskning både fra Norge og internasjonalt kan fastslå at forekomsten av overvekt blant barn og unge har vært økende de siste 30 årene (WCRF 1997, WHO 2008, Jùliùsson 2010, HUNT 2011). Forskningen kan vise til urovekkende tall, som at 14 % av barn mellom 2 og 19 år er overvektige, og at 2,3 % av dem har utviklet fedme. Det betyr at hvert femte barn i Norge er overvektig, og antallet er størst for barn mellom 6 og 12 år (Jùliùsson 2010). På bakgrunn av ovennevnte funn har helsemyndighetene som et uttalt politisk mål å innlemme barnehagen i folkehelsearbeidet (DEP 2007, Stortinget 2011).

5. **Folkehelsebegrepet.** Barnehagene skal være del av det internasjonale og nasjonale folkehelsearbeidet (DEP 2007, 2007a). Folkehelsearbeidet må favne bredt og arbeide på tvers av sektorer i samfunnet for å forebygge sekundære livsstilssykdommer. Folkehelsearbeid er definert som “... *samfunnets totale innsats for å opprettholde, bedre og fremme befolkningens helse gjennom ... å styrke faktorer som bidrar til bedre helse*” (Folkehelseinstituttet 2010). Internasjonalt har vi FNs konvensjon om barnets rettigheter som ble vedtatt av De forente nasjoner 20. november 1989 og ratifisert av Norge 8. januar 1991. Artikkel 24 sier følgende: Partene skal arbeide for å:

“... bekjempe sykdom og feilernæring ... gjennom å stille tilstrekkelig næringsrike matvarer og rent drikkevann til rådighet ...”

“... sikre at alle grupper i samfunnet, særlig foreldre og barn, er informert om, har tilgang til undervisning om og støttes i bruken av grunnleggende kunnskaper om barns helse og ernæring ...”(FN 2011:19)

6. **Mål for arbeidet i barnehagene.** Stortinget fattet 8. juni 2010 vedtak om endring av barnehageloven § 2, Barnehagens innhold, hvor en av endringene lyder: *Barnehagen skal ha en helsefremmende og en forebyggende funksjon og bidra til å utjevne sosiale forskjeller.* I barnehageloven av 17. juni 2005 er dette innlemmet i § 1, barnehagens formål, barnehagen som samfunnsmandat. Målet er å gi barn i barnehagen et sunt og helsefremmende mattilbud som medvirker til opprettholdelse av god helse, trivsel, utvikling og læring. Et sunt kosthold sammen med fysisk aktivitet er viktig for normal vekst og utvikling for alle barn i Norge.

Gode kostholdsvaner vil på kort sikt redusere faren for veksthemming, karies, blodmangel og overvekt. På lang sikt vil et daglig inntak av et kosthold i henhold til myndighetenes anbefalinger for ernæring kunne forebygge en rekke livsstilssykdommer. Godt kosthold i løpet av dagen har i tillegg betydning for velvære, lek og læring. Barns forståelse for betydningen av gode vaner og sunt kosthold og kunnskap om menneskekroppen skal stå sentralt i arbeidet for barnehagen (KD 2005a).

7. ***Kostholdet i barnehagene i Norge.*** For at helsemyndighetene skulle kunne gi gode råd til barnehagen, var det nødvendig med en kartlegging av kostholdet i alle landets barnehager. Det ble utført for første gang i 2005; *Mat og måltider i barnehagen* (SHD 2005a). Funn i undersøkelsen viser at barnehagens mat og drikke til en viss grad er innenfor helsemyndighetenes anbefalinger for et sunt kosthold. Resultatene viser at barnehagene serverer for lite frukt og grønnsaker, fisk, grove kornvarer og for mye søt og fet mat og drikke. Barnehagen serverer mye saft, godteri, kaker, kjeks, is, snacks og fete melke- og kjøttprodukter. De to landsdekkende undersøkelsene, *UNGKOST 2000*, viser at barn spiser for mye mettet fett, for mye sukker, for lite fiber, vitamin D og jern gjennom kosten (SHD 2002a, 2002b). Resultatene viser at de fleste barnehagene følger samme matmønster som barn har hjemme.
8. ***Kunnskap om mat og måltider i barnehagene i Norge.*** Undersøkelsen fra SHD (2005a) viser at kun i overkant av 35 % av styrere og kun 20 % av pedagogiske ledere kjente til de tidligere retningslinjene for mat og måltider i barnehagen. Prosentandelen var tilsvarende lav for pedagogiske ledere og noe høyere for styrere for svar om kjennskap til F96. Rapporten *Alle teller mer*, utført på oppdrag fra Kunnskapsdepartementet, viser at kun 30 % av barnehagene i undersøkelsen vektla fagområdet kropp, bevegelse og helse, i tillegg til at hele 65 % oppfattet fagområdet som lite krevende å utføre (Østrem 2009). Studien viser at det er omvendt korrelasjon mellom hvor mye barnehagen arbeidet med et fagområde, og hvor krevende de ansatte oppfatter oppgavene. Årsakene er sammensatte, både hvordan styrerne oppfatter politiske signaler, og manglende kompetanse i personalgruppen.

9. **Retningslinjer for mat og måltider i barnehagen.** 13. september 2007 la daværende helse- og omsorgsminister Sylvia Brustad frem de nye retningslinjene for mat og måltider i barnehagen. På pressekonferansen sa hun følgende:

“Vi vet at det er helse- og kostholdsforskjeller hos barn og unge knyttet til foreldrenes inntekt og utdanning. I barnehagen når vi mange på tvers av sosiale skillelinjer. Gode vaner læres tidlig. Å legge til rette for gode måltider og et sunt mat- og drikketilbud i barnehagen er derfor viktig. Barnehagen som oppvekst- og utviklingsarena, skal være en arena som fremmer gode vaner og god helse. Måltidene er en viktig sosial læringsarena. Ved å bruke mat og måltider i det pedagogiske opplegget kan barnehagene fremme helse, trivsel og læring” (HOD 2007, nettside:1).

R07 gir gode råd om mat og drikke i barnehagen (SHD 2007b). Heftet kom i kjølvannet av Sosial- og helsedirektoratets spørreundersøkelse *Mat og måltider i barnehagen* (SHD 2005a). Retningslinjene er tuftet på *Norske anbefalinger for ernæring og fysisk aktivitet* (SHD 2005b). Retningslinjene er knyttet opp mot helsemyndighetenes ønske om å forebygge livsstilssykdom og overvekt. Anbefalingene og de norske kostrådene er basert på norsk og internasjonal forskning over en lang tidsperiode. Vitenskapelig dokumentasjon for kostråd er basert på ca. 2 millioner fagfellevurderte studier publisert i vitenskapelige tidsskrifter innen kosthold og ernæring fra 1948 frem til i dag (HD 2011, WHO 2003, WHO 2008). R07 er delt inn i konkrete punkter om pedagogiske råd og ernæringsråd (tabell 1, s. 46). De pedagogiske rådene peker blant annet i retning av barns behov for regelmessighet, voksenkontakt under måltidene, og ernæringsrådene i tråd med gjeldene kostråd for befolkningen generelt.

10. **Barn og smak.** Jeg vil trekke frem et sentralt punkt i R07 som vil kunne få betydning for det pedagogiske arbeidet i barnehagen med hensyn til mat og måltider. Rådene peker, under punkt 9, på behovet for at *“maten bør varieres over tid og gi varierte smaksopplevelser”* (tabell 1, s. 46). Smak på tungen er salt, søt, surt, bittert og umami. Umami er en femte grunnsmak som er definert som velsmak. Den finnes i kylling, tomat, parmesanost, emmentalerost, svinekjøtt, tunfisk, osv. Smaken påvirkes av lukt, utseende, konsistens, lyder, farger, temperatur, stemmebruk, blikk, samtaleemnet før, under og etter måltidet. Smak er en total sensorisk opplevelse av matvaren, det vil si det vi opplever når vi spiser

mat og drikke. Varierte og gode smaksopplevelser i barndommen vil kunne påvirke kostpreferanser senere i livet. En rekke studier bekrefter betydningen av barns behov for variasjon i kostholdet og varierte smaksopplevelser (Carpetta 1975, Carruth og Skinner 2000, Liem og de Graaf 2005, Mennella 2005, 2008, Zeintra 2007). Det er et sammensatt psykologisk og pedagogisk landskap som omhandler barns tilvenning til mat og utvikling av smak- og konsistenspreferanser. Studiene viser at barns medfødte smakspreferanser er søt, fet og salt mat. Det er mange sanseintrykk som virker inn på vår opplevelse og fordøyelsen av maten vi spiser. Barns medfødte smakspreferanser endres i takt med alder og er under konstant påvirkning av kultur og miljø. Barns fokus og preferanser for mat endres fra konsistens og utseende ved 4–5 årsalderen opp mot smak ved 12-årsalderen. En av studiene (Cooke 2007) viser at det at barn ikke liker grønnsaker, er forbigående. Kunnskap om at barn kan endre smak fra dag til dag, vil være av betydning for det pedagogiske arbeidet i barnehagen i forbindelse med måltidene. Barn som blir eksponert for ulike matvarer de ikke liker, utvikler smakssansen over tid. Studier (Carruth og Skinner, 2000; Liem og de Graaf, 2004) viser at det kan ta opptil 8–15 gangers prøvesmaking før et barn på 3–4 år vil ha maten. Med søt mat tok det litt kortere tid, ca. åtte smaksprøver for barn fra 8 til 11 år. En studie (Liem og de Graaf, 2004) viste at det tok barn i alderen 7–9 år og 10–12 år opptil 20 gangers prøvesmaking før smakingen ledet til ønsket om å prøve enda ny matvare. En studie (Mennella 2008) av smaksdannelse hos små barn viser at gjentatte eksponeringer over 8 dager av frukt og grønnsaker blant 74 barn i alderen 4 til 9 måneder, førte til høyere aksept for spinat, gulrot og grønne bønner enn hos barn i samme alder som bare fikk frukt.

11. **Sosial utjevning.** En annen faktor som ligger til grunn for beslutningen om at barnehagen skal satse på mat og måltider i barnehagen, er prinsippet om sosial utjevning. Som nevnt under punkt 6 skal *“barnehagen [...] ha en helsefremmende og en forebyggende funksjon og bidra til å utjevne sosiale forskjeller”* (KD 2006a:99 og Stortinget 2011). Samfunnet vårt er preget av sosioøkonomiske forskjeller i befolkningen (NOU 2009:10:149). Utdanning, økonomi og demografiske endringer gir ulikheter i helse. De sosioøkonomiske forskjellene i befolkningen viser at helse og helseatferd henger sammen med levekår,

muligheter, forventninger og normer i de ulike gruppene i samfunnet. Med helseatferd menes atferd og vaner som har stor betydning for helsen.

Folkehelse rapport fra 2010 viser at høy sosioøkonomisk status gir bedre helse og forlenget levealder (HUNT 2011, FHI 2010, HD 2011, HD 2011a, HD 2011b).

Helseforskjellene mellom ulike sosioøkonomiske grupper i Norge har økt betydelig de siste årene (HD 2011, 2011b og 2010). Med sosioøkonomiske grupper menes befolkningsgrupper som er avgrenset ved hjelp av høyere utdanning, inntektsstørrelse og yrkestilknytning. Ulikheter i levekår gir ulikheter i helse. Ulikhetene ligger i dødelighet, sykkelighet eller selvopplevd helse, dette gjelder både fysisk og psykisk helse. Den statistiske sammenhengen mellom utdanningsnivå og god helse er godt dokumentert. Jo høyere inntekt, jo bedre helse. De sosioøkonomiske ulikhetene i helse i de ulike bydelene i Oslo er større enn hva man finner i de fleste europeiske storbyer (Holmboe-Ottesen 2004, FHI 2011). Resultatene fra Ungkost 2000 viste høyere inntak av fet og søt mat og lavere inntak av frukt og grønnsaker blant barn av foreldre med lav utdanning versus dem med høy utdanning (SHD 2002 b). Forskjellene i forventet levealder er ifølge Fordelingsutvalget betydelige mellom ulike bydeler i Oslo. Forskjellen er mer enn 12 år for nyfødte gutter (NOU 2009:10:155). Romsås har den laveste levealder i Oslo, og det er 12 år lavere levealder på Sagene enn på Vinderen. De siste års helseforbedringer er størst i befolkningen med høyest inntekt (ibid.).

Levealdersforskjellene i Oslo er i stor grad sammenfallende med sosioøkonomiske forskjeller. Med tilnærmet full barnehagedekning vil barnehagens kunnskap om mat og måltider nå ut til alle landets barn og familier. Sammenhengen mellom mat og kostholdsvaner i ulike sosiale klasser er godt dokumentert (HD 2010, Dep 2007, Aarflot Fagerli 1999, Bourdieu 1995). Bourdieu hevder at kultur- og klassetilhørighet er en forklaringsmodell for å forstå ulike kostvaner i befolkningen. Han hevder at ulike smaks- og matpreferanser mer viser personens tilhørighet i et bestemt samfunnslag, enn den personlige smak. Aarflot Fagerli mener Bourdieus klasseskille ikke er overførbart til norske forhold. Han hevder at sosialøkonomisk status, som lengde på utdanning og inntekt, er retningsgivende fremfor klassetilhørighet, noe som er i tråd med helsemyndighetenes legitimering av barnehagens betydning i folkehelsearbeidet og i sosial utjevning.

12. **Mat og måltider i barnehagen.** Skolepolitiske argumenter for sosial utjevning er en viktig årsak til å satse på mat og måltider i barnehagen. Myndighetene har lang tradisjon for å arbeide med utjevning av helseforskjeller i befolkningen. Myndighetene sørget på midten av 1800-tallet for at underernærte og fattige barn i Norge skulle få gratis eller billig næringsrik mat, uavhengig av økonomisk status. På 1930-tallet ble Oslo-frokosten innført etter skoleoverlege Carl Schiøtz' ernæringsanbefalinger. Ernæringsrikt måltid bestående av grovt brød, grønnsaker, frukt, melk og tran skulle bekjempe tidens mangelsykdommer. Måltidet var rettet mot fattige barn i Oslo, men ble etter hvert innført til å gjelde alle barn i Oslo. Sigdals-frokosten, som ble innført i barneskolen i 1963 med melk og råkost og medbrakt matpakke, ble avsluttet i 1980 (Oslo kommune 2009). Heimkunnskap i skolen ble obligatorisk i 1959. Begrunnelsen var blant annet arbeiderklassens manglende kunnskaper om kosthold. Mat og måltid var også en del av læreplanen for grunnskolen i L-97, læreplanverket for den 10-årige grunnskolen. St.meld. nr. 30 (2003–2004) *Kultur for læring* påpeker at mat og drikke er en forutsetning for god læring og viktig for utvikling av et godt læringsmiljø i skolen. Måltider vurderes i skolen som en rammefaktor for å fremme konsentrasjon og læring, samtidig som det er et ledd i det helseforebyggende arbeidet (Holthe 2009). Kunnskapsløftet bygger tilsvarende på forebygging og utjevning av sosiale forskjeller i befolkningen. *“Mat og måltid er viktig for den fysiske og psykiske helsen til mennesket og for det sosiale velværet. Kunnskap om mat og måltid som fremjar gode matvanar, kan gjere sitt til å redusere helseskilnader i befolkninga”* (UD 2006). Barnehagen har ifølge Fordelingsutvalget stor betydning som tiltak for sosial utjevning (NOU 2009:10). Barnehagen er et av flere satsingsområder, hvor et kosthold i samsvar med helsemyndighetenes kostanbefalinger kan være et virkemiddel for å utjevne sosiale helseforskjeller i Norge. Jeg har derfor, i denne undersøkelsen, valgt informanter fra ulike barnehager i ulike deler av Oslo.

I dette avsnittet har jeg beskrevet den ideologiske læreplan, det vil si hvorfor mat og måltider er sentralt i barnehagens pedagogiske virksomhet. Jeg har beskrevet bakgrunn for rammeplanens innhold i lys av barnehagepolitikk og helsepolitiske beslutninger og ernæringsstudier. Etter et barnehagepolitisk tilbakeblikk har jeg beskrevet dagens barnehagesituasjon. Jeg har beskrevet hva som ligger til grunn for helsemyndighetenes

kostholdsanbefalinger og retningslinjer for mat og måltider i barnehagen. Jeg har beskrevet politiske argumenter og dokumenter som underbygger barnehagens rolle i folkehelsearbeidet. Jeg har også pekt på viktigheten av at barn må smake på ulike mat for å utvikle sunne matvaner. Videre har jeg beskrevet bakgrunnen for myndighetenes arbeid for sosial utjevning av helseforskjeller i Norge. Myndighetene påpeker viktigheten av barnehagens innsats for mat og måltider i trygge omgivelser. Holdninger og kunnskap om mat og kropp vil kunne ha en positiv virkning for barns helse på tvers av sosioøkonomiske forskjeller i befolkningen. Dette er relevant i forhold til oppgavens problemstilling om barnehagens plassering i Oslo og for idégrunnlaget for at mat og måltider skal inngå som en del av det pedagogiske arbeidet i barnehagen.

2.5 Den formelle læreplan

Jeg vil i dette avsnittet trekke frem og belyse konkrete lover og regelverk som har betydning for mat og måltider i barnehagen. Det er i dag to styrende lover og et retningsgivende dokument som regulerer mat og måltider i barnehagen.

1. Barnehageloven av 17. juni 2005 nr. 64 (B05) med rammeplanen for barnehagens innhold av 1. mars 2006 (RP06). Fagområdet kap. 3.2 *Kropp, bevegelse og helse* (KD 2006a).
2. Forskrift for miljørettet helsevern i barnehager og skoler (F96) § 11 *Måltid i forskrift for miljørettet helsevern i barnehager og skoler* (SHD 1998).
3. *Retningslinjer for mat og måltider i barnehagen* (R07) (SHD 2007b).

B05 og RP06.

Måltidene i barnehagen har en viktig og helhetlig funksjon med tanke på å utvikle barns kulturforståelse, holdninger til og kunnskaper om mat og drikke og sosial kompetanse. Måltider, kosthold og hygiene er nedfelt i barnehageloven og rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver. Ifølge B05 § 2 *Barnehagens innhold* skal barnehagen legge opp virksomheten slik at den fremmer barnas helse (KD 2006a). RP06 skal ifølge barnehageloven § 2 fastsettes av departementet, og rammeplanen skal gi retningslinjer for barnehagens innhold. Barnehageloven sier videre at barnehagens eier kan tilpasse rammeplanen til lokale

forhold. Samarbeidsutvalget i barnehagen skal fastsette en årsplan hvor mat og måltider inngår som del av den pedagogiske virksomheten.

Rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver gjør rede for barnehagens samfunnsmandat både i nåtid og for fremtiden. Rammeplanen gir retningslinjer for barnehagens verdigrunnlag, innhold og oppgaver. “Målet er å fremme menneskelig likeverd, likestilling, åndsfrihet, toleranse, helse og forståelse for bærekraftig utvikling”(KD2005a:100). Alle barnehager skal bygge sin virksomhet på barnehagelovens verdigrunnlag og på internasjonale konvensjoner som Norge har sluttet seg til, som FNs barnekonvensjon. Staten skal sikre at *“de institusjoner som har ansvaret for omsorgen av barn, har den standarden som er fastsatt, særlig med hensyn til sikkerhet, helse ...”* (KD 2006a:98). Barnekonvensjonen legger vekt på barns rett til å uttrykke seg, som sentralt i forbindelse med mat og måltider. Omsorg er en sentral del av rammeplanen, og omsorg skal også komme til uttrykk i forbindelse med måltider (ibid.:99). Rammeplanen redegjør for barnehagens samfunnsmandat, hvor syv fagområder er viktige deler av barnehagens læringsmiljø. Fagområdene er ment for å danne grunnlag for fagene barna vil møte i skolen. De delt opp slik; Kommunikasjon, språk og tekst; Kropp, bevegelse og helse; Kunst, kultur og kreativitet; Natur, miljø og teknikk; Etikk, religion og filosofi; Nærmiljø og samfunn; Antall, rom og form. *“Rammeplanen skal ha en helsefremmende og en forbyggende funksjon og bidra til å utjevne sosiale forskjeller”* (KD 2006a:99). Rammeplanene skal gi styrer og barnehagens ansatte en forpliktende ramme for planlegging, gjennomføring og vurdering av barnehagens virksomhet. Rammeplanen skal gi tilsynsmyndighet innsyn i barnehagens virke og foreldrene mulighet for medvirkning. Mat og måltider skal etter B05 §§ 1 og 4 utøves i nær forståelse og samarbeid med barnas hjem.

Fagområdene *“skal gi barn grunnleggende kunnskap på sentrale og aktuelle områder”*, jf. B05s § 2, Barnehagens innhold. Videre skal *“barnehagen støtte barns nysgjerrighet, kreativitet og vitebegjær og gi utfordringer med utgangspunkt i barnets interesser”*. Innunder fagområdet 3.2, *Kropp, bevegelse og helse*, er den sentrale delen av rammeplanen som omhandler mat og måltider i barnehagen. Barn skal *“ved sanseinntrykk skaffe seg erfaringer, ferdigheter og kunnskaper. Godt kosthold og god vekslings mellom aktivitet og hvile er av betydning for å utvikle en sunn kropp”*(KD 2006a:113). Barn skal få *“kunnskap om menneskekroppen og forståelse for betydningen av gode vaner og sunt kosthold”*. I den

anledning påhviler det personalet i barnehagen å organisere dagen med en gjennomtenkt vekslings mellom ro, aktivitet og måltider. Barn skal tilegne seg gode vaner, holdninger og kunnskaper om kosthold. Stortinget vedtok 5. desember 2008 endret formålsbestemmelse for barnehagen. I den anledning var det nødvendig å foreta enkelte endringer i barnehageloven. Kunnskapsdepartementet nedsatte et offentlig utvalg (Brenna-utvalget) i 2009 for å utrede barnehagens pedagogiske tilbud. Utvalget uttrykker i sin utredning *Med forskertrang og lekelyst*, et ønske om mer formell læring og høyere kvalitet i barnehagen (NOU 2010:8). Utvalget fremmer en rekke forslag for barnehagens innhold og organisering av det pedagogiske tilbudet. Utvalget legger vekt på målsetting av barnas utbytte av å gå i barnehagen. Likeledes hevder Brenna-utvalget at “... barna selv må være aktivt deltagende i utformingen av mål for egen læring og utvikling...”. Brenna-utvalget hevder dette også vil være i tråd med barnehagens satsing på barns medvirkning (NOU 2010:08:136–137). Bakgrunnen for utvalgets arbeid er st.meld. nr. 41 (2008–2009) *Kvalitet i barnehagen*. Fordelingsutvalget viser til dokumentasjon for at barnehagen er en viktig arena for kunnskapsutvikling og viktig for barns utbytte av senere skolegang. Dokumentet viser til rutinemessig styring i retning av testing og kartlegging i barnehagen. Høringsfristen utløp 31.01.2011.

F96 trådte i kraft 1. januar 1996 (SHD1998), og lovverket er sentralt rundt barnehagens tilberedning og servering av mat og drikke. Forskriftens bestemmelser er gitt i form av funksjonskrav som gir rom for lokal fleksibilitet. Forskriftens mål er å legge til rette for barns og unges arbeidsmiljø. F96s §§ 1 og 2 omhandler at barnehagen skal fremme trivsel, helse, gode sosiale miljømessige forhold, samt forebygge sykdom og skade. F96s § 11 pålegger barnehagen at det “skal finnes egnede muligheter for bespisning som også ivaretar måltidets sosiale funksjoner. Virksomheten skal i nødvendig utstrekning ha tilfredsstillende muligheter for lagring, tilberedning og servering av mat i samsvar med næringsmiddelovgivningen” (SHD1998:41 og 112). Jf. merknader til F96s § 11 bør barnehagen følge helsemyndighetenes anbefalinger for ernæring. “Skikkelige, velorganiserte måltider i barnehager ... vil kunne bidra positivt til måltidets naturlige plass i hverdagen. [...] Barnehagen bør bidra til å sikre barn godt organiserte og sunne måltider” (ibid.:42). Merknadene gir konkrete råd for mat og måltider i barnehagen. De er som følger;

- *Det bør være faste måltider med tilsyn, og ikke mer enn 3–4 timer mellom måltidene.*
- *Måltidene bør inneholde brødkiver, skummet melk, eller lettmelk, frukt og/eller grønnsaker.*
- *Til brødmåltidene bør barna få tilbud om skummet melk og lettmelk, frukt og grønnsaker.*
- *Varme måltider kan erstatte eller være en variasjon til brødmåltidene.*
- *Alle barna bør få god tid til å spise, minimum 20 minutter.*
- *Det bør legges vekt på å gjøre måltidene trivelige (SHD 1998:42, 43).*

Det pekes på betydningen av at barnehagebarn bør få fullt tilsyn av en voksen under måltidet. Jf. merknad til F96s § 11 er barnehagen i tillegg pålagt å følge næringsmiddelovgivningen og retningslinjer fra Mattilsynet. Næringsmiddelhygiene er likeledes en sentral del av myndighetenes krav til barnehagene som serverer og tilbereder mat. Veiledning til § 11 påpeker: *“Skal det være frambud av mat, må det kommunale næringsmiddeltilsynet kontaktes for godkjenning etter næringsmiddelovgivningen. Sentrale krav i denne forbindelse vil være at virksomheten har god nok kjølekapasitet, renholdsrutiner og håndvaskmuligheter”* (SHD 1998:42). Det påhviler barnehagen å følge ytterligere lover i forbindelse med tilberedning og servering av mat. Det er: a) lov av 19. mai 1933 nr. 3 om matproduksjon og mattrygghet mv. med forskrifter, herunder generell forskrift av 8. juli 1983 nr. 1251 for produksjon og frambud mv. av næringsmidler, b) hygieneforskrift av 8. juli 1983 nr. 1252 for produksjon og frambud mv. av næringsmidler, gjelder for tilberedning og servering av næringsmidler. Mattilsynets tilsynsplikt til å påse at lovene blir fulgt i barnehagene, opphørte i 2006. I dag kommer Mattilsynet på uanmeldt kontroll. Mattilsynets mange lokalkontorer som er fordelt over store deler av Norge, kan i noen tilfeller gi informasjon om næringsmiddelovgivningen og andre tilstøtende lover i forbindelse med etablering av nytt kjøkken og om tilberedning og servering av varm mat i barnehagen.

R07. I kjølvannet av undersøkelsen *Mat og måltider i barnehagen* (SHD 2005a) utga Sosial- og helsedirektoratet R07 (SHD 2007b), der det heter at retningslinjene bør ligge til grunn for arbeidet med mat og måltider i barnehagen, jf. merknad til F96 § 11 *Måltid i forskrift for miljørettet helsevern i barnehager og skoler*. Helsemyndighetene oppfordrer barnehagen til å følge retningslinjene, for at *“... barn i barnehagen skal få et mat- og måltidstilbud som fremmer helse, trivsel, utvikling og læring”* (ibid. 3). Rådene er todelt. Det er 8 korte konkrete

punkter om pedagogiske råd, og 7 ernæringsråd (tabell 1). Rådene peker blant annet i retning av barns behov for regelmessighet, voksenkontakt under måltidene, trivelig miljø og ernæringsråd i tråd med gjeldende kostråd for befolkningen generelt. Myndighetenes uttalte ønske er i tråd med de nasjonale anbefalingene for ernæring, som er mer frukt, grønnsaker, grove kornvarer, fisk og magre meieriprodukter, og mindre sukker, mettet fett og salt. Rådene peker også på behovet for variasjon, varierte smaksopplevelser, og kost som fremmer og hemmer god helseutvikling.

Barnehagen bør:
MÅLTIDER
1. Legge til rette for minimum to faste, ernæringsmessig fullverdige måltider hver dag med medbrakt eller servert mat
2. Sette av god tid til hvert måltid, minimum 30 minutter til å spise, slik at barna får i seg tilstrekkelig med mat
3. Legge til rette for å kunne spise frokost for de barna som ikke har spist frokost hjemme
4. Ha maksimum 3 timer mellom hvert måltid. Noen barn, særlig de yngste, kan ha behov for å spise oftere
5. Legge til rette for at de voksne tar aktivt del i måltidet og spiser sammen med barna
6. Legge til rette for et godt fungerende og trivelig spisemiljø
7. Sørge for god hygiene før og under måltidene og ved oppbevaring og tilberedning av mat
8. Ivareta måltidenes pedagogiske funksjon
MAT OG DRIKKE
9. Maten bør varieres over tid og gi varierte smaksopplevelser
10. Måltidene bør settes sammen av mat fra følgende tre grupper: Gruppe 1: Grovt brød, grove kornprodukter, poteter, ris, pasta, etc. Gruppe 2: Grønnsaker og frukt/bær Gruppe 3: Fisk, annen sjømat, kjøtt, ost, egg, erter, bønner, linser, etc.
11. Plantemargarin og olje bør velges framfor smør og smørblandede margarintyper
12. Drikke til måltidene bør være skummet melk, ekstra lett melk eller lettmelk
13. Vann er tørstedrikk mellom måltidene, og bør også tilbys til måltidene
14. Mat og drikke med mye tilsatt sukker bør unngås
15. De fleste markeringer og feiringer bør gjennomføres uten servering av søt og fet mat.

Tabell 1. Sammendrag av R07 (SHD 2007b).

R07 er helsemyndighetenes ikke-lovpålagte gode råd til barnehagens ansatte. Rådene er basert på offentlige anbefalinger for ernæring i den hensikt å øke inntaket av frukt og grønnsaker, fisk, grove kornvarer og magre meieriprodukter, samt redusere inntaket av sukker og mettet fett. Rådene er inndelt i to grupper som innlemmer mat og drikke både innenfor det rent ernæringsmessige, pedagogiske og hygieniske feltet. Rådene går også i retning av måltidshyppighet, hvordan måltidene kan gjennomføres og barnehagens spisemiljø (tabell 1, s. 46).

I dette avsnittet har jeg redegjort for den formelle læreplan som omfatter hvordan mat og måltider er innlemmet i barnehagene. RP 06 og B05 pålegger barnehagen å legge til rette for sunn mat og sunne måltider. F96 pålegger barnehagen at det skal finnes egnede muligheter for bespisning som ivaretar måltidets funksjon samt å følge næringsmiddelovgivningen. Både i merknadene til F96 og R07 gis det gode råd på det pedagogiske og det er ernæringsmessige området. Det fremgår av de offisielle dokumentene at barnehagene er viktig aktører i folkehelsearbeidet.

I neste avsnitt vil jeg redegjøre for B05 § 2 – *“Barnehagen skal være en pedagogisk virksomhet”*. Jeg har valgt å se til sosiokulturell læringsteori, da jeg mener det er en mulig pedagogisk tilnærming til feltet barn og mat i barnehagen. Dette vil ikke være hoveddelen av teoretisk ramme i denne oppgaven, men den vil kunne støtte opp under forståelsen for og gi et potensielt blikk inn på området mat og måltider som pedagogisk arbeide i barnehagen.

2.5.1 Sosiokulturell læringsteori

I dette avsnittet har jeg valgt, som ledd i den formelle læreplan, å redegjøre for en potensiell pedagogisk innfallsvinkel og modell for å kunne tolke og forstå innsamling av data til andre del av problemstillingen i oppgaven, som stiller spørsmål om graden av avdelingsleders pedagogisk arbeid i forbindelse med mat og måltider. Jeg vil understreke at en modell vil alltid være en forenkling av virkeligheten. En pedagogisk modell vil kunne belyse de holdninger man har i forhold til menneskesyn, barnets oppvekst, livssyn, læring, virkelighetsoppfatning, kultur og samfunn, og hvordan dette påvirker forskjellige måter å drive barnehagen på som pedagogisk institusjon.

Stortinget vedtok 8. juni 2010 å gjøre noen endringer i B05. Endringene vedrører blant annet barnehagelovens § 2 *Barnehagens innhold*, som står sentralt i det pedagogiske arbeidet med mat og måltider. Paragrafen påpeker betydningen av mestring, av å delta i et sosialt og kulturelt fellesskap og oppleve mestring og glede.

“Barnehagen skal være en pedagogisk virksomhet. Barnehagen skal gi barn muligheter for ... meningsfylte opplevelser og aktiviteter. Barnehagen skal ta hensyn til barnas alder, funksjonsnivå, sosiale, etniske og kulturelle bakgrunn ... Barnehagen skal formidle verdier og kultur, gi rom for barns egen kulturskaping og bidra til at alle barn får oppleve glede og mestring i et sosialt og kulturelt fellesskap. Barnehagen skal støtte barns nysgjerrighet, kreativitet og vitebegjær og gi utfordringer med utgangspunkt i barnets interesser, kunnskaper og ferdigheter. Barnehagen skal ha en helsefremmende og en forebyggende funksjon og bidra til å utjevne sosiale forskjeller” (Stortinget 2011, nettside 1).

Det pedagogiske grunnriset jeg trekker opp i dette avsnittet, vil kunne svare til barnehageloven slik den er formulert ovenfor. Den vil kunne danne et forståelsesgrunnlag og gi en mulighet for å tolke en del av undersøkelsens empiriske del.

Mat og måltider er en sentral del av vår identitet som befinner seg i landskapet mellom kultur og natur. I denne oppgaven vil jeg betrakte mat og smaksdannelse som et kulturelt og pedagogisk – ikke som et biologisk – spørsmål. Vi er avhengig av mat som natur for å overleve, men vi er også avhengig av mat som kultur for læring og identitetsdannelse. I den pedagogiske diskursen blir måltidet en pedagogisk mulighet for barnehagen til å lære barn gode måltidsvaner, gi dem nye smaksopplevelser og fremme god sosial samhandling. Dette kapitlet henviser også til Svingbys (1979) midtre del av rammefaktormodellen som omhandles i avsnitt 2.6 (figur 4, s. 61). Midtre del omhandler sentrale forutsetninger, pedagogens grunnsyn, pedagogens undervisningsteori og selve gjennomføringen av mat og måltider. Med fare for å redusere dette kapitlets deskriptive nøyaktighet vil jeg forsøksvis knytte sosiokulturell læringsteori opp mot – og forsøksvis beskrive “den ideelle læringssituasjon” – i forbindelse med mat og måltider i barnehagen. Barnet utvikler seg gjennom, og speiler, sin “signifikante andre”, det vil si at barnets måte å tenke og handle på vil være kulturbetinget og kontekstbundet. Det kan da vanskelig utformes en objektiv sannhet. B05s § 2 og RP06 støtter oppunder dette synet; i kap. 3, *Fagområdene*: “... Arbeidet med fagområdene må tilpasses barnets alder interesser, barnegruppens sammensetning og øvrige forutsetninger. Lærestoff, arbeidsmåter, utstyr og organisering må legges til rette med tanke på barnets ulike behov” (KD 2006a:106).

Hvert samfunn har sine overordnede kulturelle verdier. Ulike verdier lever også side om side i vårt sammensatte postmoderne samfunn. Som nevnt tidligere i oppgaven er overordnede nasjonale kulturelle verdier og ideologier nedfelt i læreplanene. Alle kulturer har sine subkulturer som tolker verdiene på sine måte. Både barnehagen og familiene barna kommer fra kan regnes som en spesiell kultur med verdier for hva som er viktig og mindre viktig. Barnet speiler sine kulturelle verdier både i direkte og indirekte handlinger. Lokale verdier som både familien og barnehagen har, vil farge valg av oppgaver og gjøremål i tilknytning til mat og måltider. Kjennskap til de verdiene som ligger i barns kulturelle bakgrunn og barnehagens verdier er nødvendig for å kunne forstå barnets ambisjonsnivå. Sosiokulturell teori er kunnskapskonstruksjon gjennom samhandling og i en kontekst. Matglede, nye matvaner og kunnskap om mat og måltider kan overføres i samspill mellom alle deltagerne i barnehagen i forberedelsene til, gjennomføringen av og etterarbeidet for et måltid. Kunnskapsoverføringer skjer i samspill mellom voksne og barn, fra barn til barn og fra barn til voksne. John Dewey (1859–1952) og Lev S. Vygotsky (1886–1934) var de mest sentrale teoretikerne bak det sosiokulturelle læringsperspektivet. Ifølge sosiokulturell læringsteori finnes kunnskapen først og fremst mellom mennesker, og den medieres gjennom ulike artefakter (hjelpemidler). Dysthe (2001:52) hevder at sosiokulturelt perspektiv ikke handler om individuell konstruksjonsprosess, men snarere som en felles kunnskapsproduksjonsprosess.

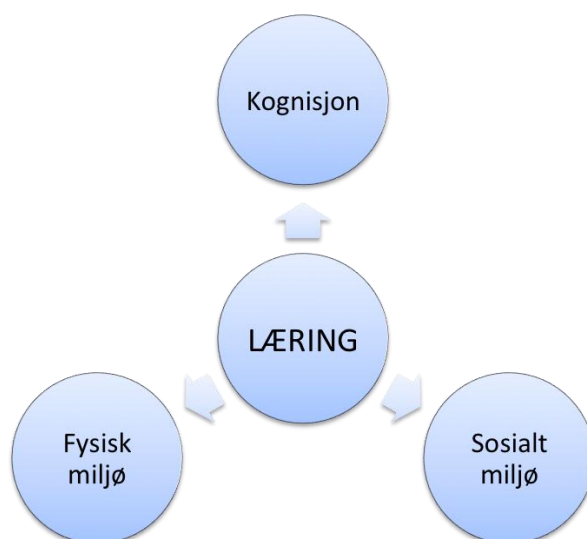
Sosiokulturelt perspektiv er ingen egen skole eller krets, men består av flere ulike teorier med felles syn på utvikling, kunnskap og læring. I et sosiokulturelt perspektiv er ikke kunnskap og læring noe absolutt som kan overføres direkte og objektivt til andre. Handlinger og kunnskaper vil være knyttet til kulturell utvikling. Solveig Østrem viser i sin doktoravhandling *Barns subjektivitet og likeverd* til Säljö's beskrivelse av sosiokulturell læring, som jeg mener er verdt å sitere: “*En av utgångspunkterna för ett sociokulturellt perspektiv på lärande och mänskligt tänkande/handlande är således att man intresserar sig för hur individer och grupper tillägnar och utnyttjar fysiska och kognitiva resurser (Säljö 1999:18)*” (Østrem 2008:44).

Sosiale rammer er sentralt for læring og menneskelig utvikling. Jeg vil videre trekke frem noen sentrale sider ved sosiokulturelt syn på læring og knytte dem opp mot Deweys og Vygotskys teorier (Dysthe 2001:43). Jeg vil bruke Olga Dysthes inndeling på sosiokulturell

læring og se nærmere på følgende sider: læring som *situert, grunnleggende sosial, distribuert, mediert, deltagende i fellesskapet og språket som sentralt i læringsprosessen*. Jeg vil i det følgende utdype situert læring mer enn de andre punktene, hvor Deweys betraktninger om estetisk erfaring, står sentralt. Jeg vil også argumentere for Vygotskys virksomhetsteori og kulturhistoriske utviklingsteori i forbindelse med læring som deltagende i fellesskapet, og læring som grunnleggende sosial. Lev Vygotsky er opptatt av å undersøke, tolke og beskrive barns læringsprosesser og barns utvikling. Han er opptatt av hvordan kultur og historie bidrar til å utvikle barnets intellektuelle evne. Dewey og Vygotsky deler interessen for hvordan læring skjer. Dewey forstår læringsprosesser som en kontinuerlig rekonstruksjon av erfaring. Læring er dermed å anse som et livslangt prosjekt. Jeg har valgt å se til Deweys begrep om estetisk erfaring i forbindelse med barnets møte med mat. Hva barn lærer om den fysiske, sosiale og kulturelle konteksten de tilhører, vil kunne bli belyst av sosiokulturell læringsteori.

Læring er situert. Situert læring er læring i tett sammenheng med den situasjonen den inngår i, og læring er plassert i konkrete fysiske og sosiale sammenhenger (Dysthe 2001:43).

Kunnskap eksisterer ikke alene, den er situert, det vil si at kunnskap er infiltrert i en historisk og kulturell kontekst (ibid.:36). Læring er kontekstbundet, fordi alle våre handlinger og vår forståelse er integrert i en sammenheng. Læring kan ikke være uavhengig av konteksten og formålet. Kontekst kan ikke bestå alene for så å innlemmes i handling i etterkant. Man kan se det slik at våre handlinger inngår i, skaper og gjenskaper kontekster. Læring består av både deler og helheter som definerer hverandre, og konteksten gjør det hele til en forståelig helhet (ibid.). Det barn gjør og opplever i barnehagen, i forbindelse med mat og måltider, utvikles i et samspill med andre barn og voksne. Det er av betydning at barn får ta del i autentiske aktiviteter mest mulig likt målet for utdanningen. Alle delene av aktivitetene i matlaging, fra forberedelser til etterarbeid, danner forståelse for og kunnskap om mat. Barns deltagelse i alle ledd forsterker læring og forståelse (figur 2, s. 51). Barns deltagelse i matlagingen vil kunne forsterke barns vilje og åpenhet for å smake det de selv har vært med på å lage. Det vil i tillegg kunne bidra til barns medvirkning, som står sentralt i RP06.

Figur 2. Sosiokulturell kontekst. Dysthe 2001

For å innlemme mat og måltider i et sosialt miljø kan barnehagen eksempelvis legge til rette for gårdsbesøk, gjøre innkjøp av matvarer sammen med barna, og innlede samarbeide med andre aktører i nærmiljøet. Barnehagen kan organisere dagen med aktiviteter på kjøkkenet i forbindelse med måltidene og legge til rette for drift av egen kjøkkenhage. RP06s syv fagområder kan også innlemmes i dette arbeidet. Barns daglige deltagelse i matlaging før, under og etter måltidet kan forsterke læring om mat og måltider i et sosiokulturelt perspektiv. Situert læring gjør barna på bakgrunn av erfaringer og kunnskap. Situert læring handler også om at barna foretar handlinger på bakgrunn av det de mener kulturen de vokser opp i krever og hva som er mulig å få til i gitte situasjoner. Det kan være både bevisste og ubevisste handlinger. Man kan si at handlinger og praksis fastsetter hverandre. I tråd med situert læring handler mat og måltider som pedagogisk arena også om estetisk erfaring og sanseintrykk.

Estetisk erfaring. Estetisk erfaring kan innlemmes under området situert læring. Jeg argumenterer for begrepet estetisk erfaring, ikke inn mot det skjønne i kunsten, men inn mot de pedagogiske ideer som står sentralt for pedagogens arbeid med mat og måltider. Lars Løvlie sier det slik: *“Den estetiske erfaring kan oppfattes som grunnleggende for pedagogikken. Hvis pedagogikk er framstilling og formidling av samfunn og kultur, er den i selve utgangspunktet estetisk virksomhet”* (Løvlie 1990:1). Sanseopplevelser og smaksdannelse er sentrale deler i forbindelse med estetisk erfaring og for barns læring om og holdning til kosthold.

RP06s kap 3.2 *Kropp, bevegelse og helse* understreker dette:

“... ved sanseinntrykk og bevegelse skaffer barn seg erfaringer, ferdigheter og kunnskaper på mange områder [...] godt kosthold ... er av betydning for å utvikle en sunn kropp” (KD 2006a:113).

Matlaging sammen med barn kan være en pedagogisk aktivitet på kjøkkenet. På kjøkkenet vil deler og helheter definere hverandre. Barn skal lukte, smake, se og føle maten, det vil si gjøre sanseerfaringer, estetiske erfaringer. Barn gjør situert læring blant annet på bakgrunn av erfaring. Jeg ser derfor estetisk erfaring i denne sammenheng som sentralt i barns møte med mat og måltider som pedagogisk aktivitet.

Etymologisk stammer estetikk fra det greske *aisthikos*, som betyr det som fanges opp av følelsene våre, og *aisthesis* er sansingens sensoriske erfaring (Haaland 2000). Fra antikken er estetikk kunnskap som kommer til oss gjennom sansene, dvs. sanseerfaring. Denne forståelsen av begrepet er ikke utlukkende knyttet til kunst, men til alle livets arenaer hvor vi sanser. I *Art as Experience* fra 1934 beskrev Dewey teorien om estetisk erfaring (2005). Han rettet oppmerksomheten mot handling, både hos den som produserer og den som opplever. “*Experience is the result, the sign, and the reward of that interaction of organism and environment which, when it is carried to the full, is a transformation of interaction into participation and communication*” (Dewey 2005:22). Estetisk erfaring er relasjonell, som Dewey beskriver i *Art as Experience* (2005). Erfaringsbegrepet betegner en prosess eller et forløp. For Dewey var fakta, hverdagens handlinger og situasjoner vesentlige faktorer for læring. Erfaringene oppstår i relasjonen mellom miljøet og menneskene. Virkeligheten er erfaringsbasert og kontekstuell. Det vil si at den foregår i ulike situasjoner på ulike steder og tider.

Dewey omtaler også i *Democracy and Education* kap. 11, *Experience and thinking*, at sansene er en mystisk kanal (1961:142), noe som har betydning for å gjøre en estetisk erfaring. Alle kroppslige organer – nese, munn, ører og hud – er et mellomledd mellom det indre og det ytre. Sansene og følelsene oppleves rått og ukritisk og møter barnet før tanke, mening og før språket. Følelsene kommer i sving og blir sosiale i den prosessen der barnet bruker alle sine sanser, hele det kroppslig sensoriske registeret smak, lukt, syn, hørsel og følelse. Disse ytre sensoriske funksjonene er gjensidig utlukkende, da vi ikke kan lukte med munnen eller høre

med nesen. Følelsene fungerer, som nevnt, som et mellomledd mellom verden og den estetiske virkningen som oppstår i kroppen. Følelsene er viktige for hvordan vi oppfatter omgivelsene, og for hvordan vi handler. Dewey hevder at sansene er en bro fra den ytre verden til bevissthetsverden, og at sansene er veien til kunnskap. Sansene benyttes i handling for å oppnå et mål som leder barnet videre til estetisk erfaring. Barnet i barnehagen gjør erfaringer som er knyttet opp mot kroppen, som hørsel, smak, berøring, lukt og syn, og estetikk har derfor å gjøre med det som kan sanses, fornemmes eller føles. Når barnet sanser, dukker det opp bilder, og barnet skaper utladninger og spenninger. Estetisk erfaring er med andre ord måten vi sanser verden på. Det er barnets empiriske forhold til verden. Estetisk erfaring ligger ikke utenfor dagliglivet, men det er en integrert del av vår erfaringsverden og vår kultur. Med en gjennomarbeidet virksomhetsplan med klare mål for oppgavene vil barnehagen gjennom mat og måltider kunne imøtekomme barns behov for estetiske erfaringer i forbindelse med matlaging. Estetisk erfaring og sanseopplevelser vil på denne måten falle inn under situert læring som har fokus på læringskonteksten. Sentralt for situert læring er at autentiske aktiviteter er mest mulig likt livet utenfor barnehagen og mest mulig likt målet for utdanningen (Dysthe 2001). Dette kan relateres til RP06s kap. 3. jf. Barnehageloven § 2 *Barnehagens innhold*. RP06 del II: *”Barnehagens innhold skal være allsidig og variert og utformes slik at hvert enkelt barn får opplevelser og erfaringer som støtte for sin utvikling av kunnskaper, ferdigheter og holdninger. [...] barnehagen skal være en kulturarena hvor barnet er medskapende av egen kultur”* (KD 2006a:106). Og det kan relateres til rammeplanens fagområder, kap. 3: *”For hvert fagområde er formulert mål for arbeidet for å fremme barnas utvikling og læring og presisering av personalets ansvar. Målene som rettes mot barnas opplevelser og læring, er formulert som prosessmål [...] Hvordan fagområdene blir tilpasset det enkelte barn og gruppens interesser og det lokale samfunnet [...] skal nedfelles i barnehagens årsplan”* (KD 2006a:112).

Rammeplanen viser til prosessmål, og estetisk erfaring er ikke et middel for å oppnå et resultat, men snarere en helhetlig prosess som blir til under handlingens gang. Pragmatisk estetikk kan ses på som at estetisk erfaring skapes på alle livets områder, og forståelsen skapes i erfaringen. Den helhetlige estetiske erfaringen, følelsene og handlingen er en integrert del av forståelsen og er grunnleggende i all erkjennelse. Kjennskap og arbeid med estetisk erfaring, rammeplanen og årsplan, også kalt virksomhetsplan, er relevant for problemstillingens første og andre del.

Læring er grunnleggende sosial. Sosial læring kan enten forstås ut fra den historiske og kulturelle sammenhengen som barnet er en del av, eller knyttes til relasjonelle forhold til andre mennesker og interaksjonen mellom dem (Dysthe 2001). Psykologen Vygotsky (1896–1934) hevder at mennesket er grunnleggende sosialt (1978). Virksomhetsteorien omhandler at barnet gjennom virksomhet og sosial aktivitet skaper samfunnet, samtidig som mennesket også er et resultat av de forholdene vi vokser opp under. Vår bevissthet er betinget av omverdenen, vår livsverden og det samfunnet vi vokser opp i, som vi også kan gripe inn i, og gjennom praksis være med på å endre. Som et eksempel vil det å kjenne på, føle, lukte og spise mat, være virksomhet for et barn. Du skaper deg selv i virksomheten, du er virksomheten, og det er ingenting utenfor virksomheten. Behovene i verden skapes i virksomheten, og virkeligheten skapes i virksomhet. Handling og virksomhet er et skifte i den vitenskapelige grunnforståelse. Vi er fra naturens side disponert til å være lærlinger og å lære av andre i samhandling for å utvikle oss som mennesker. Sosial læring kan forstås ut fra to sammenhenger. Den kan forstås ut fra relasjonelle forhold til andre mennesker og interaksjon mellom dem. Barnet lærer i samspill med andre før kunnskap og erkjennelse oppstår på et indre mentalt plan. Det vil si at barnet er først sosialt bevisst i samspill med sine omgivelser, andre barn og voksne. Dernest vil det individuelle, tanken, språket og kunnskaper bli avledet og omformet fra den sosiale opplevelsen. Barnet gjør så det det mestrer, til sitt eget. Videre kan den sosiale læringen forstås ut fra den kulturelle og historiske sammenhengen som barnet er en del av. Det vi lærer, har sitt opphav i sosial aktivitet i den kulturen vi vokser opp i (Dysthe 2001).

Vygotsky fremmet det syn at barnets utvikling ikke bare er et resultat av stimuli og respons (behaviorismen) eller gjenoppretting av kognitiv ubalanse (Piaget). Han mente at all intellektuell handling har utgangspunkt i sosial aktivitet, noe som ligger til grunn for den kulturhistoriske skolen. Barnet utvikler kompetanse i relasjon til de utfordringene som finnes i den verden de lever i. Prosessen må forstås som sosial aktivitet. Samspill med andre er alltid viktig i læring. Det sosiale kommer først, deretter det individuelle, ikke omvendt, slik Piaget hevdet. Vygotsky mente at det sosiale fellesskapet, både biologiske utviklingstendenser og sosiale forhold, former vår personlighet. Vi skaper det samfunnet vi er en del av.

Dette kaller Vygotsky den kulturhistoriske skolen. Menneskets levekår påvirker dets tenkemåte og Vygotsky mener nye utviklingstrinn i menneskets psykologi må bygge på det som allerede finnes fra før. Kunnskap er knyttet til den kulturen vi vokser opp i, og det vil få betydning for all læring og ikke minst forståelsen av og bakgrunnen for et psykologisk fenomen. Her er det et samspill mellom modning av barnet og den kulturen det vokser opp i. Vygotsky (1978) mener læring og dannelse er et resultat av sosialt samspill som også er sentral for erfaring. Det er barnets samspill i det kulturelle fellesskapet som danner grunnlaget for utvikling og læring.

Vygotsky (1978) hevder at sosial aktivitet formidler høyere psykologiske prosesser, som er utvikling av hukommelse, selektiv oppmerksomhet, begrepsdanning, språk, skriving, regning og tegning. De lavere psykiske funksjoner er ubetingede reflekser, ikke viljestyrt hukommelse, klassisk betinging, og har direkte forbindelse mellom stimulus og respons. De høyere psykiske prosesser oppstår i det sosiale og forandres gjennom læring og utvikling. De psykiske egenskapene dukker opp i prosess (utviklingsprosess) og blir synlig. For å kunne utvikle høyere psykologiske prosesser må barnet forbinde seg i det sosiale og kulturelle før det kan fungere på egenhånd.

Læring er distribuert. Læring er fordelt mellom flere personer i et barns liv, både fysisk og symbolsk. Kunnskap er distribuert mellom mennesker innenfor et fellesskap, som barnehagen er. I et fellesskap vil det oppstå situasjoner hvor man besitter ulik kunnskap og ulik kompetanse, som er sentralt for å forstå helheten. Både nærmiljø, barn og voksne besitter kunnskap som kommer fellesskapet til gode. Mange barnehager har barn og barnehageansatte med ulik og ofte flerkulturell bakgrunn, som besitter kunnskap til felles glede og matglede. Gamle mattradisjoner er ofte sovende kunnskap som kan bringes inn i fellesskapet. En utvidelse av fellesskapet er også det å innlemme eksterne samarbeidspartnere. Disse vil kunne danne fellesskap og en kunnskapsramme for barn når det gjelder mat og måltider. Fordi kunnskapen er fordelt, vil læring være sosial. Barnehagen kan utnytte distribuert kognisjon for å utvide fellesskapet og utarbeide nye arbeidsmåter i forbindelse med mat og måltider (figur 2, s. 51). Barnehagene kan knytte eksterne kontakter og samarbeidspartnerne for å styrke kompetanse innen fagområdene generelt og mat og måltider spesielt. Eksempelvis kan barnehagene knytte kontakter med ulike lokale leverandører og produsenter av mat. Ved å knytte kontakt med et gårdsbruk kan barna være med i prosessen fra såing til innhøsting av

frukt og grønnsaker. Barnehager kan benytte ulike lokale kulturtilbud, som kan påvirke ukens menyvalg som foretas sammen med barna.

Læring er mediert. Mediert (formidlet) læring handler om at barnet ikke står i en direkte, uformidlet og ufortolket kontakt med sine omgivelser. Barnet får all type støtte og hjelp i læringsprosessen enten av barnehagepersonalet eller av hjelpemidler, artefakter. Mediert læring innebærer også at barnets handlinger må ses i sammenheng med hvilke redskaper eller artefakter som omgir barnet, slik at det kan forstå omverdenen. Artefakter innenfor sosiokulturell læring er sosiale, intellektuelle eller kulturelle redskaper. Artefakter kan i tillegg være språklige ressurser. Vygotsky (1978) kaller dem for psykologiske redskaper. Det kan være å utnytte innsikt, erfaring og kunnskap fra tidligere generasjoner. Interaksjon og kommunikasjon står sentralt i mediert læring.

Det handler om kontekstbundet samspill mellom barn og voksne. Sosial mediering handler om individuell læring (Dysthe 2001). Vesentlige trekk kan være rask tilbakemelding, personlig og situasjonstilpasset veiledning og oppmuntring. Avdelingsleder og barnehagens ansatte forklarer og reflekterer, i stedet for å presentere et riktig svar eller korrigere feil. Sosial mediering hvor barna er deltagende i sin egen kunnskapskonstruksjon, betyr at det sosiale fellesskapet blir vektlagt og ikke bare individet jf. RP06 del II, Barnehagens innhold:

“... samtidig skal innholdet støtte språklig og sosial kompetanse gjennom felles opplevelser og samvær [...] arbeidsformene må støtte barns nysgjerrighet, kreativitet og vitebegjær. [...] Barnehagen skal se omsorg og oppdragelse, lek, læring, sosial kompetanse og språklig kompetanse i sammenheng. Barnehagen skal være en kulturarena hvor barnet er medskaper av egen kultur” (KD 2006a:106).

Redskaper medierer på mange ulike måter. I mange barnehager som bruker mat og måltider som pedagogisk arena, er barna ofte deltagende i matlagingen. Det forutsetter artefakter som kjøkkenfasiliteter med bord, stoler og godt kjøkkenutstyr tilpasset målgruppen. Det vil også innlemme trivelige og godt tilpassede arbeidsområder for mat og måltider.

Barnehagepersonalets tradisjoner og kunnskap om matlaging er også mediert læring, i tillegg til at barnehagen kan lage sin egen kokebok til glede for barna hjemme og i barnehagen.

Vygotsky mener at den virkelige virkeligheten er mediert gjennom mange prosesser.

Barnets utvikling kan etter Vygotskys (1978) syn deles i to, biologisk betinget utvikling og kulturelt betinget utvikling. Han hevdet at barn tilegner seg evnen til å tenke via kulturarven,

og at språket er verktøyet for videre utvikling. Bevisstheten utvikles gjennom den menneskelige virksomheten. Det er sammensveisingen av språk og tenkning som setter i gang utviklingen av høyere psykologiske prosesser og gir mulighet for den estetiske virkningen. Tenkningen utvikles ved at mennesker sosialt skaper nye aktivitetsformer som igjen skaper nye indre erfaringer. Den selvstendige tenkningen er således et resultat av sosial aktivitet.

Språket er sentralt i læringsprosesser. Vygotsky hevder at menneskelig tenkning og språk er kultur- og kontekstbundet (1978). Utvikling av språk går fra samfunn til individ. Barnet utvikler språket som et redskap for å få kontakt med sine omgivelser. En forutsetning for at barn og barnehagepersonale skal kunne kommunisere om mat og måltider, er at det finnes et språk som virker som en formidler mellom dem. Avdelingsleder og barnet kan lytte, samtale og samhandle. Språket blir viktig for tenkning og for formidling og tilegnelse av kunnskap. Barn og voksen bygger en felles plattform via språket, og kunnskaper om mat og måltider og språk kan utvikles. Vygotsky hevder også at språket betyr mer enn kommunikasjon, det er selve tankereditet for barnet (1978). Språket utvikles først gjennom sosiale sammenhenger, deretter gjennom indre bearbeiding. Språket er en av flere artefakter som er av betydning i forbindelse med mat og måltider som pedagogisk arena i barnehagen. Vygotsky så sammenhengen mellom språket og tenkningen som noe som har en sentral rolle i barnets utvikling (Bråten 1996, Stensmo 1998). For Vygotsky var det ikke hva barnet presterer som er interessant, men metoden barnet bruker for å løse problemet. Hva er det barnet gjør? Hvordan barnet benytter språket, tegn og hjelpemidler for å løse oppgaver, er et medierende mellomledd i en læringsprosess. Han hevder at språket ble formet av kultur og sosial aktivitet i løpet av oppveksten, og at språket har en stor betydning for mental og psykisk utvikling (Rieber 1987). Språket blir således et instrument for tanken, som igjen former språket selv. Språket speiler den individuelle kulturen og vil kunne skape bevissthet og til og med frihet. Det tidlige språket hos barn blir byggesteiner for tenkningen i voksen alder. Barnet skiller ikke mellom språk og tanke. Barnet behersker omgivelsene ved hjelp av tale før det behersker egen atferd. Talen kontrollerer barnets egen atferd, slik at barn noen ganger ikke kan utføre en handling uten å snakke. Persepsjon og handling er sammenfallende, det vil si at barnet løser sine oppgaver ved hjelp av å tale, å se og bruke hendene. Dette skiller oss fra dyrene. Det er en rent menneskelig form for atferd.

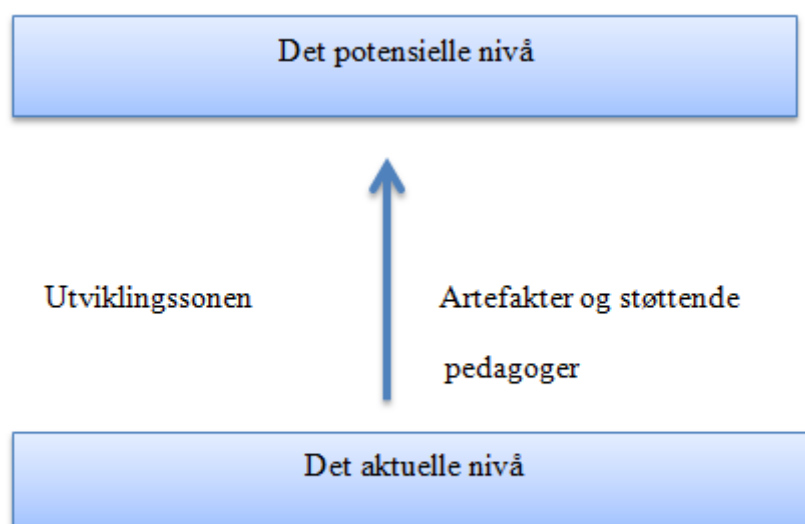
Innenfor teorien om sosiokulturell læring vil språket ikke kunne gi en nøytral avbildning av erfaringen. Språket innehar derimot holdninger, subjektive erfaringer og vurderinger. Ikke minst plasserer det både barnet og pedagogen inn i en kulturell og historisk tradisjon. Svingbys modell (figur 4, s. 61) viser at historiske og sosiale forutsetninger har stor betydning for barnehagens profil og virke.

Læring er deltagelse i praksisfellesskapet. Sosial samhandling er kjernen i det sosiokulturelle perspektiv. Som det fremgår av navnet i sosiokulturelt perspektiv, er det miljøet rundt barnet som er bærekraften og drivkraften for læring. Kunnskap blir konstruert mellom deltagerne. Slik er alle partene i fellesskapet med i skaperprosessen. Læring skjer ikke bare fra voksen til barn, men det er et samspill som går fra voksen til barn, fra barn til voksen, og barn i mellom. Et slikt syn kan relateres til barns rett til medvirkning, som er nedfelt i B05 §3: *“Barn har rett til å gi uttrykk for sitt syn på barnehagens daglige virksomhet. Barns skal jevnlig få mulighet til aktiv deltagelse i planlegging og vurdering av barnehagens virksomhet ...”* (KD 2006a:6).

I forbindelse med mat og måltider er barns medvirkning og deltagelse i fellesskapet sentralt for hele prosessen. Mat og måltider som pedagogisk aktivitet og som læringsprosess medieres gjennom deltagelse i fellesskapet. Læring skjer når fokuset blir flyttet fra den enkelte og over til fellesskapet (Dysthe 2001). Barna konstruerer ny kunnskap ved å skape egne erfaringer i samspill med kunnskapen som fellesskapet representerer. Kunnskap om mat og måltider er ikke egenskaper som kun overføres via barnehagepersonalet, men det er noe som vokser frem gjennom deltagelse og interaksjon med miljøet. Dette leder meg videre til Vygotskys teori om den proksimale utviklingssonen, som også er relevant når det gjelder mat og måltider i barnehagen og for problemstillingene i oppgaven.

Vygotsky hevdet at barnets kognitive utvikling skjer i samhandling med den kulturen barnet vokser opp i. Ideen om at barns læring er kultur- og kontekstbundet sentralt for problemstillingen min. *“Fra et situert perspektiv er ikke kognisjon noe som bare individet eier. Kunnskap er distribuert og skjer i interaksjon med andre innenfor et fellesskap”* (Dysthe 2001).

Sone for den nærmeste utvikling innebærer å se barnets utvikling i to nivåer: hva barnet kan klare alene, og hva barnet kan klare med assistanse. Forskjellen på disse nivåene utgjør sonen for nærmeste utvikling (figur 3). *“Det som barnet i dag kan klare med den voksnes hjelp, vil det i morgen kunne gjøre selvstendig”* (Vygotsky 1978:87). Vygotskys utviklingssone er et prinsipp innen sosiokulturell teoriramme. Barnets grad av kunnskaper vil i stor grad tilskrives det fellesskapet og den kulturen barnet vokser opp i, og som nevnt, ved hjelp av de tilgjengelige og ulike artefaktene. Når det gjelder mat og måltider vil pedagogen legge forholdene til rette for at barnet alltid har noe å strekke seg etter. Det vil kunne være en drivkraft for læring. Barnet vil være i “det aktuelle nivå”, og sammen med pedagogen vil barnet kunne strekke seg mot det potensielle nivået.

Figur 3. Vygotskys teori om den proksimale utviklingssonen.

I henhold til RP06 kap. 3, fagområdene, skal barn gis mulighet for utfordringer, og barnehagens personale skal gi støtte til og til en viss grad også strekke barna litt lenger enn de kan i øyeblikket: *“... Alle skal få like muligheter til å møte utfordringer som svarer til deres utviklingsnivå [...] her må progresjon tydeliggjøres”*. Og personalet skal *“... støtte barn som har kommunikasjonsvansker [...] tilrettelegge for og inspirere til trygg og utfordrende kroppslig lek og aktivitet ...”* (KD 2006a:112).

I avdelingsleders arbeid ligger det implisitt å skulle ligge litt utenfor barnets mestring i øyeblikket. Vygotsky (1978) hevder at barnet kan nå lenger i samspill med andre, enn det kan

alene. I barnehagen vil dette kunne materialisere seg ved at voksne spiser sammen med barna. Alle aktiviteter i forbindelse med mat og måltider vil kunne gjøres i et samhandlende fellesskap. Det er i samtale og aktivitet med andre at barnet drives fremover. Det er i dette rommet kunnskap dannes.

I dette avsnittet har jeg omtalt sosiokulturell læringsteori for å underbygge den formelle læreplan i barnehagen. Det pedagogiske prinsippet vil alltid forme den realiserte læreplan på bakgrunn av den formelle. Sosiokulturell læringsteori kan gi et grunnlag for å forstå og tolke denne undersøkelsens empiriske data og som grunnlag for å forstå og tolke B05 § 2 *Barnehagens innhold* (KD 2006a:106). Læring som deltagelse i fellesskapet er relevant som teoriramme for problemstillingen i denne oppgaven. Undersøkelsen søker å se om den “ideelle læringssituasjonen”, i et sosiokulturelt lys, samsvarer med virkeligheten i barnehagene.

Jeg vil i det neste avsnittet også innlemme Lundgrens rammefaktorteori i teoretisk ramme, i tillegg til Goodlads læreplanteori. Det er en sentral teoretisk ramme for å se mulige årsaker til gapet mellom den formelle og den realiserte læreplan. Barnehagens rammefaktor er viktig for analyse av empiriske data fra undersøkelsen.

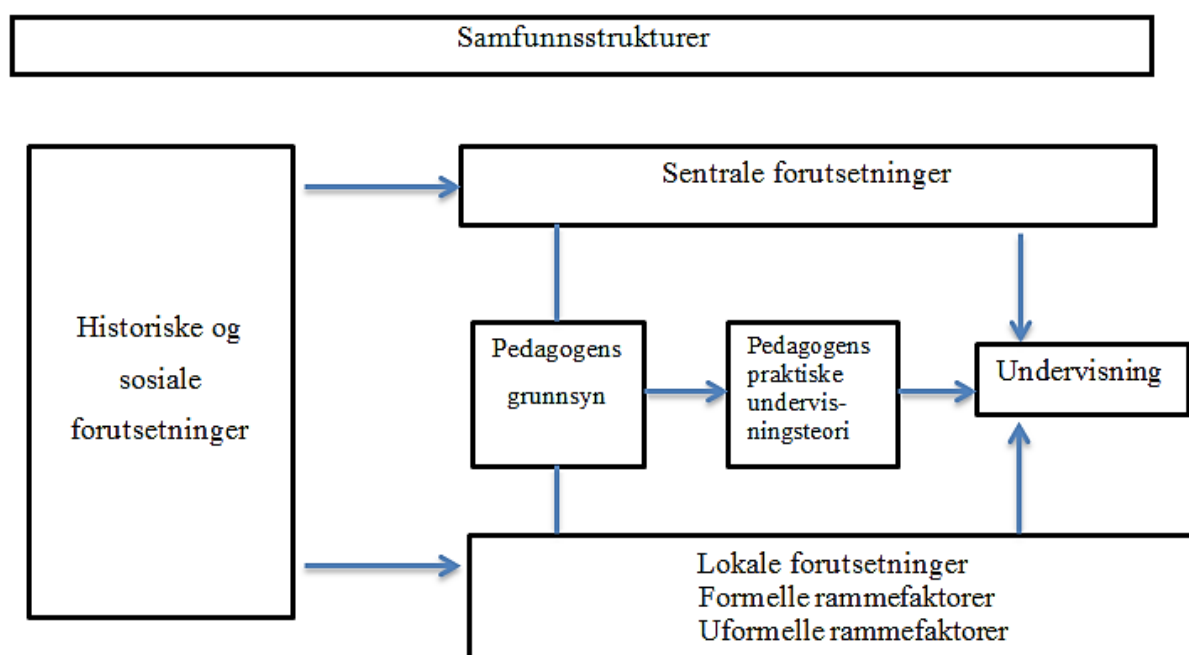
2.6 Lundgrens rammefaktorteori

Jeg har beskrevet Goodlads fremstillingsformer som viser de ulike nivåene i læreplanteorien. I læreplanteorien fremgår det et skille mellom hvor læreplanen formuleres, altså formuleringsplanet, og den delen som realiseres og erfares på realiseringsplanet. I dette avsnittet vil jeg se nærmere på de ulike rammefaktorene som kan spille en rolle for realisering av RP06 og R07.

RP06 og R07 er snarere et politisk manifest enn et styringsverktøy. De uttrykker hva myndighetene ønsker å skape, uten å følge opp med de nødvendige ressursmessige forutsetninger for gjennomføring. Det utfordrer pedagoger som står i det reelle handlingsrommet i barnehagen. Det stiller krav til faglig kompetanse og engasjement for å realisere alle intensjoner og verdier fra en læreplan. Gapet mellom formuleringsarenaen og

realiseringsarenaen, mellom læreplanenes mål og hverdagens virkelighet, kan se ut til å være en utfordring for både skole og barnehage (Stenhouse 1975, Engelsen 2003). Barnehagen er i henhold til barnehageloven pålagt å utarbeide lokale virksomhetsplaner, hvor mat og måltider skal være nedfelt som et arbeidsområde. Ulike *rammefaktorer* som omgir barnehagepersonalet vil ha betydning for graden av gjennomføring av intensjoner og lovpålagt operasjonalisering av mat og måltider i barnehagen. Barnehageansattes oppfatninger og de ulike rammefaktorene som omgir personalet er medbestemmende for pedagogens reelle handlingsrom (Engelsen 2006). De lokale virksomhetsplaner og årsplaner vil måtte ta hensyn til de ulike rammefaktorene barnehagen står overfor.

Jeg vil ta utgangspunkt i Engelsens forenklete modell, tegnet etter Svingbys og Lundgrens modell for rammefaktorer (figur 4). De svenske forskerne Lundgren og Svingby har blant annet forsket på rammefaktorene som preger en lærers hverdag (ibid.).

Figur 4. Engelsens utdrag av Svingbys modell for rammefaktorer for pedagogens operasjonalisering av rammeplanen for barnehagens innhold og retningslinjer for mat og måltider i barnehagen (Engelsen 2003:30).

Da Lundgren utviklet rammefaktortenkningen, var han i større grad opptatt av de formelle statlige og offisielle rammene for utdanning og undervisning. I ettertid har hans medarbeidere utviklet andre typer lokale og uformelle rammefaktorer, slik Svingby (1979) forsket på. Medarbeiderne til Lundgren forsøkte å utdype forholdet mellom lærer, læreplanen og de andre rammefaktorene. Forskerne synliggjorde, som det fremgår av modellen, flere faktorer som påvirker lærerens gjennomføring av undervisningen. Denne modellen er et analyseverktøy for å kunne belyse mange sider ved en avdelingsleders gjennomføring av mat og måltider i barnehagen. Som det fremgår av modellen, vil lærerens oppfatninger av rammefaktorene være avgjørende for de valg som gjøres, og ikke bare rammefaktorene i seg selv. Som det fremgår av modellen, er avdelingsleders grunnsyn en viktig rammefaktor, og ikke minst avdelingsleders praktiske teori for gjennomføring av mat og måltider i barnehagen, som er utviklet i praksisfeltet (figur 4, s.61). Jeg vil i den anledning kort beskrive Engelsens betraktninger rundt *læreplantetekster*, som vil ha betydning for modellens sentrale forutsetninger.

Læreplantetekster. Barnehagepersonalets forhold til læreplantetekster er av betydning for gjennomføring av mat og måltider. Engelsen (2003) beskriver fem sider som kjennetegner læreplandokumenter. Det er læreplanen som pluralistisk kompromisstekst, læreplanen som konsensustekst, en tekst – mange lesere, en tekst – ingen lesere, og til slutt læreplanen som styringstekst. I forbindelse med problemstillingens første del har avdelingsleders forhold til B05s, RP06s og til R07s betydning for gjennomføring av mat og måltider i barnehagen.

Læreplantekstene er *pluralistisk kompromisstekst*. Læreplandokumentet er et resultat av mange hensyn i samfunnet. Teksten er utformet i generelle, vide og vage formuleringer, slik at eventuelle motsetninger i samfunnet er visket ut. Det er først ved tolkning av de runde formuleringene at motsetningene kan komme frem. Læreplanen gir ikke bare gode råd, men det ligger også mange politiske føringer, som blant annet at barnehagen skal legge til rette for sunt kosthold for å forebygge kroniske livsstilssykdommer. Læreplanen og retningslinjene er et uttrykk for det myndighetene ønsker om at barnehagen skal skape sunne barn med sunne kostvaner, uten at myndighetene samtidig gir de nødvendige ressursene for å oppfylle kravet. Da blir ikke læreplanen et enkelt *styringsinstrument*.

En tekst kan ha like mange meninger som lesere. Myndighetene som har forfattet læreplanene kan ikke kontrollere den mening teksten gir. Det er nok en intensjon fra forfatterens side, men lar seg vanskelig gjennomføre, da læreplantekstene ikke er entydige (Engelsen 2003: Ball 1995 m.fl.).

Manglende lesing og forståelse av læreplaner og retningslinjer er blant flere faktorer som er utslagsgivende for de valg som utføres i praksisfeltet (Engelsen 2003). Mangel på kunnskap om ernæring i tillegg til ulikt pedagogisk grunnsyn vil være avgjørende for bevisste og ubevisste valg på realiseringsplanet. Dette er en relevant og sentral del av problemstillingen i denne oppgaven. En annen innfallsvinkel er tekster som ikke blir lest av barnehagens personale, som teksten henvender seg til. Manglende lesing av både rammeplanen og retningslinjene for mat og måltider kan føre til at personalet i barnehagen ikke forstår sentrale pedagogiske og ernæringsmessige prinsipper og normer. Dette kan ligge til grunn for tolkning eller manglende tolkning av utdanningsdokumentene.

Rammefaktorer. I nedre del av modellen (figur 4, s. 61) er rammefaktorene avgjørende for gjennomføring av myndighetenes intensjoner og ønsker gitt i læreplanen. Læreplanens ideelle krav til gjennomføring vil kunne stå i kontrast til lærerens reelle handlingsrom. Gjennomføringsmulighetene i handlingsrommet bestemmes av rammefaktorene som jeg vil komme nærmere inn på i dette kapitlet. Ball mener det er forsket for lite på pedagogers måte å forholde seg til læreplaner. Slik forskning ville kunne øke forståelsen for hva som ligger til grunn for handling i skolen og i barnehagen. Rammefaktorene vil til en viss grad kunne forklare hvordan pedagoger tolker ulike lovtekster. Jeg vil i neste avsnitt 2.6.1 *Rammefaktorer i barnehagen* utdype rammefaktorene som vil kunne angå barnehagen.

I dette avsnittet har jeg gitt en innføring i rammefaktorteorien og betydningen av tolkning av læreplantekster. I neste avsnitt vil jeg utdype de ulike rammefaktorene som vil kunne prege barnehagene.

2.6.1 Rammefaktorer i barnehagen

I dette avsnittet vil jeg beskrive de ulike rammefaktorene som vil kunne prege barnehagens hverdagsliv. Det gjelder både formelle og uformelle rammefaktorer (Engelsen 2003: Lundgren 1986). Jeg velger å omtale de viktigste punktene mer utfyllende enn andre.

Av de **formelle rammefaktorer** kan *økonomiske, ideologiske og juridiske* rammefaktorer nevnes. De økonomiske rammefaktorene er en av flere sentrale faktorer som er avgjørende for gjennomføring av mat og måltider i barnehagen. Økonomiske rammefaktorer innebærer og bestemmer personalrammer, kommunal rammefinansiering, lønninger, foreldrebetaling, samt frivillig ekstra foreldrebetaling for mat i barnehagen. Det innebærer barnehagens fysiske utforming, gode spisemuligheter og innkjøpsordninger til mat og måltider, herunder nevnes også muligheter for kjøkkenfasiliteter.

Uformelle rammefaktorer er personavhengig og kontekstbundet. Det kan karakteriseres som barnehagens indre miljø, de synspunkter og holdninger som lever imellom ansatte og ledelse.

Økonomiske rammefaktorer. Når det gjelder barnehagens finansielle posisjon i dag, vedtok Stortinget i juni 2009 et nytt finansieringssystem for private barnehager i Norge. Fra og med 1. januar 2011 fikk kommunene ansvar for finansiering av godkjente private og kommunale barnehager, den såkalte rammefinansieringen. Målet for regjeringen er likebehandling av kommunale og godkjente ikke-kommunale barnehager. 88 % av barnehagens kostnader blir i dag finansiert av kommunene. I tillegg kommer inntekter fra foreldrebetaling hvor øvre grense fastsettes av Stortinget hvert år. Finansieringsordningen har i høy grad betydning for realisering av mat og måltider i barnehagen. Barnehagene i Norge har ingen lang tradisjon med å lage varme måltider i barnehagen, slik land det er naturlig å sammenligne oss med, har. Sverige, Finland, Danmark, USA og andre land i Europa har forskjellige ordninger, men alle serverer varm mat til lunsj. Mat og måltider vil kunne utgjøre en stor andel av barnehagens utgiftspost, hvis måltidet skal inneholde næringsrik varm mat etter anbefalingene i R07. Barnehagene har derfor i henhold til merknader til forskrift om foreldrebetaling, med hjemmel i B05, anledning til å kreve betaling for kost i tillegg til foreldrebetalingen.

§1 første ledd, 3. avsnitt: *Bestemmelsen fastsetter at betaling for kost kan komme i tillegg. ... Barnehagen kan kreve betaling for måltider servert i barnehagen. Eventuelle kostpenger skal i så fall dekke barnehagens faktiske utgifter til måltidene (selvkost). Dersom barnehagen har ansatt en kjøkkenassistent, kan utgiftene til lønn til denne assistenten tas med i beregningen av barnehagens faktiske utgifter til måltidene. ... Eventuelle kostpenger er et spørsmål det er naturlig å drøfte med foreldrene/de foresatte. Departementet viser til Barnehagelovens bestemmelse om foreldremedvirkning i § 4 om foreldreråd og samarbeidsutvalg (KD 2006a:80).*

Loven åpner for økt foreldrebetaling for utgifter knyttet til mat og måltider, i samarbeid med foreldrene. Gjennomføring av økt foreldrebetaling eller mangel på dette kan være en av mange sentrale rammefaktorer for en tilfredsstillende eller manglende gjennomføring av mat og måltider i barnehagen.

Ideologiske rammefaktorer. Ideologiske rammer favner barnehageloven, rammeplanen for barnehagens innhold og oppgaver, samt retningslinjer for mat og måltider i barnehagen. Mat og måltider er forankret i lov- og regelverk. Mat og måltider i barnehagen er tuftet både på lover, som barnehagen **skal** og må rette seg etter, og på retningslinjer som har karakter av **bør**. Dette er for enkelhets skyld markert i teksten med fet skrift.

B05 slår fast at barnehagen **skal**:

§ 2 annet ledd. Barnehagens innhold: "Omsorg, oppdragelse og læring i barnehagen skal fremme [...] helse ...".

RP06 § 2 annet ledd slår fast at barnehagen **skal**: Kapittel 3.2 Kropp, bevegelse og helse:

"Gjennom arbeid med kropp, bevegelse og helse skal barnehagen bidra til at barna [...] får kunnskap om menneskekroppen og forståelse for betydningen av gode vaner og sunt kosthold. For å arbeide i retning av disse målene må personalet organisere hverdagen slik at det finnes en gjennomtenkt veksling mellom perioder med ro, aktivitet og måltider, og bidra til at barna kan tilegne seg gode vaner, holdninger og kunnskaper når det gjelder kost, hygiene, aktivitet og hvile" (KD 2006a:113).

F96:11 og :42 slår fast at barnehagen **skal**:

§ 1. Formål: *"Forskriftens formål er å bidra til at miljøet i barnehager [...] fremmer helse, trivsel, gode sosiale og miljømessige forhold samt forebygger sykdom og skade."*

Og § 11. Måltid: *"Det **skal** finnes egnede muligheter for bespisning som også ivaretar måltidets sosiale funksjoner. Virksomheten skal i nødvendig utstrekning ha*

tilfredsstillende muligheter for lagring, tilberedning og servering av mat i samsvar med næringsmiddelovgivningen.” I merknaden til § 11 heter det blant annet: *”Helsemyndighetenes råd for matservering og måltider i barnehager **bør** legges til grunn, slik at den ernæringsmessige verdi av måltidet sikres.”*

Sosial- og helsedirektoratet (SHD 2005a) har på bakgrunn av en undersøkelse i 2005 hvor over 2300 styrere og 2200 pedagogiske ledere deltok, utarbeidet retningslinjer for mat og måltider i barnehagen.

Helsedirektoratets konklusjon av undersøkelsen var:

“Undersøkelsen gir grunnlag for å slå fast at det er behov for å iverksette tiltak som kan gi et ernæringsmessig bedre mattilbud i barnehagene. Det er tydelig at barnehagene trenger verktøy og pedagogisk materiell til de ansatte og til å kommunisere ernæring og kosthold med foreldre. Videre ser det ut som at ansatte i barnehagene ser det som viktig å få arbeidet med mat og måltider inn i barnehagens planer” (SHD 2005a:IV).

Helsemyndighetenes retningslinjer **bør** ligge til grunn i barnehagens arbeid med mat og måltider (SHD 2007b). Retningslinjene gir enkle og korte råd om tilrettelegging for gode kostvaner og for mat og drikke i tråd med helsemyndighetenes anbefalinger for ernæring. Følger barnehagen rådene, vil de kunne tilfredsstille barnehageloven, rammeplanen og forskrift for miljørettet helsevern i barnehager og skoler (ibid.).

Juridiske rammefaktorer. De juridiske rammer omfattes av lønnskontrakter, kontrakt med foreldrene om barnehageplass, og andre juridisk bindende kontrakter bundet opp til barnehagens virke (Lundgren 1986). Dette punktet faller ikke innunder problemstillingen i oppgaven, og jeg vil dermed ikke utdype dette ytterligere, utover å nevne at det også er en viktig rammefaktor for drift av barnehagen.

Uformelle rammefaktorer. Barnehagens uformelle rammefaktorer synes like viktige. Indre og uformelle rammefaktorer er subtile og kontekstbundet og ofte vanskelige å gjennomskue og feste til et felles avtaleverk. Uformelle rammefaktorer kan være personavhengig, som kollegiets imøtekommenhet eller liten vilje til å samarbeide på et eller flere pedagogisk felt, eksempelvis mat og måltider. Det kan være organisatoriske rammer og barnehagens kollektive opplevelse av mat og måltider. De uformelle rammene endrer seg over tid og preger miljøet i kollegiet og kulturen i barnehagen. De uformelle rammefaktorene fremhever

barnehagens tradisjoner og materielle situasjon (ibid.). I sum eller hver for seg kan disse rammefaktorene spille en vesentlig rolle for operasjonaliseringen av all type virksomhet i barnehagen, også gjennomføringen av mat og måltider, som jeg har valgt å se på i denne oppgaven.

Jeg har i dette kapitlet beskrevet Goodlads læreplanformuleringer som viser de ulike nivåene i læreplanteorien. Det fremgår et skille mellom der læreplanen formuleres, altså formuleringsplanet, og den delen som realiseres og erfares, realiseringsplanet. Jeg har beskrevet sosiokulturell læringsteori for å underbygge innholdet i den formelle læreplan. Videre har jeg beskrevet de ulike rammefaktorene som kan ha betydning for realisering av den formelle læreplan. Det er relevant for oppgavens problemstillinger, hvor jeg ser på graden av implementering av den formelle læreplanen i den lokale læreplanen, samt graden av den oppfattede og den realiserte læreplanen.

3 Metode og gjennomføring

Jeg har i det foregående kapittel gjort rede for teoretisk ramme i oppgaven. Jeg vil i dette kapitlet redegjøre for metode og gjennomføring av undersøkelsen i denne oppgaven. Problemstillingene i oppgaven søker å få svar på gapet mellom intendert og realisert læreplan med hensyn til mat og måltider i private og kommunale barnehager i ulike deler av Oslo. Teorigjennomgang viser at en læreplan har ulike fremstillingsformer, og at rammefaktorer vil kunne få innvirkning på det arbeidet som utføres i barnehagen. I empirisk del av oppgaven har jeg ved intervju og observasjon kunnet se hvordan disse faktorene påvirker barnehagehverdagen med hensyn til mat og måltider. Problemstillingene i oppgaven og intervjuguiden (vedlegg 1) danner retningslinjer for intervju av avdelingsledere og observasjon av et måltid i barnehagen. På samme måte vil problemstillingene være utgangspunkt for selve resultatredagjørelsen i kapittel 4. Jeg har beskrevet de ulike problemstillingene og gjennomarbeidet datakilder som barnehagens årsplan/virksomhetsplan, transkriberte intervjuer og observasjoner. I dette kapitlet gjør jeg rede for valg og bruk av metode for datainnsamling og analyse. Analysen har en hermeneutisk tilnærming. Jeg beskriver derfor innledningsvis kort hermeneutikken. Videre vurderer jeg metodene og drøfter opp mot validitet, reliabilitet og generaliserbarhet.

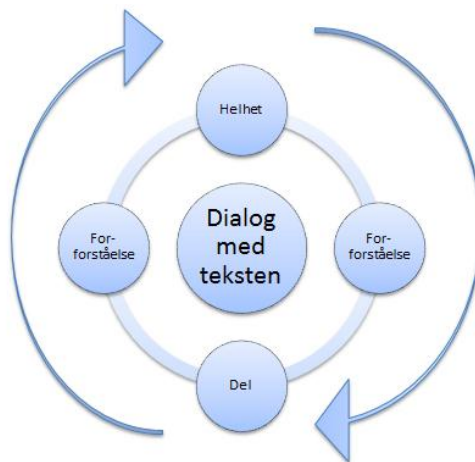
3.1 Vitenskapsteoretisk grunnlag.

Hensikten med oppgaven er å forstå hvordan mat og måltider gjennomføres i barnehagene: Er det forskjeller og likheter mellom private og kommunale barnehager i Oslo øst og Oslo vest, og er det et gap mellom intendert, oppfattet og realisert læreplan i barnehagen? Problemstillingen ledet til en kvalitativ tilnærming som går i dybden på data og får mer detaljert informasjon enn kvantitativ metode. Det har vært gjort lite forskning på implementering av læreplan i barnehagene. En kvalitativ tilnærming vil kunne bidra til å bringe noen interessante sider av fenomenet frem i lyset.

Hermeneutikk. I kvalitativ forskning er det flere teoretiske tradisjoner, og denne undersøkelsen har en hermeneutisk tilnærming. I det neste avsnittet beskriver jeg kort de sider ved hermeneutikken som har relevans for tolkning av resultatene i undersøkelsen.

Hermeneutikken er vitenskapen om det å forstå meningsfylt materiale, det vil si læren om tolkning av det menneskeskapte, og vitenskapen om det å forstå personer, handlinger og produkt av handlinger (Alvesson & Sköldberg 2008). Mennesket har et motiv for alt det skaper. Mennesket søker derfor mening og forståelse og ønsker å forstå hva handlingene uttrykker, hva slags mening de formidler.

Den hermeneutiske sirkel er kanskje det viktigste begrepet innen hermeneutikken med hensyn til tolkning og forståelse (figur 5). Den hermeneutiske sirkel består av deler og helhet og er utviklet for å kunne forstå noe som har mening (ibid.). Den viser at man bare kan forstå meningen i delen om man ser den i sammenheng med hele helheten. Vi tolker delene ut fra en viss forforståelse av helheten, og for å kunne forstå helheten må vi kunne forstå delene. Det betyr at vår forståelse er sirkulær, da det oppstår et gjensidig utvekslingsforhold mellom helhet og del. I tillegg kan min egen forståelseshorisont kunne prege verket som tolkes. Det er et gjensidig forhold, da den informasjonen jeg innhenter, også påvirker meg som tolkeren. Denne dynamikken mellom å forstå helheten og deler øker innsikt og forståelse for helheten.

Figur 5. Den hermeneutiske sirkel (Alvesson & Sköldberg, 2008:212)

Det å utvide min kunnskap og få bedre innsikt og forståelse gjør jeg ved aktiv deltagelse og tolkning av det jeg har forstått. Jeg har, i tillegg til min forforståelse, innhentet teoretiske og empiriske data for å besvare problemstillingen i oppgaven. Jeg har i kap. 2 satt meg inn i teoretisk ramme for å danne meg et helhetlig bilde av arbeidet som utføres i barnehagen. For å svare på problemstillingene i oppgavens kapittel 4 og 5, har jeg beskrevet og redegjort for

intervju med seks informanter som har ansvar for mat og måltider og seks observasjoner av lunsjmåltid i barnehagen. Alle ulike typer data i oppgaven har bidratt til å utvide min forståelse og gitt meg grunnlag for analysen.

3.2 Presentasjon av informanter og barnehagene

I dette avsnittet vil jeg presentere informantene og barnehagene. Jeg vil redegjøre for valg av informantene, hvordan arbeidet med utvalget ble utført, og begrunnelse for geografisk plassering.

Utvalg av informanter i kvalitativ forskning må ses i sammenheng med problemstillingen i oppgaven, da det har betydning for forskningens overførbarhet. Undersøkelsens begrensede utvalg gjør det ikke mulig å generalisere funnene, men jeg vil likevel søke å få et utvalg som vil være representativt for å svare på oppgavens problemstilling. Det er ingen regler og krav om hvordan utvalget er representativt innen kvalitativ forskning, men kun at man skal søke informanter som kan si mest mulig om det tema man søker etter i problemstillingen (Kvale 2009). Informantene velges ut fra de egenskaper og de kvalifikasjoner de besitter i kraft av sin stilling og kompetanse som vil svare til problemstillingene og den teoretiske rammen i oppgaven. For å kunne besvare oppgavens problemstillinger planla jeg undersøkelsen i den hensikt å skulle innhente den kunnskapen og de data jeg ønsket.

Riktig valg av informanter som brukes i en undersøkelse er avgjørende for hvilken informasjon man ønsker å innhente. For best å kunne besvare problemstillingen i denne undersøkelsen er det avdelingslederne i barnehagen som har status som informanter. Det er avdelingsleder som har ansvar for mat og måltider i barnehagen i tråd med B05, F06 og R07. Barnehagene er utvalgt, kategorisert og kodet ut ifra bestemte kriterier (tabell 2, s. 86). Barnehagens struktur og eierform kan ha betydning for innsamling av data. Eierform og plassering i Oslo er derfor et av kriteriene. Barnehagene skal videre være mellomstore med 3 til 4 avdelinger og avdelingsleder skal ha ansvar for mat og måltider for barn mellom 3 og 4 år. Utvalget skal bestå av kommunale og private. Forskjellen mellom private og kommunale barnehager er hvem som anses å eie barnehagen, og dermed har ansvar for at driften er i tråd med gjeldende regler. Kommunale barnehager eies og kontrolleres av den enkelte kommune,

og private barnehager kan eies av en stiftelse, den kan være et AS eller enkeltpersonsforetak. Alle godkjente barnehager mottar offentlige tilskudd til drift, og det er disse tilskuddene som sammen med foreldrebetalingen gir grunnlag for drift.

Etter en lang og tidkrevende prosess med å finne villige informanter ble utvalget til slutt tre kommunale og tre private barnehager fordelt i Oslo øst og Oslo vest/Bærum. Barnehagene blir videre i oppgaven omtalt som barnehager i Oslo vest og Oslo øst. Jeg ønsker å belyse både kommunale og private barnehager på bakgrunn av to ulike eierstrukturer og ulike finansieringsmodeller som kan ha betydning for drift og prioriteringer. Barnehagene har vært og er mye omtalt i media. Både myndighetene og brukere påpeker styrker og svakheter ved drift, finansiering, opptak, kvalitet og annet. Jeg ønsker å se om de ulike driftsformene vil ha betydning for gjennomføring av mat og måltider.

Målet for innsamling av data var å nå avdelingsledere i private og kommunale barnehager beliggende i to ulike bydeler med ulik sosioøkonomisk status, for å kunne besvare problemstillingene i oppgaven. Jeg tok kontakt med potensielle informanter tidlig i prosjektet, men det skulle fort vise seg å bli vanskeligere enn først antatt. Det var vanskelig å få informanter i Oslo til å delta i undersøkelsen. Årsaken er uklar. Jeg kan bare anta at mange barnehager i Oslo blir kontaktet i forbindelse med forskning, og at informantene er lei av å bli forstyrret i arbeidsdagen. Frykten for ikke å være god nok kan muligens være en årsak, uten at jeg har belegg for mine antagelser.

Jeg vil redegjøre for prosedyre frem mot utvalget som representerer data i undersøkelsen. Min første kontakt var Oslo Kommune, Helse- og velferdsetaten, som har utadrettet virksomhet rettet mot Oslos barnehager om barn og kosthold. Etaten var meget behjelpelig. Jeg ble anbefalt å ta kontakt med ulike bydeler i Oslo, som kunne representere en gruppe informanter, uten at de kunne utpeke noen barnehager eller bydeler spesielt. Jeg tok dermed skriftlig kontakt med en rekke ulike barnehager i ulike bydeler i Oslo. Flere barnehager unnlot å svare, også etter gjentatte forsøk. Noen barnehager ga ubegrunnet avslag på henvendelsen.

Jeg henvendte meg deretter på bydelsnivå. De var meget behjelpelige og villige til å sende informasjon fra meg om prosjektet til barnehagene i bydelen. Fire ulike bydeler og en utenbys kommune fikk informasjonsbrev fra meg, og de skulle videreformidle mitt informasjonsbrev.

Det var således et stort antall barnehager som fikk forespørsel om å bli med på prosjektet. Mitt informasjonsbrev vektla barnehagens anonymitet. Jeg søkte ikke etter riktige og gale svar, men heller at jeg ville “ta barnehagelivet på pulsen”. Jeg fikk kun svar fra noen få barnehager, som alle fikk tilsendt et nytt informasjonsbrev og samtykkeerklæring (vedlegg 2 og 3). I kjølvannet av dette var det en barnehage som trakk seg dagen før intervju og to barnehager som først var villige til å delta i henholdsvis november og desember, med intervju på nyåret, men de svarte ikke på gjentatte henvendelser, til tross for avtale. Antallet barnehager som til slutt var med i undersøkelsen, ble tre private og tre kommunale barnehager, fordelt på Oslo øst og Oslo vest.

I utgangspunktet ønsket jeg flere informanter til prosjektet. Avgjørelsen om å avslutte søket etter flere informanter var knyttet til den tid og de ressurser jeg hadde til rådighet til å innhente data

3.3 Valg av metode for innsamling av data

I dette avsnittet begrunnes de metodevalg for innsamling av data jeg har tatt for denne undersøkelsen. Jeg gjør rede for valg av informanter, intervju, observasjon, gjennomføring og reliabilitet og graden av generalisering.

3.3.1 Kvalitativt semistrukturert intervju

Kvalitativ metode i samfunnsforskning er relevant når man skal samle inn data knyttet til personers oppfatninger, vurderinger og virksomhet. Kvalitativt intervju og feltobservasjon er to av flere tilnærminger innenfor kvalitativ metode i samfunnsvitenskap og humaniora (Kvale 2009). Det kvalitative forskningsintervju kan karakteriseres som en faglig samtale som har til hensikt å skaffe data som består av den intervjuedes egne beskrivelser og fremstillinger av seg selv og den livsverden informanten må forholde seg til. Det søkes ikke etter årsaksforklaringer, men direkte erfaringer, kunnskap og forståelse slik den fremstår for informanten selv. Intervjuet er en samtale, en mellommenneskelig situasjon om et emne som har interesse for begge parter (Kvale 2009). Gjennom det semistrukturerte intervjuet kan

samtalen holdes i en hverdagslig tone, samtidig som det er en systematisk samtale som søker etter kunnskap og knyttes opp til problemstillingene mine. Intervju er en samtale med en bestemt hensikt. Min oppgave som intervjuer er å beskrive og forstå. Intensjonen med intervjuene av avdelingslederne var å innhente opplysninger som vil belyse problemstillingene. Jeg ønsker å få kunnskap om hvorvidt rammeplanen og retningslinjene for mat og måltider fungerer som intendert hos hver enkelt avdelingsleder, og se om den fungerte i det praktiske arbeidet. Jeg har vurdert spørreskjema i dette arbeidet. Da siktemålet mitt var å få en dypere innsikt og forståelse av fenomener uten å tallfeste dem, valgte jeg kvalitativt intervju. Kvalitative intervjuer kan utføres med et enkeltindivid eller med grupper, og det passer godt for min undersøkelse. Målet med intervjuet var å få frem avdelingsleders tanker og subjektive oppfatninger, som utdypes gjennom mange ulike åpne spørsmål.

Intervjuguide. En intervjuguide bør utformes med en reflektert tilnærming til kunnskapen som søkes (Kvale 2009). Problemene med intervjuforskning ligger i dag på eksplisitt formulering av forskningsspørsmålene. Intervjuforskningens styrke kommer frem i perspektivisk subjektivitet, det vil si at forskeren velger ulike perspektiver og stiller ulike spørsmål til den samme konteksten og kommer frem til ulike fortolkninger. Jeg har forsøkt i mine intervjuer å innhente ulike perspektiv innenfor samme tema: mat og måltider i barnehagen. Det er intendert og realisert læreplan og informantens opplevelser og intensjoner om mat og måltider som er av interesse. Jeg utarbeidet en intervjuguide i forkant av intervjuene som var retningsgivende under samtalen med informantene (vedlegg 1). Spørsmålene ble utarbeidet på bakgrunn av min forforståelse og erfaring, i forbindelse med og på bakgrunn av teoretisk forståelse og etter to prøvegjennomganger. Jeg justerte intervjuguiden etter 2 prøveomganger med en førskolelærer og en pedagog, og etter samtale med veileder. I arbeidet med intervjuguiden er det sentralt at jeg har kjennskap til og forståelse for det teoretiske utgangspunkt i oppgaven og det fenomenet jeg skal undersøke. Dette for at intervjuet skal gi grunnlag for tilførsel og integrasjon av ny kunnskap (Kvale 2009). Intervjuguiden er delt inn i flere spørsmålsområder. Spørsmålene ble forhåndskategorisert. Områdene i intervjuguiden omfatter det praktiske arbeidet i barnehagen, det formelle og intenderte området, og det pedagogiske arbeidet for mat og måltider. Jeg har utelatt spørsmål om organisasjonens struktur og organisering, likeledes beslutningsnivåene innad i barnehagene med hensyn til økonomi og drift. Dette gjelder både i forhold til ledelse i de private barnehagene og de kommunale barnehagenes forhold til bydelsadministrasjonen,

da dette vil falle utenfor rammene av denne oppgaven. Intervjuguiden var et godt hjelpemiddel i arbeidet med å være ansvarlig for holde struktur på intervjuet. Det var både til hjelp når informanten ikke hadde mange meninger og synspunkter, og når informanten hadde mye å meddele. Intervjuguiden har en hermeneutisk tilnærming, da jeg lyttet til det mangfoldet av betydninger som ligger i informantens uttalelser. Jeg la vekt på muligheten for stadig omtolkninger innenfor intervjuets hermeneutiske sirkel. Min forforståelse og mine antagelser preget spørsmålene, og svarene fra den som intervjues, vil bære preg av forutantagelser.

Intervju. Intervjuene ble gjennomført i arbeidstiden i barnehagens lokaler, enten på et møterom eller i et pauserom. Det betyr at intervjuene ble utført i relativt like lokaler, og lokalene var kjent for alle informantene. Jeg var opptatt av at informanten skulle føle seg vel og avslappet, og kjente omgivelser vil kunne bidra i så måte. Jeg forsøkte å minimere det asymmetriske forholdet mellom meg og informanten. Jeg sørget for å tenne lys og servere te eller kaffe og småprate før vi startet opp. Jeg poengterte før oppstart at ingen svar var riktig eller feil, slik at informanten kunne føle seg trygg på at det hun eller han sier, ble vel mottatt. Jeg merket likevel i noen tilfeller når informanten ble usikker. Informanten ville vite om svarene hellet i “riktig retning”. Eksempelvis: “Kjenner du til retningslinjene for mat og måltider?”. Informanten kunne svare ja, men kroppsspråket og tonefallet viste noe annet enn svaret. Jeg som intervjuer blir i dette asymmetriske forholdet oppfattet som den som har kompetanse og de “riktige” svarene, og informanten prøver å fremstå som “flink”. Det er en uheldig side som må komme i betraktning når svarene skal valideres. Jeg stilte åpne spørsmål uten svaralternativer, og målet var å få frem variasjon i spørsmålene. Første del av intervjuet er introduksjonsspørsmål hvor intervjuer og informant kan bli kjent med hverandre. Det er som nevnt viktig for meg at informanten blir trygg og at de i første omgang kan snakke om noe som er lett å hente frem og snakke om. Intervjupersonens svar ga mulighet for oppfølgingsspørsmål. Jeg varierte mellom å nikke, smile og være stille når jeg forsto at informanten hadde mer på hjertet og for å oppmuntre informanten til å utdype det som ble sagt. Jeg gjentok også emner og ord som ble sagt, for at informanten skulle utdype mer. Det er ofte ikke enkelt for en informant å uttrykke helt presist hva man mener om et problem. Intervjuet ble derfor fulgt opp med inngående spørsmål og spesifiserende spørsmål. Indirekte spørsmål som “hvordan tror du andre pedagoger opplever mat og måltider i barnehagen?” ble stilt som et proaktivt spørsmål, det vil si at informanten da vil kunne vise til andre kollegers

holdning. Det kan være lettere for informanten å si hva man mener, ved å fortelle om hvordan andre oppfatter et problem. Tanker om andres oppfatninger blir et indirekte uttrykk for egne holdninger og meninger. Jeg fulgte videre opp med oppfølgingsspørsmål i etterkant for bedre å kunne tolke svaret.

Hvert intervju ble transkribert så raskt som mulig etter intervjuet, for at transkriberingen skulle bli så korrekt som mulig. Jeg har ikke bedt informantene lese transkriberingen i ettertid. Jeg har spilt av og hørt på dem i ettertid for å kontrollere at jeg har fått skrevet ned alt som ble sagt. Bruk av diktafon hjalp meg som intervjuer med å ha flyt i samtalen og å observere bedre informantens kroppsspråk. Jeg kunne konsentrere meg om samtalen med blikkontakt, uten å avbryte med å skrive underveis. Jeg noterte kun de gangene jeg hadde flere oppfølgingsspørsmål, for å være sikker på at jeg fikk dem med. Slik kunne jeg få et mer helhetlig bilde av intervjuet.

Etiske betraktninger. Intervjuet i denne oppgaven tar hensyn til personvern for deltagende personer, ut ifra forskningsprosjekt-etiske retningslinjer i Norge. Forskingen skal forholde seg til og vurdere sin virksomhet opp mot grunnleggende menneskerettigheter. Undersøkelsen mener å ha respekt for menneskeverdet. Alle informanter var frivillig med på undersøkelsen, og all informasjon om informantene blir anonymisert. Alle lydopptak på diktafon ble slettet etter transkribering. Transkribert materiale blir slettet og makulert når oppgaven er sensurert. Informantene har fått informasjonsskriv om undersøkelsen i forkant, og de har gitt skriftlig samtykke til deltagelse (vedlegg 2 og 3). Det ville være uheldig om jeg ikke informerte om min hensikt med undersøkelsen i forkant av intervjuet. Alle informanter ble gitt mulighet til å trekke seg frem til levering av oppgaven. Krav om å unngå skade og smerte er fulgt, og likeledes krav om konfidensialitet og forsvarlig lagring av identifiserbare personopplysninger. Prosjektet er meldt inn til NSD. Informantene ble godt informert om reservasjonsmulighetene. Det ble vist respekt for privatliv, og det ble tatt hensyn til andres verdier. Oppgavens intervjuguide, samtykkeerklæring og informasjonsbrev er meldt til NSD. Prosjektet er ikke meldepliktig (vedlegg 4).

3.3.2 Observasjon

Jeg redegjør i dette avsnittet for bruk av observasjon i undersøkelsen. Observasjon som kilde er viktig for innsamling av data (Cohen 2000). Hensikten med observasjon i denne undersøkelsen var å søke kunnskap som kan støtte oppunder intervjuene. Observasjon kan gi detaljert informasjon om hendelser, situasjoner og forhold som ikke vil kunne formidles under et intervju. Observasjon ble gjennomført i etterkant av intervjuet. Jeg som observatør vil kunne se situasjoner som deltagerne ikke er oppmerksomme på. Jeg vil kunne få mulighet til å vurdere variasjonen og inkonsekvensen mellom hva informanten sier og det som utspiller seg i forbindelse med mat og måltider i barnehagen. Hva informanten sier, og hva som gjøres, er ikke alltid sammenfallende.

Det er to måter å gjøre observasjon på. *Den ene* er å observere utenfor fellesskapet som ikke-deltagende observatør, og *den andre* er som deltagende observatør.

Direkte deltagende observasjon og iakttagelse av måltidet i barnehagen kan, til forskjell til intervjusituasjonen, gi meg en annen forståelse av situasjonen. Jeg skaffer meg et innenfraperspektiv, og avdelingsleders evne til å gjennomføre intensjoner og tanker fra intervjuet, blir synliggjort. Deltagende observasjon kan gi informasjon om det usagte, om vaner som ligger på det ubeviste planet.

Ikke-deltagende observasjon er å være ”flue på veggen”, utenfor fellesskapet. Det gir en annen innfallsvinkel og vil ikke kunne innhente de samme opplysningene som deltagende observasjon. Min tilstedeværelse vil alltid være synlig og vil kunne endre atferd hos ansatte og barn under måltidet. Det ville verken være etisk forsvarlig eller praktisk mulig å observere bak et forheng eller på annen måte gjøre seg helt usynlig. Slike betraktninger vil ha betydning for validitet, som jeg omhandler i avsnitt 3.8.

Hovedintensjonen av observasjon i denne undersøkelsen er ment til å underbygge svarene fra intervjuet. Jeg valgte å observere et måltid i alle barnehagene i etterkant av intervjuene, med unntak at et intervju hvor observasjon ble lagt i forkant av intervjuet. Jeg observerte lunsjmåltidet i alle barnehagene. Jeg observerte også hva som ble servert av mat i tillegg til å observere samspillet mellom voksne og barn, og barna imellom. Jeg valgte å overlate

beslutningen om min rolle under måltidet til avdelingsleder. Jeg kunne være ikke-deltagende observatør utenfor måltidet og deltagende observatør i fellesskapet. Jeg ønsket at informanten skulle føle seg mest mulig komfortabel med min tilstedeværelse og overlot derfor valget til dem. Jeg uttrykte et ønske om å kunne delta i et måltid både i informasjonsbrevet til barnehagen i forkant av intervjuet og i det som ble sagt under intervjuet. Likevel valgte 3 barnehager å la meg observere utenfor fellesskapet. Forskjellen i de to måtene å observere på ligger i kvaliteten av observasjonen. Å være ikke-deltager bryter med kommunikasjon og tilhørighet. For å kunne forstå sosiologiske fenomener må man være deltager, men jeg fikk likevel et innblikk i måltidets gang og innhold, da jeg observerte utenfor fellesskapet. I de tilfellene jeg fikk delta i måltidet, kom jeg nærmere det indre livet i barnehagen enn ved å være tilskuer. Jeg kunne observere hvordan matreglene virket i barnehagen, og jeg ble en del av fellesskapet. I dialog med barna fikk jeg, som nyankommet i gruppen, innsyn i hva som er lov og hva som ikke er lov. Matreglene ligger ofte som taus kunnskap og kommer til syne i samtalen barna i mellom og mellom barn og voksne. Hva sier de voksne, hva sier barna, hva slags type mat blir servert og hvordan? Jeg var interessert i å se i hvilken grad det var samsvar mellom avdelingsleders intensjoner som kom frem under intervjuet og det som utspiller seg i virkeligheten. Måltidene varte fra ca. 15 til ca. 30 minutter. Maten ble servert ved ellevetiden. Observasjon av måltidet ble notert ned samme dag som observasjonen fant sted. Dette for at inntrykk ikke skulle bli glemt i ettertid. Jeg tilstrebet en strukturert observasjon. Jeg vil komme tilbake til analysen i kapittel 4. Observasjonen er en selektiv prosess. Jeg ville observere bestemt atferd på basis av hva som ble presentert i intervju tidligere på dagen.

I intervjuet opererer vi med teoretiske begreper, og det er ingen selvfølge at de operasjonaliserte begrepene stemmer overens med de teoretiske definisjonene som informanten har gitt. Under observasjon er det alltid en mulighet for at min deltagelse i rommet vil påvirke atferd av alle ansatte og det som blir sagt under måltidene. Det er forståelig at de ansatte føler det som unaturlig å ha en observatør til stede. Det blir tatt hensyn til dette i analysen.

3.4 Transkripsjon

Jeg har valgt å transkribere intervjuene selv, kort tid etter intervjuene, for å sikre å få nedfelt alle detaljer av betydning. Ved å transkribere selv vil jeg kunne huske kroppsspråk og de sosiale og emosjonelle aspektene ved intervjusituasjonen. Slik vil transkripsjonen være en del av analysearbeidet. Transkripsjonen er utført fra diktafon med hodetelefoner og lydopptaket var av god kvalitet. Jeg har valgt å transkribere uttalelsene ordrett, for å få med alle meningsnyansene. Materialet ble strukturert i en tekstform som gir oversikt over materialet. Materialet ble til sammen ca. 70 sider. Transkriberingen var tidvis vanskelig. Når informantene ikke vet hva de skal svare eller blir usikre, blir svarene vanskelig å tolke og forstå. Kroppsspråket fyller ut informasjon som er tatt med i tolkningen av svarene.

3.5 Vurdering av metodene.

Jeg vil i dette avsnittet vurdere metodene brukt for å besvare problemstillingene i oppgaven. Tradisjonelt har forskning blitt sett på som en aktivitet hvor man skaper objektiv og sann kunnskap gjennom vitenskapelig tilnærming (Alvesson og Sköldberg 2008). Både kvantitativ og kvalitativ forskning blir i dag ansett som likeverdige forskningsformer, avhengig av hva som er målet og hensikten med forskningen. Vanlig kritikk av kvalitativ forskning er at intervjufortolkning ikke er noen vitenskapelig metode, da ulike fortolkere finne ulike meninger. Skjevheim hevder at “det positivistene har att, er den resten som ein har, når alt det som eksistensielt sett er det viktigste, er skore bort” (Skjervheim 1957). Innenfor den positivistiske forskertradisjonen finnes det flere standardiserte kriterier for å diskutere resultatenes gyldighet. Flere forskere innenfor den kvantitative forskertradisjonen mener å hevde at kvalitative forskningsresultater må vurderes etter de samme kriterier og på samme måte som de kvantitative. Det er kriterier som etterprøvbarehet, statistisk generalisering, avstand og testing av hypoteser. Den kvalitative forskningen, så vel som den kvantitative, stiller krav til systematikk, argumentasjon, etterprøvbarehet og troverdighet, men kvalitativ forskning skiller seg fra dette ved måten det gjøres på. Den innsamlede informasjonen skal være valid, reliabel og generaliserbar, og forskeren skal være nøytral, objektiv og ha distanse til informantene. Kvalitetskontroll vil gjelde for begge tradisjonene. Sannhet er innen kvantitativ forskning etterprøvbar og gyldig når resultatene er entydige i hver undersøkelse.

Et utsagn er sant når det korresponderer med slik verden faktisk er. Andre forskere innenfor den kvalitative forskertradisjonen, som Kvale (2009), hevder at den ovennevnte diskusjonen ikke er av interesse i kvalitative undersøkelser. I kvalitativ forskning er teori og teseutvikling det vesentlige. Problemene med intervjuforskning ligger i dag på eksplisitt formulering av forskningsspørsmålene. Intervjuforskningens styrke kommer frem i perspektivisk subjektivitet, det vil si at forskeren velger ulike perspektiver og stiller ulike spørsmål til den samme konteksten, og kommer frem til ulike fortolkninger.

Jeg har valgt kvalitativ forskningsmetode for best å kunne utvide mine kunnskaper om forskningsfeltet og for å kunne besvare problemstillingene i undersøkelsen. Målsetting med oppgaven er å forsøke å oppnå en forståelse av et sosialt fenomen. Jeg ønsker å forstå verden sett med avdelingsleders øyne. Jeg ønsker innsikt i og utvide min forståelse av informantens livsverden med tanke på mat og måltider i barnehagen. Intervju er hovedmetoden i denne undersøkelsen, og observasjon støtter opp og underbygger intervjudelen. Jeg har ikke benyttet metodetriangulering, men benyttet observasjon for å kunne forsterke og utdype min forståelse av data fra intervjuene. Jeg har i undersøkelsen sett om det er samsvar mellom data fra intervjuene og mine observasjoner i barnehagen.

Utvalgets størrelse og den korte tiden som er brukt i denne undersøkelsen, vil ikke kunne generalisere for en større gruppe, men kvalitativt dybdeintervju og observasjon vil sammen kunne gi et innblikk i en aktuell situasjon med gjennomføring av mat og måltider i barnehagen og om det er forskjell mellom barnehagene i Oslo.

3.6 Validitet, reliabilitet og generaliserbarhet

Jeg har i det foregående avsnittet redegjort for prosessen i forbindelse med utvalget av ulike barnehager i Oslo. I dette avsnittet vil jeg redegjøre for validitet, reliabilitet og generaliserbarhet av innsamlede data i undersøkelsen.

Innenfor den kvantitative forskertradisjonen hevder forskere at validitet og reliabilitet ikke er like viktig i kvalitative undersøkelser der hypoteser skal utvikles og ikke testes (Kvale 2009). Enkelte hevder at det er positivistiske begreper som hindrer en kreativ og frigjørende forskning (ibid.). I de hermeneutiske og postmoderne forståelsesformene tillates et legitimt fortolkningsmangfold. Dewey og pragmatismen heller i retning av at noe er sant hvis det virker eller er nyttig i vår omgang med verden. En teori er bare et instrument for tenkningen. “Valid eller gyldig forskning vil være forskning som overflødiggjør spørsmål om validitet” (Kvale 2009). Jeg har valgt å se til disse begrepene for å sikre undersøkelsens troverdighet. Jeg gjør rede for validitet og reliabilitet, og generaliserbarhet i intervju, observasjon og utvalg i undersøkelsen.

Validitet handler om i hvilken grad mine observasjoner faktisk speiler de temaer og variabler jeg ønsker å undersøke. Det betyr at jeg må stille spørsmål om i hvilken grad kan jeg være sikker på at jeg tolker avdelingsledernes svar riktig. Jeg stiller da spørsmålet om min undersøkelse er valid. I forkant av intervjuene gjorde jeg et prøveintervju med en førskolelærer og diskuterte relevans i forhold til teori og de erfaringer førskolelæreren hadde. Jeg har diskutert funn i oppgaven som også er med på å styrke validiteten i oppgaven, både intervjuguiden, tolkning av observasjon og resultatene av intervjuene. Positive tilbakemeldinger fra fagmiljøer bidro til økt validitet. Jeg sammenligner i denne oppgaven intervjuernes svar. Er da intervju en metode som er valid? Ifølge Kvale (2009) kan et faglig velutført intervju være valid, hvis det er objektivt. Kvale viser til at dersom et intervju er objektivt, betyr det at intervjuet ikke er ensidig og at det henviser til pålitelig kunnskap. Intervjuet i denne undersøkelsen er, etter hva jeg kan bedømme, fri fra ensidighet. Det vil fremkomme i hermeneutisk tilnærming av stoffet. Det er påkrevet en sensitivitet i forhold til mine fordommer, og mine forkunnskaper som jeg legger til grunn for mine tolkninger. Min subjektivitet krever en refleksiv objektivitet.

Reliabilitet har med forskningsresultatets konsistens, troverdighet, stabilitet og forutsigbarhet å gjøre. Det er påliteligheten i selve målingen, slik at resultatet kan reproduseres på andre tidspunkter av andre forskere (Kvale 2009). Da er undersøkelsen stabil og forutsigbar. Det lar seg vanskelig gjøre i min undersøkelse. Jeg undersøker informantens kunnskap og erfaring om mat og måltider. Kunnskap og erfaring er aldri stabilt, men forandrer seg hele tiden. Derfor er det lite trolig at andre forskere ville kommet til det samme resultatet. Kvale hevder at informanten vil kunne øke sine kunnskaper og interesse for feltet etter å ha blitt intervjuet (Kvale 2009). Forskjellene vil da kunne være merkbare kort tid etter første intervju. Det betyr at resultatet ikke nødvendigvis kan reproduseres ved nye intervjuer. Påliteligheten i målingen er knyttet til den enkelte informant i selve intervjuet. Reliabilitet betyr pålitelighet, og god reliabilitet betyr at mine data i liten grad er påvirket av tilfeldige målefeil. Under observasjon kan *målefeil* oppstå. Da jeg kun observerte ett måltid, kan det gjøre utslag på målefeil. Det er mange faktorer som spiller inn, og ikke minst kan min tilstedeværelse være forstyrrende på både barn og ansatte. Både dagsformen til avdelingsleder, barnegruppens sammensetning og andre faktorer som vedrører personalet kan ha innvirkning på hvor vellykket det måltidet blir, som jeg observerer. Det vil si vellykket i forhold til hva informanten ønsker at et måltid skal være og hva som ble sagt under intervju. Å la meg observere informanten i etterkant av intervjuet var også basert på frivillighet. Informanten ble spurt i forkant om jeg fikk love å observere, og om vedkommende frivillig ville la seg observere sammen med barna og andre ansatte i barnehagen. Svakheten ved observasjon er at frivillige deltagere kan oppføre seg etter det som er forventet av dem. Deltagerne påvirkes ofte av å bli observert, og oppfører seg annerledes enn de ellers ville ha gjort. Antagelser om hva som er studiets hensikt, kan påvirke informantene. *Experimentor bias*, min rolle som observatør, skaper forventning om ønsket atferd og kan være størst med frivillige informanter. Jeg er selv et viktig ledd i undersøkelsen, min erfaring, min bakgrunn, mine interesser. Disse kan innvirke på materialet som er samlet inn. Min observasjon vil likevel danne en utfyllende bakgrunn for det som ble sagt under intervjuet. Dette for å styrke begrepsvaliditeten. “Med begrepsvaliditet mener vi grad av samsvar mellom begrepet slik det er definert teoretisk og begrepet slik vi lykkes med å operasjonalisere det” (Kvale 2009).

Trusler mot reliabiliteten er stabilitetsaspektet; det kan ha betydning hvilken form informanten er i under intervjuet. Jeg synes å kunne spore ved et tilfelle at informanten var urolig og viste frykt for ikke å svare “riktig”, altså etter hva informanten mener er riktig i forhold mine forventninger. Kroppsspråket kunne tyde på at informanten var litt nervøs, og svarene tydet på at informanten håpet at svaret var riktig. Videre er observatørrollen og informanten uvilkårlig preget av et asymmetrisk forhold, som kan virke inn på reliabiliteten, i tillegg til at svarene kunne vært annerledes, om det hadde vært en annen observatør og intervjuer. Til tross for mine anstrengelser for å minimere forskjellen, vil den alltid være til stede og kan ha gitt målefeil i resultatene. Jeg snakket kun med informantene i en time. Forstyrrelser og avbrytelser under intervjuet, samt lokalet vi satt i, kan gi målefeil. Det skal bemerkes at jo mer kunnskap informanten besitter, jo mindre blir det asymmetriske forholdet. Intervjuet fikk da mer et preg av samtale, enn av intervju. Både mine vurderinger og de konkrete spørsmålene vil kunne virke inn på reliabilitetsspørsmålet. I og med at reliabilitet også er et teoretisk begrep, kan jeg bare estimere graden av reliabilitet. Et halvstrukturert intervju er mindre nøyaktig enn et strukturert intervju. For å bevare denne studiens reliabilitet benyttet jeg anledningen til å stille oppfølgingsspørsmål der informanten viste synlig begeistring eller viste kunnskap om området. Ved at jeg redegjør for valg og metoder og foretar kritisk refleksjon, kan jeg bidra til å styrke undersøkelsens reliabilitet (Kvale 2009).

Generalisering. Mål med mange undersøkelser er å generalisere fra utvalg til populasjon (Kvale 2009). Generalisering handler om hvorvidt de funnene jeg har gjort i undersøkelsen er overførbare til andre personer eller situasjoner. Generalisering avhenger av hvor representativ utvalget er for populasjonen. Evnen til å generalisere fra utvalg til populasjon bidrar til å øke undersøkelsens eksterne validitet. Utvalget i denne oppgaven ble nærmere beskrevet i avsnitt 3.7. Utvalget til denne undersøkelsen deltok frivillig etter en henvendelse fra ulike bydelsadministrasjoner i Oslo. Utvalget dette materialet er hentet fra, er ikke representativt i tradisjonell forstand. Utvalget i denne undersøkelsen er begrenset, med kun seks avdelingsledere i like mange barnehager i Oslo. Det er ikke mulig å trekke en klar og entydig generaliserbar konklusjon på bakgrunn av de få innsamlede dataene. Undersøkelsen kan derfor ikke generalisere funnene i undersøkelsen. Utvalget var et sannsynlighetsutvalg. Informantene var ikke et randomisert utvalg, men det er et tilfeldig utvalg etter en generell henvendelse fra flere bydelsadministrasjoner i Oslo. Et problem med dem som er villige til å delta i undersøkelsen, er at de kan ha større innsikt i og interesse for mat og måltider enn de

barnehagene som ikke ville delta. Barnehagene som ikke ønsket å delta i undersøkelsen eller barnehagene som uteble underveis i undersøkelsen, kan representere problematiske og interessante sider ved det tema som skal studeres i undersøkelsen. Det kan føre til skjevhet i undersøkelsens data. Det kan ha betydning for undersøkelsens validitet. Alt dette kan påvirke reliabilitet, målingsvaliditet, intern og ekstern validitet. Singel-blind eller dobbel-blind design ville kunne styrke undersøkelsen, men det var ikke aktuelt for denne undersøkelsen. Jeg vil ikke gi villedende informasjon, skjult informasjon eller benytte placebogrupper. Det er uetisk og uheldig hvis informantene føler seg lurt. Til tross for svakheter ved utvalgets størrelse og målefeil i undersøkelsen kan likevel innsamlede data kunne danne grunnlag for analysen. Det vil si antagelser for hvordan mat og måltider fungerer i praksis i de seks barnehagene som er kilden for datainnsamlingen i denne undersøkelsen.

Jeg har i dette kapitlet presentert metodevalg og gjennomføring som ligger til grunn for neste kapittel, om resultater av denne undersøkelsen.

4 Resultater og analyse av data.

I dette kapitlet vil jeg presentere sentrale funn ut i fra mine forskningsspørsmål. Jeg vil begynne med informantenes rolle og holdninger til mat og måltider i barnehagen, før jeg presenterer læreplantekstene i barnehagen. Til slutt presenterer jeg avdelingsledernes oppfatning og realisering av læreplanene. Illustrerende sitater fra informantene er med for å belyse temaene, og disse er markert med kursiv i teksten.

Utfordringen med dette kapitlet er å skulle dele det inn i ulike deler. Mye av det informantene sier, henger sammen, og kan ikke uten videre skilles fra sammenhengen det står i og blir sagt i. Avsnittene er likevel inndelt etter problemstillingene i oppgaven og ulike små avsnitt etter tema for å gjøre presentasjonen av resultatene enklere, og for å få fokus på likheter og forskjeller mellom funnene.

Innledningsvis i oppgaven (punkt 4.1) er jeg interessert i å vite hvem informantene er, hvilken erfaring de har, hvilken faglig bakgrunn de hadde, og hvilken holdning de har til mat og måltider i barnehagen (vedlegg 1). Jeg ønsker å vite om hvilken utdanning de har, og om de arbeider på dispensasjon fra kravet om formell utdanning som førskolelærer. Jeg ønsker å vite hvor lenge de hadde jobbet i barnehagen, hvor lenge de hadde hatt ansvar for mat og måltider, og hvor mange ansatte og hvor mange barn det var på avdelingen. Jeg ser videre på om det er samsvar mellom de ulike læreplantekstene som er styrende for gjennomføring av mat og måltider, og til slutt om det er samsvar mellom den lokale læreplanen og den oppfattede og realiserte læreplan.

Informantene fortalte spontant om hvordan de mener mat og måltider i barnehagen er, etter mine spørsmål. Informantene fikk oppfølgingsspørsmål underveis i intervjuet, slik at de fikk anledning til å korrigere eller utdype meninger.

Som vist i teorigapet kan det være et gap mellom intendert og realisert læreplan. Mat og måltider i barnehagen er innlemmet i barnehageloven og de syv fagområdene i rammeplanen. Mat og måltider skal være en del av det pedagogiske arbeidet i barnehagen, i nær forståelse

og samarbeid med barnas hjem. Det er påpekt at det kan ta lang tid før den formelle læreplan blir realisert i barnehagen. Det er vist til at barn lærer igjennom et sosialt og kulturelt fellesskap, og at ulike rammefaktorer har betydning for realisering av læreplanen.

4.1 Om informantene, deres rolle og deres holdning til det de gjør i forbindelse med mat og måltider.

I denne undersøkelsen intervjuet jeg seks avdelingsledere som har ansvar for mat og måltider. Jeg vil først beskrive informantene i undersøkelsen, deres rolle og deres holdning for å få en forståelse av resultatene. Informantens holdning til mat og måltider vil kunne være en sentral forutsetning i Lundgrens rammefaktorteori som omtalt i avsnitt 2.6.

Informantene. For å sammenholde de ulike svarene fra informantene er de ordnet fra A til F (tabell 2). Informantene A, E og F er plassert i Oslo vest/Bærum. Informantene B, C og D er plassert i Oslo øst. Inndeling er relevant da svarene kan belyse problemstilling i oppgaven; forskjeller/likheter mellom barnehager i Oslo øst og Oslo vest/Bærum. For enkelhets skyld blir barnehagen i Oslo vest/Bærum kun omtalt som Oslo vest. Informantene A, B og F er private barnehager og tilsvarende kommer informantene C, D og E fra kommunale barnehager.

	EIERSTRUKTUR	GEOGRAFISK PLASSERING
INFORMANTER	PRIVAT/KOMMUNAL	OSLO ØST/OSLO VEST
A	PRIVAT	OSLO VEST
B	PRIVAT	OSLO ØST
C	KOMMUNAL	OSLO ØST
D	KOMMUNAL	OSLO ØST
E	KOMMUNAL	OSLO VEST
F	PRIVAT	OSLO VEST

Tabell 2. Oversikt over barnehagenes eierstruktur og geografiske plassering i Oslo.

Avdelingslederne arbeider i en av tre private eller tre kommunale barnehager fordelt i Oslo øst og Oslo vest (tabell 2). Av de seks avdelingslederne var kun 1 på dispensasjon (C), 1 var nyutdannet førskolelærer (B), og de resterende 4 var utdannede førskolelærere (A, D, E og F). Av arbeidserfaring har en 1/2 års erfaring som avdelingsleder (B), tre har mellom 4 og 8 års erfaring (A, E og F) og to har 14 og 23 års erfaring (D og C) fra arbeid i barnehagen. Fire av seks avdelingsledere har annen relevant tilleggsutdanning eller videreutdanning innen helse- og omsorgsfaget (A, D, E og F). Fordeling av kjønn er fem kvinner og en mann.

Deres rolle og deres holdning til det de gjør. Avdelingslederne i denne undersøkelsen har ansvar for barnegruppene, som varierer mellom 39 som høyeste antall barn (E), til den minste gruppen på 12 barn (A). Avdelingsleder har i tillegg til barna ansvar for oppfølging av mellom 2 (C) og 7 (E) medarbeidere. Avdelingsledere skal sørge for tilrettelegging, gjennomføring og etterarbeid i forbindelse med mat og måltider. Hvordan dette løses i denne undersøkelsen, varierer fra sted til sted. En barnehage (A) har eget serveringslokale med heltidsansatt kokk som tar alt ansvar fra planlegging, innkjøp, tilberedning og etterarbeid. I andre barnehager har avdelingsledere ansvar for innkjøp og gjennomføring av mat og måltider inne på hver avdeling. I begge tilfeller vil avdelingsleder måtte forholde seg til de formelle læreplaner og overordnede beslutninger tatt av barnehagens ledelse i samarbeid med SU, jf. B05 § 1. Jeg vil i avsnitt 4.3 komme nærmere inn på de ulike avdelingslederens gjennomføring av mat og måltider.

På spørsmål om informantens holdninger til mat og måltider i barnehagen var spennet stort blant informantene. Informant A svarte at dette var veldig spennende, og at informanten trives veldig godt med å arbeide med mat og måltider: “... *Det er kjempespennende. Jeg synes det er veldig viktig, både i forhold til voksne og barn ... Jeg tror på en måte det med kosthold gjør så masse.*” På spørsmål om informanten ville gjøre noe annerledes, var svaret: “*Det måtte være at mange flere barnehager kunne gått denne retningen som vi er nå med kosthold og bevegelse ... for jeg har så veldig troen på det ... jeg brenner så inderlig for det. Vi har utrolig fornøyde barn. Her har jeg det akkurat som jeg ønsker det, og jeg går aldri og tenker at jeg skulle gjort det annerledes.*” Informanten ga inntrykk av å trives med de prioriteringer som barnehagen har lagt til grunn i barnehagen og viser både kunnskap og engasjement for mat og måltider.

Informant C mente det var liten tid til å kose seg, det var mye stress og barna var slitne: *“Jeg må ha litt mindre planer på andre ting, barna liker å lage mat. For meg er det viktigste å lage maten, ikke spise den ... Når de store lager mat, må vi alltid tenke på de minste som gråter, og det blir stress. Da blir det ikke noe hyggelig måltid, de minste gråter og vil ikke spise.”* Informanten ga inntrykk av at mat og måltider var en vanskelig oppgave, og ikke lystbetont. Informanten var ikke interessert i mat og måltider som helseforebyggende arbeid, men informanten liker å lage mat som en pedagogisk aktivitet med barna.

Informant B uttrykte også liten interesse for mat og måltider. Det å lage varm mat var et problem, da det ville skape problemer med bemanningen i barnehagen: *“... men jeg merker at i og med at vi må lage maten, må vi ta ut en voksen inn fra avdelingen, og noen ganger kan det bli et problem.”* Informanten poengterte også at det var barna som var et problem og ikke økonomi for å kunne lage mat i barnehagen sammen med barna. På spørsmål om informanten følte behov for å øke kompetansen om mat og måltider i barnehagen, var svaret: *“Nei, jeg synes det er greit slik som det fungerer nå, egentlig. Jeg har ikke tenkt så mye på det. Vi har fokus på det sunne, vi legger merke til hva barna har med hjemmefra, hva barna spiser mye av, og sånne ting føler jeg er det viktige, da.”* Barnehagen lager sjelden mat, og det viktigste for informanten var *“at barna ikke tukler med ting, og at de må være konsentrert, da, når de spiser matpakken”*. Informanten uttrykker ikke betydelig interesse for mat og måltider i barnehagen. Hovedfokus ligger på at barna må spise opp medbragt mat og at de skal sitte pent ved bordet mens tre voksne ser på barna spise og korrigerer dem underveis.

Informant E uttrykker frustrasjon over mattilbudet og barnehagens holdning til mat og måltider. Informanten uttrykker selv stort engasjement og interesse for mat og måltider: *“Jeg har hatt store problemer med å venne meg til dette mattilbudet som er så dårlig, det er veldig dårlig ... det er lite mat ... det er mange barn som får lite inspirasjon ... Det er viktig for meg å se at alle barn får i seg nok mat, at de orker resten av dagen ... Vi må helt tenke om, i stedet for å tenke at det blir så mye arbeid, må vi endre holdning til det å lage mat og tenke hvor viktig det er. Alle fagområdene kan implementeres i mat og måltider.”* Informanten uttrykker kunnskap og interesse for mat og måltider, men møter motstand hos medarbeidere og ledelsen i barnehagen.

Denne undersøkelsen viser at fire av seks informanter, A, D, F og E, uttrykte interesse for å arbeide med mat og måltider (tabell 2, s. 86). De synes det var et spennende og viktig fagområde. Tre av de fire er plassert i Oslo vest og en i Oslo øst. Tre av de fire er privat drevet.

To informanter, C og B, uttrykte at mat og måltider er utfordrende og ikke så viktig. De er begge plassert i Oslo øst, og en er kommunal og en er privat drevet.

4.2 I hvilken grad er det samsvar mellom de formelle og den lokale læreplan i forbindelse med mat og måltider?

Denne problemstillingen spør om *læreplantekstene*; barnehagens bruk av offisielle dokumenter, de formelle læreplaner, i årsplanen/virksomhetsplanen, den lokale læreplan, som har betydning for gjennomføring av mat og måltider i barnehagen. Jeg vil først innhente data fra *læreplantekstene*, de lokale læreplanene i de ulike barnehagene, som er tuftet på de formelle læreplanene B05, F96, RP06 og R07. Videre i dette avsnittet vil jeg innhente data fra *intervjuet*, om den lokale læreplan, da begge vil ha innvirkning på svaret på problemstillingen. Avslutningsvis gir jeg resultater fra de innsamlede data for å svare på delproblemstillingene. Jeg vil se svarene i lys av teoretisk ramme som beskrevet i kapittel to. Forpliktende offisielle dokumenter B05, F96, RP06 og R07 viser at mat og måltider er en sentral del av barnehagens pedagogiske og helsefremmende arbeid. Dokumentene gir lover og retningslinjer for at barnehagen skal legge til rette for mat og måltider, både ut fra et folkehelseperspektiv og et pedagogisk anliggende.

Læreplantekstene. Et kort tilbakeblikk: Barnehagens lokale læreplaner, årsplaner/virksomhetsplaner vil være, ifølge læreplanteori (Engelsen 2003), styringsdokument for avdelingsleders arbeid og daglige virke med barna. Den lokale læreplan utformes på Goodlads beslutningsnivå; det institusjonelle nivå. Det er der barnehagens avdelingsleder tolker de politisk vedtatte formelle læreplaner (Goodlad 1979). Årsplanen/virksomhetsplanen er den lokale formelle læreplan i barnehagen som er tuftet på myndighetenes ideologiske og formelle læreplan. Jeg vil først kort gjenta myndighetenes offisielle dokumenter som har

betydning for barnehagens arbeid – årsplanen/virksomhetsplanen. Offisielle dokumenter som R07 gir gode råd og B05, RP06 og F96 pålegger barnehagen å arbeide med helse, mat og måltider, som omtalt i kapittel 2. Lovteksten i B05 er klar og entydig og viser til § 2 *Barnehagens innhold* første ledd: “Barnehagen skal være en pedagogisk virksomhet” og RP06 kapittel 3 *Fagområdene* avsnitt 3.2, Kropp, bevegelse og helse, første ledd: “Godt kosthold ... er av betydning for å utvikle en sunn kropp.” Andre ledd sier: “... få kunnskap om menneskekroppen og forståelse for betydningen av gode vaner og sunt kosthold.”

Arbeidsplan for fagområdet skal nedfelles i lokale årsplaner/virksomhetsplaner. Det institusjonelle beslutningsnivået er sentralt for barnehagens utforming av lokalt tilpasset årsplan. Det samfunnsmessige nivået, hvor de formelle læreplaner blir besluttet, legger grunnlaget for den lokale læreplan (Goodlad 1979). Som det fremgår av den formelle læreplan, er mat og måltider et pedagogisk og helsemessig anliggende for alle barnehager, uavhengig av kultur og rammebetingelser.

En gjennomgang av barnehagenes lokale årsplaner/virksomhetsplaner viser:

I Oslo vest har to av tre, begge private barnehager, innlemmet mat og måltider i årsplanen som ledd i folkehelsearbeidet og ikke som pedagogisk arena. Én barnehage har innlemmet begge områdene. To privat barnehager (A og F) har en klar ernæringsprofil og innlemmer kosthold i årsplanen. Det står i årsplanen (A): “*Barnehagen er en viktig arena for å fremme sunne kostvaner.*” Og (F): “*Maten som lages her i barnehagen skal være allsidig, sunn og variert.*” Barnehagene har fokus på frukt og grønnsaker og følger R07. Årsplanen (A) viser til en gjennomarbeidet pedagogisk plan for bevegelse og mat som blir servert, men en noe mangelfull plan for det pedagogiske arbeidet med mat og måltider. Årsplanen (F) viser til både fokus på sunt variert kosthold, barns deltagelse i matlagingen og målsetting om å gi barna gode sanseopplevelser i forbindelse med matlaging: “*Å se på, ta på, smake på er en viktig del av små barns læring.*” En kommunal barnehage i Oslo vest (E) kan kun vise til tre linjer om mat, som i årsplanen: “*Vi prøver å lage det meste av maten fra råvarene, bruke minst mulig ferdigmat.*” Mat og måltider som pedagogisk arena er utelatt i årsplanen. Måltider er gjentatt i årsplanen under et kapittel om sosial kompetanse, hvor mestring av borddekking og åpne matbokser står i sentrum.

I Oslo øst har to av tre barnehager, begge kommunale, nevnt svært kort noe om fagområdet Kropp, bevegelse og helse i årsplanen/virksomhetsplanen. Kun en av de to kommunale barnehagene har innlemmet mat og måltider i årsplanen som pedagogisk arena og som helsefremmende arbeid: *“Vi vektlegger måltidet sosialt, ernæringsmessig og estetisk. Vi vil gi barna opplevelser og kjennskap til sunn mat og drikke innenfor ulike kulturer. Målet er at barna tilegner seg gode vaner, holdninger og kunnskaper når det gjelder kosthold. Barna skal være deltagende i arbeidet”*(D). Den andre kommunale barnehagen har sakset direkte teksten fra fagområdene i RP06. De har vektlagt kropp og bevegelse og utelatt helse, mat og måltider fra årsplanen. En privat barnehage har utelatt å nevne mat og helse, både som pedagogisk arena og som helsefremmende område (B).

Resultatgjennomgang viser at kun fire av seks barnehager innlemmer offisielle dokumenter i lokale læreplaner med hensyn til emner som omhandler mat og helse. Av de fire er det kun en kommunal barnehage i Oslo øst og en privat barnehage i Oslo vest som fokuserer på mat og måltider i årsplanen, både som ledd i folkehelsearbeidet og som et pedagogisk formål. Dette viser at den formelle læreplan på det politiske nivå ikke alltid møter forståelse og gjennomslag på det institusjonelle beslutningsnivå. Som Engelsen (2003) påpeker, er læreplantekster en tekst som kan ha like mange meninger som lesere. En læreplan er en pluralistisk kompromisstekst som har mange lesere eller ingen lesere. Det kan tyde på at to av barnehagene har unnlatt å lese den formelle læreplanteksten. Ifølge Lundgrens rammefaktorteori kan årsakene være mange, som formelle og uformelle rammefaktorer eller sentrale forutsetninger som omtalt i kapittel 2, avsnitt 2.6.

Intervjuet. Informantene ble spurt om de er kjent med F96, B05 og RP06 og om de kjenner og bruker R07. Implementering av offisielle dokumenter generelt og F96 og næringsmiddelovgivningen spesielt i de lokale læreplanene, er i stor grad et ledelsesansvar. Relevans for å intervju avdelingsleder om dette tema er å få data på om hvorvidt dokumentene er kjent og anvendt i barnehagen.

I Oslo vest viste data fra intervjuene at en av tre kjente til de formelle læreplanene. Ingen av informantene kjente til F96. En informant fra privat barnehage kjente til alle, bortsett fra F96, og brukte de resterende formelle læreplanene i årsplanen og i sitt daglige virke. En informant fra kommunal barnehage (E) svarte på spørsmål om kjennskap til R07: *“Hm ... vi hadde den oppe når den kom ... Nei, vi bruker den ikke. Jeg kjenner den ikke.”* På spørsmål om barnehagen har et mål for fagområdet mat og måltider, svarte informanten: *“Nei, det synes jeg ikke. Jo, det står i årsplanen, men det kommer veldig i skyggen ... Vi snakker aldri om det.”*

I Oslo Øst viste data fra intervjuene at en av tre kjente godt til de formelle læreplaner. To informanter, en fra privat og en fra kommunal barnehage (C og B), hadde ingen kjennskap til de formelle læreplaner eller R07 og brukte dem derfor ikke i sitt daglige virke. En informant implementerte de formelle læreplaner både i årsplanen og i de daglige gjøremål i barnehagen. På spørsmål om informanten (D) kjenner til og bruker R07, var svaret: *“Ja, den kjenner jeg til, jeg har bare lest fort igjennom den og funnet ut at det handler om sunt kosthold slik det skal være.”* På spørsmål om informanten kjenner til F96 og Mattilsynets bestemmelser og næringsmiddelovgivningen, svar svaret: *“Ja, de har vært på kontroll. De mener vi må skille mellom skitten og ren sone. Vi har fått nok informasjon. Det var ikke mye vi måtte gjøre for å få godkjenning.”* Informanten viser stor grad av kunnskap om de ulike formelle læreplaner. Informanten påpeker likevel et ønske om at Mattilsynets kompetanse kunne være mer synlig blant barnehagene, særlig de som bygger nytt kjøkken. Informanten kunne videre fortelle om at B05 og RP06, og mat og måltider, er en sentral del av årsplanen, både som forebyggende helsearbeid og som viktig del av det pedagogiske arbeidet i barnehagen.

Den oppfattede læreplan er ifølge Goodlad (Engelsen 2003) det dokumentet lærere leser og tolker. Rammeplanen sier noe om verdigrunnlaget og målene for arbeidet med mat og måltider. Rammeplanen, *fagområdet*, er et forpliktende styringsdokument for alle barnehager, men den skal tilpasses lokale forhold. Det betyr ikke at mat og måltider kan utelates fra den lokale læreplanen, men at barnehagen selv kan tilpasse mat og måltider ut ifra lokale muligheter og begrensninger, tradisjoner og behov. Rammeplanen understreker at barnehagen skal være en lærende organisasjon som bærer av *“tradisjoner, sammensatt kompetanse, innforstått og taus kunnskap som er viktig å sette ord på og reflektere over for å legge grunnlaget for videre kvalitetsutvikling”* (KD 2006a:121). Alle informantene i undersøkelsen

Alle teller mer oppga at de bruker personalmøtene til å arbeide med de formelle læreplanene (Østrem 2009). Mitt generelle inntrykk fra undersøkelsen i denne oppgaven er at flertallet av barnehagene ikke arbeider med de formelle læreplanene når det gjelder mat og måltider. Informantene kjenner i varierende grad til den formelle og den lokale læreplan. Årsaken kan ligge i at det er andre oppgaver som er viktigere enn mat og måltider. Mat må vi spise hver dag, det er en del av hverdagen og våre tradisjoner som vi har lært hjemmefra. Alle kan noe om mat, og den delen av fagområdet utpeker seg ikke nevneverdig som et tema avdelingsleder må ha ytterligere kunnskap om. Resultater fra undersøkelsen Mat og måltider i barnehagen (SHD 2005a) viser at kun en femtedel av alle deltagerne (nær 3000 deltagere) hadde kjennskap til R07, og så godt som ingen kjente til F96. Resultatene er sammenfallende med denne undersøkelsen, som viser at det i noen grad er samsvar mellom de formelle og de lokale læreplaner når det gjelder mat og måltider i barnehagen. Funnene i denne delen av undersøkelsen vil kunne understøtte funn i neste avsnitt, som omhandler forholdet mellom den formelle, den oppfattede og den realiserte læreplan.

4.3 I hvilken grad er det samsvar mellom den formelle og den realiserte læreplan i forbindelse med mat og måltider?

Resultatene fra første del av undersøkelsen viser at det i noen grad er samsvar mellom den formelle og den lokale læreplan. Problemstillingen i dette avsnittet spør om avdelingsleders forhold til måltidets pedagogiske og ernæringsmessige posisjon i barnehagen. Altså i hvilken grad det er samsvar mellom de formelle læreplaner B05, R07, F96, den lokale årsplanen og hva avdelingsleder sier og gjør i barnehagen. Innsamlede data er fra intervju av informantene om mattilbudet, med vekt på hva barna spiser i barnehagen og observasjon av et måltid. Jeg har vektlagt i intervjuet hva barna spiser til lunsj og hvor ofte de spiser frukt og grønnsaker. Jeg har ikke analysert hver enkelt matrett eller matvare barnehagen serverer, men tatt utgangspunkt i hva barnehagens serverte under observasjon, og de sentrale trekk ved mat- og drikketilbudet som informantene velger å fortelle om. Jeg observerte lunsjmåltidet i etterkant av intervjuet. Jeg har så langt det lar seg gjøre avgrenset innholdet til to hovedgrupper med tre *temagrupper* merket kursiv i teksten.

- **Mat og måltider som ledd i folkehelseperspektivet**

Mattilbudet

- **Mat og måltider som pedagogisk arena**

Sosiokulturell læring, spiseutvikling, medvirkning, andre aktører og rammefaktorer

Mat og måltider som ledd i folkehelseperspektivet

Mattilbudet. RP06 skal ifølge B05 § 2 gi barn grunnleggende kunnskaper på sentrale og aktuelle områder. Fagområdene har en sentral plass i rammeplanen og skal utgjøre viktige deler av barnehagens læringsmiljø. Formelle læreplaner viser til at sunt kosthold er et viktig tema i barnehagen. RP06 viser til at godt kosthold er av betydning for barna, og at barna skal få forståelse av gode vaner og sunt kosthold. R07 gir gode råd om hva barna kan spise i henhold til nasjonale retningslinjer, og F96 henviser til at barnehagen bør bidra til å sikre barn sunne måltider. Intervju er metode for innsamling av den oppfattede læreplan, og observasjon er benyttet for å samle data på den realiserte læreplan. Ifølge læreplanteori er den formelle og forpliktete læreplan formelt offisielt vedtatte styringsdokumenter som samtidig åpner for tolkning i den enkelte barnehage.

På spørsmål om mattilbudet i barnehagen svarte en informant (C) fra kommunal barnehage Oslo øst: *“Vi er mest opptatt av fisk, fiskekaker, fiskeboller med grønnsaker og poteter. Vi lager pasta, havregrøt og brødmat. Vi har variert, veldig variert kosthold.”* Under observasjon spiste barna hvit pasta og fiskepinner med ketchup og lettmelk å drikke til. På spørsmål om hva som er viktig med hensyn til mat og måltider i barnehagen, gikk ikke svaret i retning av et helseperspektiv, men mer i retning av å gi barna oppgaver i forbindelse med matlaging. Informanten uttalte at det viktigste var ikke det barna spiste, men det å gjøre noe sammen med barna. Barna fikk ikke grønnsaker til dagens rett. Drikketilbudet var lettmelk. Som nevnt i avsnitt 4.2 kjente ikke informanten til de formelle læreplaner med hensyn til mat og måltider. Det var i denne barnehagen lite samsvar mellom den oppfattede og den realiserte læreplan.

En informant (B) fra privat barnehage Oslo øst kunne fortelle at mattilbudet var medbrakt matpakke til to måltider daglig, fire av fem dager i uken. En dag i uken lager barnehagen varmmat. *“Veldig mange barn liker det. Det blir mye brødsiver for barna, og det synes jeg også.”* Jeg spør så om det da ikke er noen foreldre som kunne tenke seg varmmat til barna, og da svarer informanten: *“Nei, faktisk ikke. Vi har det en dag i uken med ... hvit pasta med ferdiglaget Dolmio-saus, ris og grønnsaker eller vegetarpizza.”* Informantene forteller videre at barna plukker vekk paprika og andre grønnsaker på pizzaene og spiser osten. På spørsmål om barnehagen serverer grønnsaker, svarer informanten: *“Ja ... noen ganger på en sånn plate ...”* – Mener du stekeplate i ovnen? *“Ja, av og til ... de er ikke så glad i grønnsakene.”* Barnehagen handler inn og serverer banan, eple og appelsin hver dag. Informanten kunne fortelle at barnehagen ønsker å være en “grønn” barnehage, derfor serverer de frukt til det andre måltidet som også er medbrakt matpakke. En dag i uken kjøper de brød og serverer brødmåltid med pålegg. Utvalget av pålegg er lettsyltetøy, brunost, kaviar og makrell. Barnehagen oppfordrer foreldrene til å ta med frukt på fødselsdager i stedet for kake. Observasjon kunne ikke bekrefte den oppfattede læreplanen, da barna spiste medbrakt matpakke. Barna fikk ikke servert frukt eller annet fra barnehagen.

På spørsmål om mat og drikke-tilbudet i en kommunal barnehage i Oslo øst svarte en annen informant (D): *“Vi har noen kriterier som ligger i grunn for at ... at det skal ligge innenfor de budsjetttrammene vi har, og det er ikke store saken, altså. Det skal være enkelt å lage, det skal ikke ta all verdens tid å lage, det skal være et fullverdig måltid, som består av grønnsaker, kjøtt eller fisk eller ... ja, du vet de grunnene ... Jeg husker ikke på stående fot. Ja, og det skal være variert. ... Vi satser på varm mat ... det tar ikke lenger til enn å lage de evinnelige brødmåltidene, som er veldig typisk norsk, da ... Vi lager ikke noe ferdigmat, alt er fra skrætsj.”* Ved observasjon ble barna servert hvit pasta med finkuttede grønnsaker og vann til drikke. Jeg observerte ikke at barna laget mat sammen med voksne, da jeg ankom etter at maten var servert. På bakgrunn av intervju og mangelfull observasjon var det til en viss grad samsvar med den formelle, den oppfattede og den realiserte læreplan.

En privat barnehage Oslo vest (A) har ansatt kokk og har et eget lokale til bespisning. På spørsmål om mattilbudet i barnehagen svarte informanten: *“Vi har en kokk på 100 % og som er utrolig flink og har mye kunnskap. Hun er i stadig dialog med en ernæringsfysiolog for å få dekket alle behov som står i de forskjellige skrivene til enhver tid. Det er kokkene som bestemmer. Det er 2 dg med kjøtt, kylling og 2 dg med fisk. Da er det fiskegrateng med både torsk og laks og ... sei og forskjellig. Alt laget fra bunnen av med fersk fisk ... og at det skal være gode råvarer. Så kan det være hjemmelagede fiskekaker, så det er et fantastisk tilbud ... og i går hadde vi tacogryte med karbonadedeig ... Og hver torsdag får en yoghurt eller en Biola.”* Barna får frukt etter hvert måltid. Drikketilbudet er vann og ekstra-lett melk. Det er rikelig mengde mat til alle barna. Observasjon viser fiskegrateng med revet gulrot og kokte poteter og frukt til dessert. På bakgrunn av intervju og observasjon var det i stor grad samsvar mellom den oppfattede og den realiserte læreplan.

En annen informant (F) svarte på spørsmålet om hva som var det viktigste med hensyn til mat og måltider i barnehagen: *“Det skal være sunt, se delikat ut på tallerkenen og at det skal være variert. Men det blir mye av det samme. Selv blir jeg lei av brødmaten hver dag. Vi prøver å variere med å koke noen egg en dag i uken, og et varmt måltid har vi hver mandag. Men ellers så er det brødmat. Jeg vet styrer prøver å handle inn litt forskjellig, men det er jo ikke så mye pålegg å velge mellom.”* På oppfølgingsspørsmål om hvorfor barna skal spise sunt, svarte informanten: *“For at de allerede fra de er små skal lære at det er noe viktig, det her med det sunne måltidet.”* Barnehagen følger den formelle læreplan med hensyn til mat og måltider i et helseperspektiv, til tross for at det blir mye brødmat. Informanten har et godt bilde av den ideologiske og den formelle læreplan. Informanten skulle gjerne sett at det ble laget mer varmmat.

Den ernæringsmessige delen av arbeidet med mat og måltider er i mange tilfeller vanskelig å gjennomføre i barnehagen. Alle informantene uttrykte i intervjuene at de serverer sunn mat i henhold til R07, noe kun halvparten av de spurte kunne vise til gjennom observasjon og årsplanen. På oppfølgingsspørsmål avklarte disse informantene innholdet i barnehagens mattilbud, og svarene viste at graden av kunnskap om de nasjonale retningslinjene for ernæring er liten. Det er i liten grad samsvar mellom den formelle læreplan som omtalt i avsnittet 4.3, den oppfattede og den realiserte læreplan. Mattilbudet i to private barnehager i Oslo vest i denne undersøkelsen ser i all vesentlig grad ut til å være i tråd med de nasjonale anbefalingene og de formelle læreplaner. Rammefaktorene er i stor grad forskjellige, slik at

sammenligningsgrunnlaget ikke er helt reelt. Privat barnehage krever mye matpenger for å kunne oppfylle den lokale formelle læreplan. Dermed blir en sammenligning med en kommunal barnehage i Oslo øst ikke rettferdig. Jeg kommer mer inn på rammefaktorer senere i avsnittet.

Mat og måltider som pedagogisk arena.

Mat og måltider som pedagogisk arena er et viktig aspekt i den formelle læreplan RP06.

Læring står sentralt i B05. § 2 Barnehagens innhold viser til barnehagen som en pedagogisk virksomhet: *“Barnehagen skal være en pedagogisk virksomhet. Barnehagen skal gi barn grunnleggende kunnskap på sentrale og aktuelle områder. Barnehagen skal støtte barns nysgjerrighet, kreativitet og vitebegjær og gi utfordringer med utgangspunkt i barnets alder”* (KD2005a:109).

Jeg intervjuet informantene om hvordan de tilrettelegger måltidene i barnehagen med tanke på mat og måltider som pedagogisk arena. Data fra intervju viser at de fleste informanter var opptatt av dette, og tre av dem mente at de lykkes godt med arbeidet. To barnehager (D og F) var spesielt opptatt av å innlemme barna i matlagingen, skape matglede og lage gode rammer for at barn skal lære å spise sunn mat og skape en god stemming. Alle informantene uttrykte interesse for sider ved mat og måltider i barnehagen.

Sosiokulturell læring og medvirkning

Læring er ifølge sosiokulturell læringsteori kontekst- og kulturbundet, og slik jeg kan se det, sentralt for å gi barn gode kostvaner i fellesskapet i barnehagen. Barn og voksne spiser sammen flere måltider hver dag, og i noen barnehager er barna med på matlagingen. Dewey (2005) påpeker betydning av estetisk erfaring og Vygotsky (1978) peker på barns utviklingssone som grunnleggende for læring. Barn utvikler smak- og konsistenspreferanser i løpet av barneårene. Studier viser at barns vegring for ny smak og konsistens er forbigående (Cooke 2007, Mennella 2008). Mulighet for gjentatte smaksopplevelser og deltagelse i matlagingen i samspill med voksne og andre barn er av betydning for å utvikle gode kostvaner tidlig i livet. På spørsmål om hva som er viktig i forbindelse med mat og måltider som pedagogisk arena, svarte informanten (C) med mange tenkepauser: *“Barn er for meg viktig, men det kommer ting, ikke sant, som er viktig ... Måltider skal være hyggelige. Barna koser seg og prater sammen, og forberedelse og god atmosfære og ... såne ting er veldig viktig ... synes jeg når det gjelder måltider ... så det er ... Vi prøver også å ha ordensbarn*

som ... som venter på sin tur ... de serverer maten, lager og serverer og deler ut, velger matsang for eksempel ... og etterpå alle barna rydder mat, så ... ved siden av kassa og alle kommer og må rydde og legges ... og vi lærer dem ...” På oppfølgingsspørsmålet “Det viktigste for deg er altså å gi barna oppgaver og god atmosfære?” svarte informanten: “*Ja, atmosfære, barna har det bra og at barna hjelper til og de pedagogiske virksomheter er veldig viktig ... Barna får ansvar og vi lager litt hyggelig med stearinlys og litt lys og de får oppgaver når vi lager mat.*” Informanten ga inntrykk av at pedagogiske virksomheter er å lage mat sammen med barna, og informanten forteller at det viktigste er ikke hva de spiser, men at de gjør noe sammen med barna. Ingen av barna var med på matlaging da jeg observerte i barnehagen. Observasjon viste en liten gutt som får hjelp med å bære mat bort på bordet. Ingen av de voksne satt og spiste sammen med barna.

En informant (D) svarte på spørsmål om hva man kan legge i begrepet matglede: “*At det smaker godt, at det ser godt ut, og hyggelig selskap. Man vil ikke spise med masse rot rundt omkring. Vi pynter av og til opp med levende lys, litt nipsfigurer som pynter opp litt. Og f.eks. at en pølsebit blir dandert med litt grønnsaker for å skape, for at det ser bedre ut. Barn er som voksne, jo mer hyggelig det er rundt bordet, jo lenger spiser du.*” Informanten peker på mange faktorer som angår barns sanseopplevelser, og betydningen av omgivelsene som sentrale faktorer i begrepet matglede. Informanten forteller videre at barna motiverer seg selv til å spise mat de kanskje ikke liker. En liten gutt som ikke liker rødbetesuppen, hører en annen gutt si “*når jeg blir stor, skal jeg skifte navn til Pippi, jeg skal bli verdens sterkeste fordi jeg er så flink til å spise grønnsaker!*”. Den ene av guttene som pirket i maten, ser på de store jentene og finner ut at han skal spise suppen likevel.

På spørsmål om hva som er det viktigste for informanten (B) som pedagog når det gjelder mat og måltider, er svaret: “*Det er viktig å sitte i ro, at de ikke tukler med ting og at de må være konsentrert når de spiser. Hvis de sitter i ro, kan vi snakke om fargen på yoghurten, om de har lik farge, ja så tar vi opp det ... Det alle viktigste er matro.*” På spørsmål om barna var med i matlagingen, svarte informanten: “*Nei, det er ikke ofte vi gjør det. Når det er kaldt, er det godt med varm suppe, da ...*” Informanten (B) hadde ingen svar på hva medvirkning og matglede hadde med mat og måltider å gjøre. Observasjon kan bekrefte dette.

En informant forteller at de lager varmmat sammen med barna. På spørsmål om mestring og utfordringer i forbindelse med gjennomføring av mat og måltider som pedagogisk arena svarte en informant (D): *“Vi diskuterer med barna, da vi jobber med barns medvirkning. De største barna skal være med å bestemme menyen den uken vi har ansvar for maten. Ofte kommer de med litt mindre sunne forslag, men da får vi en diskusjon om mat. Da kan vi si at dette har vi spist før, hvis vi alltid bare spiser det som er godt, blir vi fort lei ... de er flinkere til å si ja, da tar vi det i stedet for. Det er mye av den sunne maten som er kjempegod, det har de oppdaget. Som f.eks. pannekaker. Pannekaker trenger ikke bare være med sukker og syltetøy. Som vi tradisjonelt gjør i Norge. Her har personalet vært inne på og sett på historikken til pannekaken, og funnet ut at den norske mattradisjonen over noen hundre år, faktisk vi har glemt, andre måter å gjøre pannekake på, som du finner i Øst-Europa, der de bruker mye rømme og sopp, og sunne ting til å fylle inni pannekakene.”*

På spørsmål om barna er med å lage maten, svarte informanten (D): *“Det liker ungene. Ungene skal være med å lage mat, Jeg synes det er veldig allright at ungene er med på å lage maten. Vårt pedagogiske hjelpemiddel er at barna er med på matlagingen.”* Informanten (D) sier videre: *“Det er ikke alltid ungene liker maten. Slik har det alltid vært og kommer alltid til å være. Barna må smake litt før de sier at de liker eller ikke liker.”* Medvirkning innebærer for informanten at barna er med å lage mat, smake på maten, dekke på bordet, handle, voksne lytter til barna om de liker/ikke liker.... Informanten forteller at barna får gode smaksopplevelser i kombinasjon med humor, mye glede og undring. Barnehagen har vært på museum i nærmiljøet og sett på ulike underlige dyr. I etterkant av besøket har informanten innlemmet besøket i matlagingen, slik at matrettene har fått en historie. Barnas nysgjerrighet øker, og matgleden fremkalles. Barnehagen har et stort kjøkken i hjerte av barnehagen hvor voksne og barn lager mat sammen. Informanten viste mye kunnskap om og interesse for barns forhold til mat og måltider som pedagogisk arena. Observasjon av måltidet viste informantens respekt for hvert barns forhold til mat. Informanten var opptatt av å skape en god stemning blant alle barna. Det var mye varme, og alle barna ble sett. Ingen måtte spise opp maten. Barna forlot bordet når de var ferdige, og en gutt ble sittende igjen å spise. Han som brukte lang tid, han fikk sitte i ro etter at de andre var gått. Informanten spør: *“Vil du at jeg skal sitte her sammen med deg?”* Gutten nikker, og informanten blir sittende til han er ferdig.

På spørsmål om informanten (C) laget mat sammen med barna, var svaret: *“Ja, det er veldig viktig, men vanskelig. Det kommer andre ting som er viktig...De store barna kan det, men ofte gråter de små og jeg har for liten tid...”* Informanten ga uttrykk for at det var vanskelig å gjennomføre matlaging med barna på grunn av mangel på tid og vanskeligheter forbundet med å ha ansvar for aldersblandet gruppe. Verken denne eller andre observasjoner i denne undersøkelsen kunne vise til matlaging sammen med barna. Informanten uttrykte viktigheten av å skape en god stemning med levende lys på bordet. Observasjon i denne barnehagen kunne ikke vise til at det var stearinlys, blomster eller annet som skaper god stemning i lokalet hvor barna spiser. Tre voksne går frem og tilbake under måltidet, noe som skapte en urolig stemning. Maten ble fordelt i plastskåler og satt midt på bordet. Ingen barn blir spurt om de vil ha, eller hvor mye. Maten står fortsatt midt på bordet mens informanten spør om hvilken sang de skal synge. En god atmosfære var vanskelig å spore.

På spørsmål om informanten (A) hadde noen tanker om gjennomføringen, noen utfordringer med mat og måltider, var svaret: *“Barna får den maten de får. Barna tenker ikke over om det er sunt eller ikke, de spiser det de får. Barna spiser veldig godt.”* På spørsmål om hva som er det viktigste med hensyn til gjennomføring av et måltid, var svaret: *“... det har vi pratet mye om ... maten fordeles riktig på tallerkenen, fisk ligger for seg, grønnsaker ligger for seg ... og at de kan få velge selv hva de vil spise. Jeg vet jo selv at jeg synes selv det smaker best om jeg kan få blande det og dyppe litt. Det tenker vi på nå, som vi ikke tenkte så mye på før. Vi hadde kurs om ernæring, om at det kunne være et tips og se om de spiser mer. Og det gjør de. Så det var et tips vi ser fungerer veldig godt selv også. Og det er veldig viktig for oss ... Og videre at det er ro rundt måltidet ... ikke nødvendigvis at det skal være stille, men at det er et samspill mellom voksne, at barna har et godt samspill, og at vi voksne også er bevisste på at dette ikke er en skravleklubb, at vi er for å ha et godt måltid sammen med barna. Så at den delen hvor barna skal vente på hverandre til alle er ferdige, men selvfølgelig om noen spiser veldig mye, til de fleste er ferdig kan de gå fra.”* Informanten peker på flere sider ved måltidet som pedagogisk arena. Måltidet ble servert i et stort lokale med ca. 40 barn og fem langbord med to voksne på hvert bord. Under observasjon fikk jeg ikke sitte ved bordet med informanten, men ble satt til å observere på en benk i enden av lokalet som ikke-deltagende observatør. De voksne spiste sammen med barna, men kontakten voksne-barn var minimal. De voksne spiste stille uten synlig kontakt med barna. Kontakt oppstod da et barn fikk beskjed om ikke å leke med gaffelen. Måltidet var preget av mange delvis utydelige matregler om hva man måtte

spise opp før man fikk påfyll, trengte krav til bordmanerer og regler for når og hvordan barna kunne gå fra bordet. Måltidet bestod ikke stemningsskapende elementer som trivelig lys, blomster, samtaler barn og voksne imellom, varme eller matglede.

En informant (E) svarte under intervju på spørsmål om hun spiser sammen med barna: *“Ja, det gjør vi.”* Informanten deltok ikke under måltidet da ansatte spiser i et eget pauserom. Inne på avdelingen var det noen små bord med plass til seks barn og et langbord med mange barn som spiste uten en voksen som spiste sammen med barna. I tillegg til meg som observatør, som fikk spise sammen med barna, var det kun en synlig voksen som gikk rundt fra bord til bord og hjalp til med å trykke ut kald og hard tubeost. De største barna klarte seg best og de minste satt lenge stille og ventet på hjelp. Ingen får ta mer enn to brødsiver, ingen får helle glasset fullt av melk. Barna snakket om alt som ikke var lov. Et barn sier: *“Jeg er mer sulten!”* Voksen som går rundt for å passe på sier at *“nei, det kan du ikke få, det er ikke mer!”*, til tross for at det lå noen tørre tynne brødsiver på bordet. Matregelen er at et barn får to tynne brødsiver. Flere barn gikk fra bordet sultne. Stemningen var anspent og barna som ikke hadde en voksen som satt sammen med dem og ledet samtalen, snakket om hva som var lov og ikke lov å gjøre i forbindelse med måltidet.

En informant (F) sa: *“Vi er alltid en voksen som spiser sammen med barna. Det viktigste er å spise sammen med barna.”* Informanten forteller at de lager mat sammen med barna og vektlegger matglede: *“Det snakker vi mye om.”* Med matglede mener informanten *“... et hyggelig måltid, ingen kjefting, ikke høye stemmer. Barna skal få lov å velge hvem de vil sitte ved siden av, et måltid skal være koselig og ha de gode samtalene”*. Observasjon kan bekrefte informantens beskrivelser av mat og måltider i barnehagen. Informanten spiste sammen med barna, og det var en trivelig og lun stemning under måltidet. Det var matsang når alle hadde satt seg, og ingen unaturlig lang ventetid på maten. Lyset ble dempet, og lykt med levende lys ble satt på bordet. Barna var vant med en hyggelig tone og samtale rundt bordet. Informanten påpeker at det er rom for forbedringer, til tross for at barnehagen er blant de barnehagene i denne undersøkelsen som har størst grad av samsvar mellom den formelle, den oppfattede og den realiserte læreplan. På spørsmål om hvorfor informanten tror barn liker å kunne se hva de spiser, var svaret: *“... nei ... jo ... nei ... jeg har jo tenkt på det, men ... [stille] barn er kanskje veldig selektive på hva de velger... og spiser kanskje det beste først ... ja ... og at de selv ...*

dette med medbestemmelse, at de selv skal få lov å spise det de ønsker å spise nå ... jeg er også opptatt av de skal smake, men skal ikke spise det opp ... det å smake er de blitt kjempeflinke på ...” Informanten er opptatt av barns spiseutvikling og å gi dem gode smaksopplevelser. Informanten påpekte at barn går igjennom faser hvor de ikke liker maten, men at det er forbigående.

Spiseutvikling. Barn som ikke vil spise mat.

På spørsmål om utfordringer med mat og måltider som pedagogisk arena svarer informanten (B): *“Det er ikke økonomi som står i veien for utvalg eller muligheter for å lage mat, det er mere barna som er et problem.”* Informanten ga tydelig inntrykk av at mat og måltider ikke er et fagområde som barnehagen vektla eller arbeidet systematisk med. Informanten pekte på problemer med å få barn til å spise grønnsaker, da de plukket bort sjampinjong og paprika og spiste bare ost. På spørsmål om barnehagen praktiserer matregler, svarte informanten at det er ingen tvang til å spise opp maten, men det er ikke ok at et barn ikke vil ha mat: *“Vi prøver å mase litt mer for å få dem til å spise, da, spis litt til, da! Sier vi. ... men hvis de virkelig ikke vil, lar vi det gå.”* På spørsmål om de voksne snakker mye om å spise opp, svarte informanten (B): *“Ja, det gjør vi. Vi sier at da blir du stor, da blir du sterk, da får du energi ... det er våre samtaler rundt bordet ...”* På spørsmålet – hvis du skal oppmuntre et barn til å spise, hva gjør du da – svarte informanten: *“... da ville jeg fått med et annet barn som er flink til å spise og vise frem han som et godt eksempel ... de titter mye på hverandre og påvirker hverandre. Veldig mye og som oftest er det godt ...”*. Informanten og assistentene spiser ikke sammen med barn. De sitter rundt bordet og forteller barna hva de skal gjøre. Det er helt stille rundt bordet, ingen snakker sammen. Barna blir irettesatt av voksne. Mitt inntrykk er at voksne ikke opptrer som forbilder, men den pedagogiske prosessen bærer mer preg av mål-middel-pedagogikken. Denne modellen innebærer et maktforhold mellom barn og voksen, der en kan se barnet i et objekt – subjekt forhold, der barnet blir objekt for avdelingslederens oppdragelse og undervisning. Mitt inntrykk er at holdningen til avdelingsleder er at barnet er avhengig av påvirkning og oppdragelse for å bli et ferdig utdannet menneske som er nyttig og velfungerende i samfunnet. Barnets medvirkning er lite vektlagt i mål- middel- modellen. I denne pedagogiske fremgangsmåten har dette idealet lite syn for barnets egenverdi og de tanker og meninger det enkelte barnet har (Gunnestad 2007). Barnet kan kun bidra som mottaker og respondent versus det sosiokulturelle perspektivet hvor barnet opptar og deltar i en kultur gjennom medvirkning og dialog.

Informant (C) forteller at barna må spise opp all maten de blir servert “ *Alle må spise opp. Tallerkenen står der. De får ikke noe annet*”. Barnehagen mener hvis et barn får slippe å spise noe de ikke liker, så vil alle følge etter og ingen vil spise. Informanten mente de spiste opp til slutt fordi de er sultne. Mild tvang og straff synes anvendt som metode også i denne barnehagen.

Informant (D) forteller at barna må smake når de sier at de ikke liker maten: “*De må smake på maten, og barna får spise deler av den maten de ikke synes er godt. De vil ikke ha en sånn sammensauset middag. Maten har klare skiller på fatet. Barna regulerer selv litt. De som ikke vil ha grønnsaksfyllet inne i pannekaken, må smake litt. 2 av 3 barn har vennet seg til dem. De som ikke vil, får spise pannekaker uten grønnsaker, men de får ikke sukker eller syltetøy istedenfor. Da er det kun pannekaker.*” Jeg følger opp med spørsmål: – Du sier det er 2 av 3 som liker maten etter hvert. Hvordan motiverer dere barna til å like? Informanten svarer: “*... de må smake en mikroskopisk bit ... og så blir de påvirket av barn som spiser som hester. Det er ikke mye jeg trenger å si, barna skaper holdninger ... vi satt og spiste rødbetesuppe en dag, med letrømme på toppen. Da satt de største jentene og forsynte seg for tredje gang. En liten gutt som ikke liker, ser på jentene. Den ene sier: 'Når jeg blir stor, skal jeg skifte navn til Pippi, jeg skal bli verdens sterkeste fordi jeg er så flink til å spise grønnsaker'. Da var det en av de guttene som hadde småpirket i maten som fikk opp farten på å spise suppen likevel. Han skulle ikke ha noe av at jentene ble sterkere enn ham.*” Informanten viser til innsikt i barns spiseutvikling, humor, evne til å lytte til barna og ta barns rett til medvirkning på alvor.

Observasjon kunne vise til en situasjon (informant A) der barn ga uttrykk for at de spiser det de liker, og gjerne vil ha mer. En liten jente ville ha mer fiskegrateng, men fikk ikke, før hun hadde spist opp all gulrot og potet. Hun hadde ikke forsynt seg selv, men fikk en romslig porsjon på tallerkenen sin. En observant gutt på den andre siden av bordet etterligner en streng voksen, rynker brynene og banker i bordet, og sier nei, nei, nei. Han vil også ha mer fisk, han har spist opp potet og fisk, men ikke gulrot. Det oppstår en maktkamp mellom assistent og barn. Tallerkenen blir dyttet frem og tilbake mellom barn og voksen, og til slutt sier den voksne strengt: “*Nei, da setter vi den her*” (langt fra barnet, uten å si mer), han blir veldig lei seg, og sier “*jeg vil ha mer!*”. Han får ikke mer fordi han ikke spiser opp gulroten. Det ble ikke gjort forsøk på å hjelpe ham til å smake på gulroten. Et barn som sitter ved siden av, har spist opp alt, og hun får mer mat. Observasjon kunne ikke avdekke samsvar med det

informanten sa under intervju og de gjeldende regler for bespisning i barnehagen. Måltidet består av mat i henhold til de nasjonale anbefalingene for ernæring med riktig innhold av karbohydrater, fett og proteiner. På det pedagogiske området kan det synes som om barnehagen ikke har arbeidet systematisk med metode. Hyggelig dialog mellom barn og voksen, praktisk samarbeid, varme, lekende og humoristisk medlæring er ikke synlig under denne observasjonen. Bae (2009:3) påpeker at medlæring er prosesser som er innbakt i og foregår sammen med andre aktiviteter. Å lære barn å spise mat de ikke liker og støtte opp under barns spiseutvikling tar tid og vil kunne understøttes av ulike aspekter innen sosiokulturell læring.

Lokale aktører. Å innlemme andre lokale aktører i det pedagogisk arbeidet med mat og måltider kan gi barna og de voksne god innsikt og en utvidet forståelse av mat og måltider. Observasjon kunne verken bekrefte eller avkrefte hva informanten sier, men intervju gir et bilde på i hvilken grad barnehagen innlemmer andre aktører for å supplere og forsterke læring om mat og måltider. På spørsmål om avdelingsleder samarbeider med andre aktører i nærmiljøet i forbindelse med mat og måltider, svarte en informant: *“Det kan godt hende, men det er kokken som har ansvaret for dette.”* En annen informant svarte: *“Nei, på grunn av pengemangel kan vi ikke gå på gårdsbesøk. Jeg skulle ønske vi kunne det, men kan ikke. Vi handler mat i den lokale matbutikken. Vi tar ikke ekstra betalt av foreldrene, noe som kunne muliggjort et slikt tiltak. Vi tar ikke ekstra penger fordi vi vil sikre at alle fattige barn i området skal kunne ta del i fellesopplevelsen. Det ligger en sånn filosofi bak.”* Barnehagen påpeker behovet for bedre økonomi for å kunne utvide tilbudet til barna. En informant (A) kunne ikke svare, da kokken hadde dette ansvaret. Informanten hadde lite eller intet ansvar for den maten som ble laget og servert, da kokken hadde hovedansvar for forberedelser og gjennomføring av måltidene. Informantene i denne undersøkelsen hadde i liten grad innlemmet andre aktører i et pedagogisk perspektiv.

Observasjon og intervju viser at barnehagene vektlegger læring ulikt. To av seks barnehager var opptatt av læring i en kulturell sammenheng, og at læring er kontekstbundet. På spørsmål om informantene spiser sammen med barna, svarte alle informantene bekreftende på dette. Det var imidlertid under observasjon kun tre informanter som spiste sammen med barna. Barnehagene kunne i to av seks måltider vise til at barnehagen legger til rette for læringsrike estetiske erfaringer hvor barna deltok i matlaging med mulighet for sanseopplevelser og

utvikling av smaksdannelsen. Måltidene var i to av seks barnehager i stor grad preget av en hyggelig stemning med voksne i samtale med barn og andre voksne.

Rammefaktorer. På spørsmål om hva som skal til for å gjennomføre mat og måltider i barnehagen, svarte en informant (D): *“Det er ikke nok i seg selv å kunne målsettingene til myndighetene ... du må ha den type pedagoger som har erfaringer og det lille ekstra som kan snu gamle holdninger. Jeg har hatt en slik rolle.”* Informanten peker på betydningen av at mat og måltider må bevisstgjøres hos hver enkelt medarbeider, for at mat og måltider skal kunne utvikles og følges opp som et fagområde i barnehagen. Informanten sier videre: *“Hvis du ikke har folk inne som vet hva de snakker om, har kunnskap, erfaringer på området og interessen, da kan du ha fine vedtak som ikke blir gjennomført ... det er viktig med en som har erfaringer og vet å bruke dem ...”* Informanten peker på at kompetanse og engasjement må komme i tillegg til kunnskap om den formelle læreplan.

På spørsmål om de beste suksessfaktorene for å få til et optimalt mat- og måltidstilbud i barnehagen svarte en informant (F): *“For det første synes ikke jeg at kjøkkenet vårt fungerer så bra til matlaging. For det første er det stort, og så er det det at alle de voksne kommer inn der hele tiden, så det blir så mye forstyrrelse også at det er mange barn der, jeg skulle gjerne hatt en skillevegg mellom ... og det er masse ting man kunne gjøre annerledes ... og vi som jobber med stilleprosjektet vårt ... og plutselig kommer en voksen innom og roper høyt ‘OH hei! Her var det rolig!’ ... ikke sant ... vi har mye å jobbe med ... Den andre avdelingen, som også har store barn, der har de to mindre rom, og de har et roligere og finere måltid enn oss ... vi jobber mye med det, og vi tenker mye på det ...”* På spørsmål om det er tiden som er et problem, svarer informanten: *“På mandagene er det en voksen som står på kjøkkenet i to timer ... da har man mindre tid til andre ting ... Det er en prioriteringssak. Man kunne sikkert ... men det er jo bare ett kjøkken til alle avdelingene ... man kunne jo lage mat til alle avdelingene ... det er jo muligheter ...”* Informanten påpeker formelle og uformelle rammefaktorer som har innvirkning på gjennomføring av mat og måltider.

Matpenger som rammefaktor. Med tanke på spørsmålet om myndighetenes fokus på sosial utjevning var et av spørsmålene om barnehagen krever matpenger utover oppholdsbetaling. Her svarte en informant (D): *”Vi tar ikke ekstra penger fordi vi vil sikre at alle fattige barn i området skal kunne ta del i fellesopplevelsen.”* Men informanten påpeker likevel at bedre økonomi ville kunnet øke både det pedagogiske og det ernæringsmessige tilbudet i barnehagen. Informanten har gjort seg noen tanker om hva matpenger ville kunne gjøre for matvareutvalget: *”På grunn av budsjettet er det ikke ofte vi har kjøtt eller fisk. Vi har ikke anledning til å servere kjøtt eller fisk. Hvis det skulle være rom for det, er det fisk som blir prioritert.”* Av de barnehagene i denne undersøkelsen som tar betalt, er det en privat barnehage i Oslo vest som tar i overkant av kr. 600,- per måned: *”Vi har en kokk på 100 % som er utrolig flink og har mye kunnskap. Hun er i stadig dialog med en ernæringsfysiolog for å få dekket alle behov som står i de forskjellige skriveene til enhver tid ... så har vi foreldrebetaling som er grunnen til at vi kan ha henne her såpass lenge og lage såpass god mat.”*

På spørsmål om foreldrene betaler for maten, svarer en informant (E) at de ikke gjør det: *”Vi vil gjerne at det skal være sunn mat, og at det skal være fokus på det, men vi har kr 175,- per avdeling til å lage varm mat, til eksempel ... på min avdeling ... Men det er mest frukt, melk og pålegg ... Jeg er ikke fornøyd med det mattilbudet vi har i dag, absolutt ikke, som f.eks. det å gi et kvalitativt godt tilbud ... da mener jeg også maten som er dårlig ... både som arbeidstager og som mor ... synes jeg det ikke er tilstrekkelig. Jeg skulle ønske mye mer...”* Informanten visste ikke hvorfor barnehagen velger å ikke kreve matpenger, noe som kunne ha forbedret mattilbudet betraktelig. To av seks barnehager tar ikke betalt for mat, og de øvrige barnehagene krever mellom kr 100,- og kr 200,- i matpenger utover oppholdsbetaling. Rammefaktorene setter ulike begrensninger og muligheter i de seks barnehagene som er med i denne undersøkelsen.

En rammefaktor er sentrale forutsetninger som barnehageledelsen og de andre ansattes holdninger og prioriteringer av arbeidsoppgaver for å sikre at den formelle læreplanen blir fulgt opp. Informanten (E) svarer at det er vanskelig å få gjennomslag for å prioritere mat og måltider blant kolleger og ledelsen. På spørsmål om informanten tror det er andre aktiviteter som er viktigere enn å lage mat med barna; *“... vi skal gjøre andre saker og mat bare er en ekstra ting som vi kanskje ikke har jobbet med som en del av det pedagogiske arbeidet. Det er bare noe man må gjøre. Ja presis, akkurat slik er det. Det er andre aktiviteter som er viktigere.”*

Informanten (F) uttrykker, i tråd med foreldrene, et ønske om et bedre kosthold med mer variasjon og flere varme måltider i barnehagen. Men på grunn av ulike rammefaktorer, som manglende økonomi, kjøkkenets plassering i barnehagen, arbeidsfordeling blant ansatte og ledelsens prioritering av andre fagområder er det ikke anledning til det per i dag. Resultatene må ses i lys av undersøkelsens lave utvalg og kun en observasjon.

Informantene peker på mange sentrale sider ved mat og måltider som ledd i *folkehelsearbeidet*. På bakgrunn av intervju og observasjon er det til en viss grad samsvar mellom den formelle, den oppfattede og den realiserte læreplan i tre av seks barnehager, to er private i Oslo vest og en kommunal i Oslo øst.

Når det gjelder mat og måltider som *pedagogisk arena* viser intervju og observasjon at det i liten grad er samsvar mellom den formelle, den oppfattede og den realiserte læreplan i to av seks barnehager. To av seks barnehager, en kommunal i Oslo øst og en privat i Oslo vest kunne vise til samsvar mellom den formelle, den oppfattede og den realiserte læreplan.

Formelle og uformelle rammefaktorer ser ut til å være utslagsgivende faktorer i denne undersøkelsen for graden av gjennomføring av fagområdet mat og måltider i barnehagen. Mangel på god økonomi, kunnskap om ernæring eller pedagogikk er områder som ser ut til å prege barnehagene i større eller mindre grad ved realisering av formelle læreplaner. Interessen for mat og måltider som fagområde varierer mellom barnehagene. Eierstruktur eller geografisk plassering i Oslo ser ikke ut til å være avgjørende for kunnskap om og gjennomføring av mat og måltider i tråd med den formelle læreplan.

5 Drøfting og konklusjon.

I dette kapitlet vil jeg drøfte svarene fra resultat og analyse i foregående kapittel i lys av teorien presentert i kapittel to. I den påfølgende drøftingen vil jeg diskutere mattilbudet i barnehagene og mat og måltider som pedagogisk arena. Jeg drøfter også mulige forklaringer på resultatene fra undersøkelsen. Avslutningsvis vil jeg drøfte hovedtema i denne oppgaven og si noe om hvordan resultatene fra denne undersøkelsen kan brukes i arbeidet med å finne frem til mulige løsninger for implementering av læreplan i barnehagene.

5.1 “Jeg skal bli like sterk som Pippi.” Om mattilbudet i barnehagene

Et hovedtrekk i datamaterialet er at avdelingsledere bruker et minimum av tid og penger på mat, men med noen unntak: der barnehagen har en spesiell sunnhetsprofil og der foreldrebetalingen er høy. Gode intensjoner, ideologiske beslutninger og omfattende studier om ernæring til tross er det en lang vei å gå fra undervisningsbestemmelser og helsemyndighetenes bestemmelser, til den oppfattede og realiserte læreplan. Manglende kunnskap om læreplanteori synes å være fremtredende i denne undersøkelsen. Engelsen (2003) påpeker at det lett vil kunne oppstå et gap mellom den intenderte og den realiserte læreplan i læreplanens substansielle område. Formuleringsplanet er B05, R07, F96 og RP06, og realiseringsplanet er informantens arena, hvor intensjoner og de lokale tilpasningene finner sted. Her oppstår det et gap, som det kommer frem av resultatene i denne undersøkelsen.

På bakgrunn av dette er det kanskje ikke så vanskelig å forstå at barnehagene har ulik tilnærming til sunn mat i barnehagen. Funn i denne undersøkelsen viser stor variasjon mellom Oslo øst og Oslo vest og mellom private og kommunale barnehager når det gjelder mattilbudet. Mitt inntrykk er at barnehagene serverer for mye fet mat, for mye raske karbohydrater som hvit pasta og for lite grove kornvarer og fisk, for liten variasjon i og utvalg av frukt og grønnsaker. Barn får i liten grad både se, lukte og smake på mat under matlagingen, og måltidene inviterer ikke til å utvikle individuelle smaks- og konsistenspreferanser. Barn er i liten grad medvirkende i planlegging og gjennomføring av måltidene. To barnehager, en privat i Oslo vest (A) og en privat i Oslo øst (B) har svært ulik tilnærming, til tross for at de begge mener og sier de serverer sunn mat i barnehagen. Den

private barnehagen i Oslo (B) øst utelater å innlemme helseaspektet i den formelle læreplan og den realiserte læreplan. Barnehagen mener barna ikke liker grønnsaker, og avdelingsleder serverer to måltider i uken hvorav et av dem er brødiskiver med pålegg. Den private barnehagen i Oslo vest (A) har klar helseprofil, og de har engasjert ernæringsfysiolog og kokk for å kunne servere et optimalt varmt måltid i henhold til de nasjonale retningslinjene. Sistnevnte innlemmer i høy grad helseaspektet både i den formelle og oppfattede og den realiserte læreplan. En kommunal barnehage Oslo øst (C) serverer spaghetti med ketchup og fiskepinner som ikke kan anses å være sunn mat, ei heller er det mat som inviterer til matglede og utvikling av smakssansen. Måltidet inneholder for mye fett, for mye raske karbohydrater, for lite fisk, grovt korn og grønnsaker. I tillegg er drikketilbudet til barna lettmelk til måltidet, som gir unødig påfyll av animalsk fett. En annen kommunal barnehage i Oslo øst (D) gjør sitt ytterste, med et minimalt matbudsjett, for å servere varme sunne varierte matretter hver dag. Barnehagen serverer varm mat, frukt og grønnsaker hver dag.

Observasjon og gjennomgang av barnehagens årsplaner viser at gapet mellom den intenderte og realiserte læreplan er relativt stort når det gjelder servering av sunn mat i barnehagen. Overraskende funn i undersøkelsen var drikketilbudet i barnehagene. De fleste serverte lettmelk, til tross for anbefalingene er ekstra-lett melk eller vann å drikke til maten. Kun to av barnehagene hadde et bevisst forhold til dette og følger anbefalingene. De kostholdsmessige utfordringene er knyttet til å øke det tilbudet av grønnsaker, grove kornvarer og fiskeprodukter, samt redusere inntak av fet og sukkerrik mat og drikke. De nasjonale retningslinjene skal bidra til å redusere usunne kostvaner og overvekt. Målet med R07 er at barnehagen skal gi et sunt og helsefremmende mattilbud og redusere helserisiko. Å følge R07 sikrer at barnehagen har en akseptabel standard på sitt mat- og drikketilbud. Det er behov for videre forskning om den ernæringsmessige sammensetningen av mat- og drikketilbudet i barnehagene og om barnehagepersonalets kompetanse. Mitt inntrykk er at det er behov for kompetanseheving av barnehageansatte i denne undersøkelsen. Denne undersøkelsen kan gi et inntrykk av at mattilbudet er basert på private tradisjoner og preferanser, og mindre på kunnskapsbasert praksis og R07. Det er behov for økt grunnleggende kunnskap om at små endringer i kostholdet får betydelig ernæringsmessig effekt dersom endringen blir varig, og at dette vil få betydning for kostvaner senere i livet. Kun en av informantene i denne undersøkelsen hadde kunnskap om dette. Det er også behov for økt kunnskap om matens virking generelt og om fet- og sukkerholdig mat spesielt. Daglig matlaging av matretter med

økt innhold av grønnsaker og fiskeprodukter vil kunne kreve mer innsats fra personalet. Det vil kunne være behov for å se på barnehagens organisatoriske kapasitet. Felles verdier, oppfatninger og eierskap til de viktige beslutningene og oppgavene er med på å skape kultur, praksis og normer for implementering (Wilhelmsen 2010). Derfor er det viktig med felles forståelse og kompetanseheving av barnehagepersonalet, og at mat og måltider innlemmes i det pedagogiske arbeidet i barnehagen. Barnehagen på Oslo øst (D) har arbeidet med felles forståelse og praksis i kollegiet og med implementering av R07 i den lokale formelle læreplanen. Informanten beskriver i intervjuet at personalets holdninger preger og kommer til syne under måltidene. Hun forteller; “Det er ikke mye jeg trenger å si, barna skaper holdninger... vi satt og spiste rødbetsuppe en dag, med lettrømme på toppen. Da satt de største jentene å forsynte seg for 3 . gang. En liten gutt som ikke liker (maten) ser på jentene. Den ene sier ”når jeg blir stor, skal jeg skifte navn til Pippi, jeg skal bli verdens sterkeste fordi jeg er så flink til å spise grønnsaker”. Da var det en av de guttene som hadde småpirket i maten som fikk opp farten på å spise suppen likevel. Han skulle ikke ha noe av at jentene ble sterkere enn ham”. Det leder meg over til neste avsnitt, hvor jeg drøfter mat og måltider som pedagogisk område.

Mattilbudet, i denne lille undersøkelsen, viser at det er et relativt stort gap mellom den formelle og den realiserte læreplan. Den viser også at det er relativt stor forskjell på mattilbudet både i private og kommunale barnehager i Oslo øst og Oslo vest.

Jeg har i dette avsnittet drøftet mattilbudet i barnehagene. Da denne oppgaven ikke har hovedfokus på ernæring, er dette beskrevet forholdsvis kort. I de neste avsnittene drøfter jeg resultatene fra undersøkelsen på det pedagogiske arbeidet i barnehagen i forbindelse med mat og måltider.

5.2 “Maten er ikke sunn før den er spist.” Om mat og måltider som pedagogisk arena

I litteraturen og i flere studier er det fremhevet at barn lærer i et sosialt fellesskap (Dyshe 2001, Casey 1989). Barn og voksne i samhandling og samtale før, under og etter måltidene, kan invitere til barns medvirkning og læring. Mat og måltider kan være en unik mulighet for læring (Bjørgen 2009). Læring er, i denne oppgaven, beskrevet som kontekst- og kulturbundet, og måltidene er etter mitt syn sentral som pedagogisk arena i barnehagen. Mitt inntrykk, i denne undersøkelsen, er at mat og måltider ikke blir ansett som passende aktivitet for læring. Denne lille undersøkelsen viser at mat og måltider i barnehagen svært ofte blir betraktet som en mellomaktivitet, uten menig utover at barna ikke skal være sultne og slitne. Det er et spørsmål om å bli mett for å klare resten av dagens aktiviteter. Som en informant (E) uttalte: *“Vi skal gjøre andre saker, og mat er bare en ekstra ting som vi kanskje ikke har jobbet med som en del av det pedagogiske arbeidet ... Det er andre aktiviteter som er viktigere.”* Mat og måltider kan også anses som vanskelig å gjennomføre. En avdelingsleder (C) syntes at barna var det største problemet med gjennomføring av mat og måltider. Å tilby et rikt utvalg av sunne matretter gjentatte ganger, uten tvang, og lage mat sammen med barna, kan være god pedagogikk. Mat som barna har laget selv, frister mer. Mat som er fargerik og delikat tilberedt, frister mer. Og mat spist i hyggelig samvær med voksne, frister mer. Mitt inntrykk er at dette er vanskelig å gjennomføre i barnehagen, så lenge ikke området er innlemmet i den lokale læreplanen. Som en avdelingsleder (A) sa: *“Barna får den maten de får. Barna tenker ikke over om det er sunt eller ikke, de spiser det de får.”*

Smaken til barn er under konstant utvikling og kan endres fra dag til dag (Cooke 2007, Mennella 2005). Smaksdannelsen er kultur- og kontekstbundet og krever et nært samspill mellom barn og voksne (Casey 1989). Det krever at barnehagen tilbyr barna mat de ikke liker og alltid tilbyr det sammen med mat de liker. Det må være lov å si nei takk, etter å ha smakt. Daglige måltider i inkluderende fellesskap bestående av variert kost som frukt, grønnsaker, ulike grove kornvarer, magre meieriprodukter og fiskeprodukter vil kunne gi barn mulighet for god spise- og smakssansutvikling. Funn i studien til Casey (1989) viser til noen grunnleggende behov for at barn skal kunne utvikle sunne matvaner. Det er behovet for stimulerende sosial kontekst som ramme rundt måltidet hvor voksnes positive holdninger til mat og ikke minst barn involvering i matlagingen står sentralt. Casey påpeker videre tre

sentrale faktorer som påvirker matglede senere i barne- og ungdomsårene og som voksen. Det er for det første mengde og kvalitet på maten, for det andre å gi barnet tidlig valgmuligheter av sunn variert kost og for det tredje er det viktig å unngå spisetvang. Observasjon i denne undersøkelsen viser at få voksne spiser sammen med barna og i den grad de gjør det, er det strenge matregler som preger stemningen rundt matbordet. Barna i Bjørgens studie (2009) viser at barn selv er opptatt av en god stemning rundt bordet, og at den sosiale konteksten er sentral for barns opplevelse av måltidet. R07 viser til at god stemning og deltagende voksne er en forutsetning for et godt måltid.

Funn i denne undersøkelsen tyder på at barnehagene praktiserer ganske strenge matregler. For at voksne skal kunne støtte barns spiseutvikling er det viktig at barn får et positivt forhold til mat og måltidsituasjonen. Strenge matregler og ernæringsmyter kan bidra til spisevegring. Det er viktig å være klar over det asymmetriske maktforholdet mellom barn og voksen. Voksne besitter makt over barnet og er ofte den som vurderer når, hva og hvor mye barnet skal spise. Det er ofte regler om kollektiv tilpasning og regler og rutiner knyttet til måltidene som ofte er uheldig for barnets medvirkning og individuelle spiseutvikling. Nærliggende spørsmål er hvem bestemmer når barnet er mett? Hvem bestemmer om barnet må spise opp skorpen på brødet og hvem bestemmer om barnet skal spise opp all gulroten før det kan få mer fisk, eller spise opp fisken før det kan få mer gulrot? Barnet er sårbart og misbruk av voksnes makt krenker barnets rett til medvirkning. Barn må like for å spise og det er voksnes ansvar å legge til rette for “matmot” og matglede. Mot til prøve ny smak og konsistens på mat man ikke kjenner og glede over å nyte mat man liker. Det forutsetter et måltid med lyttende voksne som viser varme, velvilje, åpenhet og evne til å se hvert enkelt barns behov. Barn må både lære og like under hvert måltid og barn er forskjellige. Ikke alle barn liker eller skal like det samme til samme tid. Barn har forskjellig genetisk forutsetning for å like forskjellige matvarer, barn har forskjellig kulturell bakgrunn og barn har forskjellig kjennskap til mat og sensoriske opplevelser (Wilhelmsen 2010). Derfor er en kollektiv tilpasning uheldig og individuell læring formålstjenlig.

Utgangspunktet for teorikapitlet er læreplanteori og sosiokulturell læringsteori som del av den formelle læreplan, som er i samsvar med RP06 som beskrevet ovenfor. Jeg ønsker gjennom teori å få forståelse for hva som kan ligge til grunn for en “ideell læringssituasjon”. *Jeg* har i denne oppgaven tatt utgangspunkt i sosiale rammer for læring er sentralt for læring og menneskelig utvikling (Dysthe 2001). Med dette som teoretisk grunnlag for analyse og drøfting av det pedagogiske området innebærer det at barn bør kunne få delta i fellesskapet med andre voksne og barn. Barn bør kunne få delta i matlagingen og bruke sansene for å gjøre estetiske erfaringer. I likhet med Dewey (2005) hevder Casey (1989) at hverdagens handlinger og situasjoner er vesentlige faktorer for læring. Vygotsky (1978) fremhever betydningen av den proksimale utviklingssonen, som betyr at barn må spise sammen med en deltagende og interessert voksen, før barnet mestrer det alene.

Medvirkning står sentralt i RP06 og i sosiokulturell læringsteori. Den ene (D) av de to barnehagene som lager mat sammen med barna hver dag, kunne fortelle om matglede og iver, etter at avdelingen har vært på museumsbesøk for rare dyr. I kjølvannet av besøket laget barna og voksne en helt ny rett med nye smaker. Retten fikk navn etter det rare dyret de hadde sett. Resultatet ble at både matlysten og matgleden steg i takt med arbeidsoppgavene knyttet til det måltidet. Alle barna hadde ønske om å smake på den nye retten. Barna blir i denne barnehagen innlemmet så mye som mulig med i arbeidet med mat og måltider. De er med på planlegging av ukens meny, på matlagingen og de er med på opprydding i etterkant. Medvirkning og sosiokulturell læring mener jeg passer best i læringssituasjoner i barnehagen som vektlegger medvirkning og alle elementene i hverdagen som lek og læring i samspill med andre. Mål-middel-modellen mener jeg passer bedre i skolen og læringssituasjoner der konkrete og klart avgrensede mål skal nås. Barnehagen er ikke opptatt av prestasjoner i et enkelt fag, men snarere utvikling i fellesskapet og sosialiseringprosesser hvor barnet som tenkende vesen med egne følelser og tanker blir ivarettatt.

Gjennom observasjon i denne undersøkelsen blir det ikke vist til noen form for kjøkkenaktiviteter med barna i forbindelse med måltidet. Medvirkning ser ut til å begrense seg til å bære ut sin egen tallerken fra bordet og sette den på kjøkkenbenken. Ingen barn vasket opp, ryddet eller tørket av bordene. Observasjonen er mangelfull i denne undersøkelsen med hensyn til forberedelsene og etterarbeid i forbindelse måltidet, men ut ifra intervju forstår jeg at kun to av barnehagene lager mat sammen med barna av og til.

Undersøkelsen til Bjørgen (2009) viser at barn selv mener at de kan være med på matlaging, og at de har lyst til å delta. Etter min vurdering er utføring av arbeidsoppgaver og den sosial konteksten før, under og etter måltidet av stor betydning i barns opplevelse av måltid. Når barna ikke deltar i forberedelsene til måltidet, går de glipp av nyttige læringsprosesser. Medvirkning vil kunne medføre ny interesse for hva de spiser og ikke minst vekke lysten til å smake på ny mat.

Et fåtall av informantene i denne undersøkelsen kan vise til mat og måltider som pedagogisk arena. Kun to av fire barnehager, en kommunal i Oslo øst (D) og en privat i Oslo vest (E) kan vise til, i både formell og realisert læreplan, at mat og måltider benyttes som pedagogisk fagområde. De fire øvrige barnehagene har ikke innlemmet temaet verken i den formelle, eller realiserte læreplan. Interessant nok viser resultater i denne undersøkelsen at den oppfattede læreplan viser til mat og måltider som viktig pedagogiske arbeid i barnehagen. Det viser gapet mellom den lokale formelle, den oppfattede og realiserte læreplan. Manglende kunnskap om læreplanteori er klar. På bakgrunn av dette er det forståelig at barnehagene ikke kan vise til en god læringssituasjon i forbindelse med mat og måltider. Barnehageansatte vet ikke hvorfor eller hvordan de skal arbeide med mat og måltider som pedagogisk område. Barna lager ikke mat med de voksne, barna spiser delvis alene uten tilsyn, og barna har liten eller ingen anledning til å smake på, føle, se eller samtale om ulike sunn og variert kost i tilfredsstillende kontekst for læring i et kulturelt fellesskap.

På bakgrunn av dette bør mat og måltider innlemmes i et bevisst pedagogisk arbeid i barnehagens årsplaner. Å innlemme fagområdene i forbindelse med mat og måltider i årsplanen er tid- og ressurskrevende arbeid. Det krever kunnskapsoverføring til barnehagepersonalet, slik at barnehagen utvikler felles kultur og forståelse for prioriteringer og arbeidsoppgaver innen fagområdet mat og måltider. Når den lokale formelle læreplan utelater eller minimerer betydningen av mat og måltider som pedagogisk fagområde, kan man forstå at området er tuftet på gamle vaner, personlig praksis og minimumsløsninger.

Helsedirektoratet kan opplyse om det i dag gjennomføres en kartlegging av kosthold og fysisk aktivitet, om hvorvidt barnehagene følger opp R07 og F96 i 3000 norske barnehager (dvs 50% av barnehagene). Det er Universitetet i Oslo v /professor Lene Frost Andersen som gjennomfører undersøkelsen. Oslo kommunes Helse- og velferdsetat inviterer alle

barnehagene i Oslo til å delta i en tilsvarende undersøkelse. Datainnsamlingen pågår i disse uker og rapporten skal foreligge i september 2011. Kunnskapsdepartementet og Utdanningsdirektoratet kunne på spørsmål om studier om implementering av læreplan i barnehagene, kun henvise til Østrem (2009). I dag har også NOVA Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (2009) og Norges Forskningsråd iverksatt forskning innen praksisfeltet. *Programplan 2010–2014 for praksisfeltet utdanningsforskning* PRAKUT tar sikte på “å tilføre ny, forskningsbasert kunnskap på områder som er sentrale for barnehagen, grunnskolen, videregående opplæring og lærerutdanningene”. NOVA har ansvar for å bidra med forskning som styrker kunnskapsgrunnlaget for barneverntjenesten og kunnskap om barn i sin alminnelighet. NOVA (2009) la frem rapport om kvalitetssatsingen i barnehagene.

I rapporten nevnes ikke mat og måltider spesielt. Men i definisjonen av kvalitet finner jeg dekkende argumenter for at mat og måltider også er sentralt for barnehagens oppgaver og innhold.

“Kvalitetsarbeid i barnehagen handler om å jobbe for at barnehagen skal oppnå ønskede predefinerte egenskaper. For barnehager er kvalitet blitt definert som helheten av de egenskaper en barnehage har, og som vedrører barnehagens evne til å tilfredsstille barns, foreldres og samfunnets uttalte og underforståtte behov (sitert etter Sandve 2000 og basert på NS-ISO 8402). Frode Søbstad (2002: 17) definerer barnehagekvalitet som «barnas, foreldrenes og de ansatte oppfatninger av og erfaringer med barnehagen, og i hvilken grad barnehagen oppfyller faglige og samfunnsmessige kriterier for hva en god barnehage er». Han nevner tre hoveddimensjoner for vurdering av kvalitet i barnehagen: strukturell kvalitet, sosial kvalitet og pedagogisk kvalitet.” (NOVA 2009:14).

Nova rapporten kan vise til at i 2008 var det i denne undersøkelsen 52 % av styrerne i undersøkelsen arbeider ganske mye med fagområdet kropp, bevegelse og helse (NOVA 2009:48). Sammenlignet med tall fra 2002 og 2004 er tallet ca. 10 % lavere. Undersøkelsen viser at det er private barnehager som i større grad arbeidet med dette og de andre fagområdene, enn kommunale barnehager. Undersøkelsen viser ikke til mulig forklaring for dette. Undersøkelsen viser til mulig forklaring på lavere prosentandel som arbeider med de ulike fagområdene i 2008 var at antallet fagområder er økt fra fem til syv i R06. Undersøkelsen *Alle teller mer* (Østrem mfl. 2009) viser også til relativt lave tall, hvor kun 30 % av styrere i barnehagen i stor grad vektla fagområdet kropp, bevegelse og helse. Informantene trekker frem dårlig økonomi, liten tid og manglende fagpersoner som årsak til

manglende implementering av fagområdene. Spørreundersøkelsen *Mat og måltider i barnehagen* (SHD 2005a) viser at hele 2 av 3 pedagogiske ledere oppga at mat og måltider i stor eller svært stor grad ble benyttet som pedagogisk virkemiddel. Styrere oppga mangel personale, tid og økonomi som årsak til resultatene i undersøkelsen. Denne lille undersøkelsen viser at kun to av seks barnehager vektlegger mat og måltider som pedagogisk område, noe som samsvarer med de øvrige undersøkelsene. Årsakene er sammensatte. I hovedsak ut det til å være manglende kunnskap, læreplanlesing og økonomi som hovedårsaker. Avdelingslederne i de øvrige undersøkelsene ønsker likevel at dette tema skal bli inkludert i barnehagens planer, og det viser at barnehagens personale ønsker å utvikle mat og måltider som pedagogisk arena. I denne undersøkelsen viser fire av seks informanter at de ønsker mer fokus på mat og måltider i barnehagen

Mitt inntrykk er at mat og måltider generelt sett ikke blir ansett som et fullverdig pedagogisk fagområde. Det er i denne undersøkelsen stor grad av pedagogisk usikkerhet om hvordan mat og måltider som fag skal komme til anvendelse i barnehagen. Tradisjonelt har barnehagen hatt et helhetlig syn på barn og pedagogisk tenkning. Områdene i RP06 omfatter læring, omsorg og oppdragelse som en integrert del i den formelle læreplan. Det heter i den formelle læreplan at barnehagens innhold skal bygge på et helhetlig læringssyn, hvor omsorg, lek og læring er sentrale deler. Barnehagen skal gi barna verdier og kultur og bidra til at barna får oppleve glede og mestring i et sosialt og kulturelt fellesskap (KD 2006a). Et slikt grunnsyn står sentralt i sosiokulturell læring som er del av teoretisk ramme i denne undersøkelsen.

I dette avsnittet har jeg drøftet hvordan informantene i barnehagen forholder seg til mat og måltider som pedagogisk område. I neste avsnitt vil jeg drøfte om det spiller noen rolle om barnehagene ligger i ulike deler av Oslo by og om det spiller noen rolle om barnehagene er private eller kommunale.

5.3 Kommunal/privat, Oslo øst/vest, spiller det noen rolle?

Ja, det spiller en rolle hvor i Oslo jeg bor, og det spiller en rolle om jeg velger privat eller kommunal barnehage. Barnehagen i denne lille undersøkelsen viser at det er forskjeller mellom private og kommunale barnehager både mellom og innad i Oslo øst og Oslo vest.

Forskjellene ligger både i mattilbudet og implementering av mat og måltider som pedagogisk område. Hvis jeg vil ha en barnehage som serverer tre fullverdige måltider fem dager i uken, må jeg ha god økonomi og bo på Oslo vest. Hvis jeg bor på Oslo øst og har lav utdanning og lav inntekt, vil jeg ikke få det samme tilbudet som i Oslo vest. Undersøkelsen viser at barnehagepersonalets kompetanse er personavhengig og er ikke knyttet til eierstruktur eller plassering i Oslo by. Manglende kompetanse om læreplanteori ser ut til, i denne undersøkelsen, å være mangelfull i begge bydeler og i både private og kommunale barnehager. Denne lille undersøkelsen viser at alle barnehagene bør få mer kunnskap, økte midler og innlemmes i det kommunale helsearbeidet for å utjevne sosiale forskjeller.

Forebygging og utjevning av sosiale forskjeller er et uttalt politisk mål. Helseminister Anne-Grete Strøm-Erichsen la frem regjeringens forslag til ny helsepolitisk samhandlingsreform fredag 8. april 2011. Forslaget til Stortinget er nedfelt i st.meld. nr. 16 (2010–2011) *Nasjonal helse- og omsorgsplan (2011–2015)*. Forslaget innebærer at kommunene er hovedaktør i folkehelsearbeidet. Det betyr at kommunene må bruke alle sektorer for å fremme folkehelse, også barnehagene. Kommunene blir pålagt å sette i verk nødvendige tiltak for å møte helseutfordringene. Kommunene er også ansvarlig for rammefinansieringen av barnehagene, både private og kommunale. Utjevning av sosiale helseforskjeller i samfunnet er et av de viktigste målene med den nye loven om folkehelsearbeidet.

Helseforskjeller og sosioøkonomiske forskjeller mellom Oslo øst og Oslo vest er godt dokumentert (NOU 2009:10, HD 2010 og FHI 2011). Politiske ambisjoner er blant annet å redusere sosiale forskjeller som bidrar til helseforskjeller, herunder tilbud om lik mulighet for tilgang til barnehage, skole og utdanning til alle. I forslaget til lovvedtak 8. april 2011, *Lov om folkehelsearbeid* heter det:

“Loven skal medvirke til en samfunnsutvikling som styrker folkehelsen og utjevner sosiale forskjeller i helse og levekår [...] Det er dokumentert betydelig sosiale ulikheter i helse for begge kjønn og i alle aldersgrupper. Sammenhengen mellom sosial posisjon og helse er gradvis og kontinuerlig gjennom alle sosiale lag. Dette betyr at sosiale helseforskjeller er en utfordring som griper gjennom hele samfunnet (HD 2011d:11).

Myndighetene i Norge har lange tradisjoner for å arbeide for sosial utjevning. Mye arbeid har vært gjennomført med hell, og mye arbeid gjenstår på sosioøkonomiske helseforskjeller. Myndighetene sender nå, med dette nye lovforslaget, signaler til kommunene og barnehagene om å ta sosiale forskjeller i befolkningen på alvor. Mat og måltider i barnehagen vil kunne dekke mange av myndighetenes ambisjoner for folkehelsearbeidet, gitt et langtidsperspektiv, strukturelle tiltak og oppfølging fra kommunene. Forholdet mellom effekt og tiltak er ikke målbart i korte tidsløp, når det gjelder forebygging og helsetiltak. Sunne kostvaner i barnehagen, vil kunne gi helseeffekt gjennom hele livet. Samfunnsmessige gode tiltak vil i første omgang fremstå som store kostnader i et kortsiktig tidsperspektiv, men vil kunne være samfunnsøkonomisk lønnsomt på lang sikt. Norge bruker urovekkende lite penger på forebygging. Ifølge de nye kostrådene utgitt av helsemyndighetene i januar 2011 bruker Norge en forsvinnende liten andel av helsebudsjettet på forebygging (HD 2011). Kun 2 % av hele helsebudsjettet brukes på forebygging i Norge. Det er lavere andel enn Danmark, Finland og Tyskland og betydelig lavere enn USA og Canada som kan viset til 7 % og 9 % av helsebudsjettet. WHO estimerte i 2002 at omlegging av uheldig kosthold vil kunne øke gjennomsnittlig levealder i et land som Norge med 5 til 10 år (WHO 2002). Barnehagene er i en unik posisjon. Det er tilnærmet full barnehagedekning, og barna er i barnehagen 41 timer eller mer per uke. Barn inntar mange måltider i barnehagen hver dag, og læringspotensialet er stort. Mat og måltider handler om mer enn å dekke et ernæringsbehov, utvikle smaks- og konsistenspreferanser og utvikle sunn spiseutvikling. Det handler også om å utrykke identitet, omsorg, etikk og sosial tilhørighet og vi blir berørt fysisk, kulturelt, emosjonelt, religiøst og sosialt. Derfor er det viktig at mattilbudet og det pedagogiske arbeidet forbindelse med mat og måltider er like godt i private og kommunale barnehager, både i Oslo øst og Oslo vest.

Jeg har i dette avsnittet besvart spørsmålet om det i denne lille undersøkelsen kan tyde på at det spiller noen rolle om barnehagen er privat eller kommunal, eller om barnehagen ligger i Oslo vest eller i Oslo øst. Jeg vil i neste avsnitt se på noen mulige forklaringer på svarene fra undersøkelsen.

5.4 Mulige forklaringer på svarene fra undersøkelsen

Problemstillingene i denne oppgaven søker etter svar på om det er forskjeller og likheter mellom private og kommunale barnehager i Oslo vest og Oslo øst med hensyn til mat og måltider. Som teorigrunnlag for denne oppgaven har jeg valgt læreplanteori, rammefaktorteori og sosiokulturell læringsteori. Formelle, oppfattede og realiserte læreplaner er gjenstand for analyse og er basert på læreplanteori. Goodlads læreplanteori og Lundgrens rammefaktorteori ligger til grunn for analysen, i tillegg til at *jeg* har valgt sosiokulturell læringsteori som “ideell læringsteori”. Informantene jobber i utgangspunktet ikke etter disse teoretiske prinsippene og kan derfor ikke forvente at teori og praksis stemmer overens. Barnehagepersonalet er pålagt å arbeide etter den formelle læreplan hvor barnehagen skal være en pedagogisk virksomhet hvor blant annet læring, medvirkning, sunt kosthold og gode kostvaner skal utvikles i sosialt og kulturelt fellesskap. Dette skal nedfelles i den lokale læreplan.

Innholdet i de lokale formelle læreplanene vil være retningsgivende for informantene. Derfor kan det argumenteres for at barns læring, medvirkning i et sosialt og kulturelt fellesskap og barnehagens ansvar for å legge til rette for godt kosthold, bør vies mer oppmerksomhet i de lokale læreplaner. Jeg har i avsnitt 2.6.2 diskutert ulike rammefaktorer som kan ligge til grunn for realisering av den formelle læreplan. Jeg vil i dette avsnittet se nærmere på noen av de viktigste argumentene, som mulige forklaringer på funn i undersøkelsen.

Ulike oppfatninger og manglende lesing av læreplantetekster.

Læreplantetekster kan være vanskelige å oppfatte. Innen læreplanforskning har det vist seg at formelt vedtatte styringsdokumenter er blitt gjort til gjenstand for tolkning på ulike nivåer. Gundem (1990) viser til at den oppfattede læreplan aldri helt blir den samme for alle. Hun peker på forskjeller i tradisjon, sosiokulturell bakgrunn og erfarings- og personlighetsbakgrunn. Barnehageansattes holdninger og forventninger i forbindelse med læreplanendringer kan påvirke hvordan man velger å forstå den. Derfor vil den formelt vedtatte læreplan være annerledes enn den læreplan barnehagepersonalet oppfatter og følgelig iverksetter. Denne undersøkelsen viser at realisering av læreplan er i høy grad utført forskjellig. I enkelte tilfeller viser den også manglende lesing av læreplantetekster. Overraskende i denne undersøkelsen var den høye graden av manglende lesing av R07. Kompetanse om sunn mat henger nøye sammen med hvordan mattilbudet i barnehagen er.

Undersøkelsen viser at de fleste av informantene har noe manglende kunnskap om ernæring. R07 er et anvendelig og lett forståelig dokument, som er lite lest og lite brukt i de fleste barnehagene, som deltok i denne undersøkelsen.

Årsaken til manglende lesing av læreplantelekter kan være at kunnskap om det å spise anses som “common sense”. Det er kunnskap vi bærer med oss fra vårt privatliv, og alle vet hva sunn mat er. At barn er “kresne”, er også noe alle vet, og de fleste avdelingsledere ser ikke på dette som barnehagens ansvar og anliggende. Mitt inntrykk er at kunnskap om mat og måltider er tradisjonsbundet og et område som er preget av privat praksis. Manglende lesing av læreplantelekter og implementering av læreplaner og mangelfull kompetanseheving kan være en av mange årsaker til at de lokale læreplaner er mangelfulle med hensyn til kosthold i barnehagen.

Manglende kompetanseheving. Undersøkelsen viser at fagmiljøet innenfor førskolelærerutdanningen og ansatte i barnehagene, ikke har satt mye fokus på mat og måltider i barnehagen, til tross for at Helsedirektoratet har utarbeidet og distribuert R07 til alle landets barnehager. Helse- og velferdsetaten i Oslo Kommune, har også et godt tilbud for kompetanseheving i barnehagene med gode nettsider med veiledning til alle barnehagene i Oslo. Nettsidene inneholder informasjon med blant annet oppskrifter og et nylig lansert kostnadsfritt tilbud om ernæringsforedrag fra studenter ved UiO fra og med våren 2011 (Oslo kommune 2011). Ingen av informantene i denne undersøkelsen ser ut til å ha benyttet seg av dette tilbudet. Det er håp om at forslaget til ny lov om folkehelsearbeid (HD 2011d) blir vedtatt av Stortinget. Kommunene blir pålagt å sette gang tiltak på tvers av sektorene i kommunen, for å bedre folkehelsen. Det nye forslaget legger også vekt på at både private og kommunale barnehager skal være en del av kommunenes ansvarsområde.

På spørsmål om informantene har fått undervisning i ernæring eller mat som pedagogisk arena, var svaret unisont negativt. Førskolelærerutdanningen har ikke obligatorisk undervisning i ernæring, kun som valgfag. Det kan bety at kun de studentene som allerede innehar kompetanse og interesse, får mer kunnskap. Både denne undersøkelsen og undersøkelsen *Alle teller mer* viser at mat og måltider for mange ansatte i barnehagen er et viktig arbeid (Østrem 2009), men at kunnskap mangler. Kostundersøkelsen *Mat og Måltider i barnehagen* (SHD 2005a) viser behov for mer kompetanse om ernæring. Mangel på

kompetanse er et gjennomgående resultat i denne undersøkelsen. En studie (Bjørngen 2009) viser til at barn i denne undersøkelsen er ensidig opplært til at sukker er usunt.

Barnehagepersonalets manglende kunnskaper om andre sentrale sider ved mat og måltider speiler barnas kompetanse. Sunn mat er mer enn kunnskap om at sukker usunt (SHD 2007b). Kun en informant i denne undersøkelsen, fra kommunal barnehage i Oslo øst, viser høy grad av kompetanse om sunn mat, noe som påvirker barnas kunnskapsnivå.

Prioritering og vilje til endring. En annen mulig forklaring på resultatene i undersøkelsen kan være mangel på prioritering av tid og mangel på vilje til endring. Det kan tyde på at andre fagområder i RP06 får mer oppmerksomhet. Mitt inntrykk er, etter denne undersøkelsen, at mat og måltider blir ansett som en pause i dagen før og etter andre viktige pedagogiske oppgaver skal utføres. Utfordringer er ledelsens og kollegaenes holdninger og mangle på felles forståelse for å innlemme mat og måltider i det pedagogiske arbeidet. Måltidene bærer preg av “straffe- og belønningspedagogikk”, mangelfullt mattilbud og dårlig tid. Det kan være vanskelig å snu gamle holdninger. “Slik har det alltid vært, og slik skal det alltid være”, er en replikk jeg flere ganger har hørt uttalt i barnehagene. Omlegging av kostholdet i barnehagen, fra å servere ferdigoppskårne tørre brødsiver med kald tubeost, eller i beste fall spaghetti med ketchup og fiskepinner, til å skulle handle inn og tilberede ferske råvarer med deltagende barn, krever prioritering, kunnskap, erfaring og ikke minst vilje til endring. Det kan være forbundet med usikkerhet å endre på tidligere prioriterte arbeidsoppgaver. Informantene ga uttrykk for at det er en vanskelig prosess å få andre ansatte og ledelsen i barnehagen med på nødvendige endringer. Derfor forblir mat og måltider ved utilfredsstillende gamle vaner og rutiner. Mitt inntrykk er at manglende vilje til endring og prioritering, kan være en mulig årsak til liten grad av samsvar mellom den formelle, den oppfattede og realiserte læreplan.

Økonomi. Barnehagene blir finansiert over kommunenes rammefinansiering og Stortingets årlige minstesatser for foreldrebetaling. Barnehagen mottar ikke midler utover dette, men de har mulighet for å innhente matpenger, i tillegg til oppholdsbetalingen. Mange barnehager i denne undersøkelsen ønsker, av prinsipp om likebehandling, ikke å belaste foreldrene ytterligere med matpenger. På landsbasis er det 91 % av alle kommunale og 77 % av alle private barnehager som tar kostpenger utover oppholdsbetaling i barnehagen (SSB 2011). Til tross for ekstra matpenger, ser det ut til at det ikke er tilstrekkelig for et optimalt kosthold i barnehagen. Godt utstyr, gode kjøkkenfasiliteter og sunne råvarer koster penger.

Rammefinansieringen for barnehagene i Norge kan oppleves som tøff. Tidligere var pengeoverføringene statlige øremerkede driftsmidler. Nå er det et kommunalt ansvar. 1. januar 2011 ble 28,1 milliarder kroner, som før var øremerkede midler, flyttet over til det kommunale rammetilskuddet (KD 2011). Det betyr at kommunene som lokal barnehagemyndighet får et større ansvar for barnehagene, og at barnehagen må kjempe om driftstilskudd og skjønnsmidler til drift på lik linje med andre tjenester i kommunen. Den økonomiske forutsigbarheten er svekket i forhold til tidligere. Uten tilstrekkelig øremerkede midler til mat og måltider eller råvarestøtte til alle barnehagene, vil forskjeller som er avdekket i denne undersøkelsen, være gjeldende. Sunne matvarer er relativt dyrt, som en informant sa: *“Vi har noen kriterier som ligger i grunn for at ... det skal ligge innenfor de budsjetttrammene vi har, og det er ikke store saken, altså.”* Tørre gamle brødsiver og pasta med ketchup og fiskepinner er billigere enn et fullverdig måltid. Helsedirektør Bjørn-Inge Larsen uttalte på NRK PULS 7. mars 2011 at lavere pris på sunn mat kommer! Det kan være en god nyhet til barnehagene. Det kan være gode nyheter til barnehagene. Foreldrebetaling av kostpenger, kombinert med dårlig mattilbud i barnehagen, er uheldig for barna, barnehagen, det fremtidige helsebudsjettet og for politikere med ambisjoner om å utjevne sosiale forskjeller i befolkningen. At ressurssterke foreldre kan betale for sunn mat til barna hver dag i barnehagen, underbygger studier og påstander om at helsetiltak uten strukturelle virkemidler kun bedrer helse til den delen av befolkningen som allerede er interessert i helse og har god økonomi og gode helsevaner. Budsjettprioriteringer internt i barnehagen kan også være en kamp. Det handler også om økonomiske prioriteringer, om kunnskap og engasjement og ikke minst om behovet for en kollektiv vilje til å satse på sunne måltider. Det vil også kunne komme til å kreve tid, bedre utsyr, bedre kjøkken og bedre plass.

Rammefaktorene og plassering i Oslo kan forklare forskjeller og likheter i private og kommunale barnehager. Sentrale forutsetninger og økonomiske rammebetingelser ser ut til å være avgjørende for resultatene i denne undersøkelsen. Ulike rammefaktorer som jeg gjennom analyse og drøfting har identifisert, er tuftet på argumentene i teorikapitlet. Årsakene er sammensatte. Summen av alle rammefaktorene kan være årsak til at mat og måltider er et vanskelig og “glemt” fagområde i barnehagen, og at det er forskjeller mellom private og kommunale barnehager i Oslo øst og Oslo vest. Det er ikke vanskelig å forstå at en barnehage i Oslo vest har anledning til å satse på sunt kosthold og kunne kreve ekstra høy

foreldrebetaling, når undersøkelser viser at de sosioøkonomiske forholdene i denne delen av Oslo er vesentlig bedre enn i Oslo øst (HD 2010).

Resultatene fra denne lille undersøkelsen viser at det er relativt store forskjeller i mattilbudet mellom barnehagen i Oslo øst og Oslo vest. Forskjellene går ikke alltid ensidig i retning av eierform eller plassering i Oslo. Barnehager i Oslo vest har et gjennomgående bedre kosttilbud enn barnehager i Oslo øst. Undersøkelsen viser også forskjeller mellom private og kommunale barnehager. Kommunale barnehager har et stramt matbudsjett, som i høy grad gjenspeiles i mattilbudet, versus barnehager i Oslo vest. Foreldre i Oslo vest betaler vesentlig mye mer i kostpenger, og de har et sunnere og bedre mattilbud. Denne undersøkelsen kunne ikke avdekke forskjeller mellom barnehagene i Oslo øst og Oslo vest når det gjelder kunnskap om mat og måltider. Det er gjort relativt lite forskning på mat og måltider og på implementering av læreplan i barnehagene i forhold til implementering av læreplan i skolen.

Årsaken kan delvis være at barnehagene har en relativ kort historie innen utdanningssektoren og som fremtredende samfunnsinstitusjon. Først i 2003 kom Barnehageforliket med innføring av maksimalpris og likeverdig behandling av kommunale og private barnehager. Men den viktigste milepæl kom først i 2006 med overføring av barnehageansvaret til Kunnskapsdepartementet. Jeg har derfor kun hatt mulighet til å sette mine funn opp mot en undersøkelse utført av Sosial- og helsedirektoratet i 2005, en undersøkelse foretatt på oppdrag fra Kunnskapsdepartementet i Østrem (2009) og NOVA (2009). Resultatene kan til en viss grad bli bekreftet gjennom de tre tidligere forskningsresultatene.

5.5 Konklusjon og veien videre

Endringer i samfunnet har ført til stor utvikling av barnehagene som institusjon. Samtidig er forebygging av helseproblemer mer aktuelt enn noensinne. Mange av dagens livsstilssykdommer er kostholdsrelaterte, og betydningen av sunne kostvaner i barndommen vil ha stor betydning for fremtidig helse. Litteraturen viser til at de lavere sosiale gruppene kommer dårligere ut i forhold til kostholdsanbefalingene. Barnehagen har en sentral rolle i arbeidet med utjevningen av sosioøkonomiske helseforskjeller i Norge. Gjennom B05 skal barnehagen ha en helsefremmende og en forebyggende funksjon og bidra til å utjevne sosiale forskjeller. I RP06 fremstår barnehagen som et pedagogisk tilbud med stor metodefrihet, og barnehagepersonalet har stor frihet i hvordan de tilrettelegger og arbeider med målene. Nettopp derfor er det viktig å avdekke hvordan avdelingsleder realiserer den formelle læreplan, og hvordan den lokale læreplan er utformet. Det er nærliggende å stille spørsmål om den realiserte læreplan er god nok i forhold til de krav som stilles i lov og forskrifter. Denne undersøkelsen viser til relativt store kvalitetsforskjeller i forhold til mat og måltider i barnehagen. Dette gjelder både kvaliteten på maten som serveres og mat og måltider som pedagogisk område. Det kan se ut til at flere barnehager ikke arbeider systematisk nok i forhold til læreplanen. Årsakene er som nevnt sammensatte. En årsak kan være at teksten i rammeplanen ikke er tydelig nok. Kunnskap om læreplanteori vil kunne gi barnehagepersonalet grunnlag for diskusjon og omsetting av fagstoffet til lokal tilpasning. Barnehagens personale mangler i stor grad felles forståelse og kunnskap om mat og måltider. Barnehagene bør knytte arbeidet med å innføre rammeplanen til læreplanteori for å tolke og analysere oppgaver relatert til mat og måltider som utføres. Mitt inntrykk er at avdelingsledere har liten kunnskap om læreplanteori. Denne undersøkelsen viser liten grad av arbeid med å tolke og analysere den ideologiske og den formelle læreplan med hensyn til mat og måltider. De aller fleste i denne undersøkelsen sier de ikke kjenner til eller har manglende kunnskap om den formelle læreplan. Østrem (2009) påpeker at rammeplanen er en pluralistisk kompromisstekst og fremstår som ambivalent og mosteningsfylt. Da er det forståelig at avdelingsleder ikke klarer å omsette rammeplanens intensjoner i praksis. Det kan tas til inntekt for nokså ulike praksis og minimumsløsninger. Det er på mange måter positivt at rammeplanen gir barnehagepersonalet frihet til lokal tilrettelegging av mat og måltider. Lokale løsninger vil kunne være til det beste for barnehagens ledelse, ansatte og barn.

Det kan tyde på at kompetansen i barnehagene ikke er god nok til å sikre alle barn et systematisk pedagogisk tilbud hva gjelder mat og måltider. Når barnehagepersonalet skal definere innhold, oppgaver og arbeidsmåter blir metodisk vurdering krevende. Det er ingen entydige kriterier eller handlemåter for hva et godt pedagogisk tilbud skal være i forhold til mat og måltider. Derfor kan det være vanskelig for den enkelte barnehageansatt å gjennomføre et systematisk pedagogisk tilbud.

Læring står sentralt i rammeplanen. Sosiokulturell læring er, som jeg har valgt i denne oppgaven, en mulig teori for læring i forbindelse med mat og måltider. Måltidet i barnehagen har betydning utover det å bli mett. Måltidene inviterer til felleskap, holdninger, medvirkning, kultur- og kunnskapsoverføring, identitetsdannelse og omsorg. Mat og måltider har også sterke normative elementer i seg, som kan slå uheldig ut. Voksne forvalter makten over mat og måltider, derfor er det viktig med kunnskap om både ernæring og pedagogikk. Mat og måltider må læres, for å unngå privat praksis, ernæringsmyter, tvang og at gamle vaner får dominere i barnehagene. En informant (C) forteller om at alle barn må spise opp maten de får servert for at det skal være rettferdig. Å ta individuelle hensyn synes problematisk for de fleste i denne studien. Det er sentralt å være klar over asymmetrien i forholdet mellom barn og voksne under måltidet. Barn er sårbare og alt annet enn omsorg, varme og gi barnet en opplevelse av å bli sett, akseptert og forstått er ikke akseptabelt. Måltidene bør være dagens høydepunkt og gi alle barn en livgivende og positiv opplevelse. Sunt kosthold og gode kostvaner er sentralt i de formelle læreplaner. Retningslinjer for mat og måltider i barnehage bør ligge til grunn for metodisk arbeid, tilpasning og tolking i forbindelse med kostholdet i barnehagen. Det er utvilsomt behov for bedre kvalitet i barnehagene som er tema for St.meld. 41 (2008-2009) *Kvalitet i barnehagen*. Der blir det slått fast at regjeringen har tre hovedmål for kvalitetsarbeid i barnehagen. Det er å sikre likeverdig og høy kvalitet i alle barnehager, styrke barnehagen som læringsarena og at alle barn skal få delta aktivt i et inkluderende felleskap.

På politisk nivå ble det nylig lansert i Stortingsmelding nr. 16 (2010-2011) *Nasjonal helse- og omsorgsplan (2010-2015)* hvor regjeringen legger frem den politiske kursen for helse- og omsorgstjenestene og folkehelsearbeidet de neste fire årene. Regjeringen vil forsterke innsatsen for folkehelsen. Helse skapes der folk bor og lever sine liv, noe som betyr at folkehelsearbeidet må utføres lokalt. Det er nødvendig med målrettede og universelle tiltak og strategier som retter seg mot hele befolkningen. 8. april 2011 ble det sammen med St. meld. nr. 16 (2010-2011) lagt frem forslag til to nye lover; lov om folkehelsearbeid (folkehelseloven) Prop. 90 L (2010-2011) (HD 2011e) og lov om kommunale helse- og omsorgstjenester (helse- og omsorgstjenesteloven) Prop. 91L (2010-2011). Regjeringens mål med folkehelsearbeidet er flere leveår med god helse for den enkelte og redusere sosiale forskjeller i befolkningen. Regjeringen vil at barnehager skal inkludere helsefremmende faktorer i sin virksomhet og at det skal være enkelt å velge sunt kosthold i barnehagen. Forslag til lov om folkehelsearbeid hvor både barnehagene og kosthold innlemmet, skal bidra til bedre forankring av folkehelsearbeid i kommunene (St. meld 16: 48, Prop.90 L:128). I dette forslaget til ny samhandlingsreform som ble lagt fram av helseministeren 8. april i år, er det helsepolitisk vilje til innsats for tverrsektorielt kommunalt forebyggende arbeid. Hvis vi skal ta helseministeren på alvor vil dette forslaget komme barnehagene til gode. “*Vi må bruke mer penger på forebygging*”, sier helseminister Anne-Grete Strøm-Erichsen på pressekonferansen. I pressemelding ble det uttalt følgende; Samhandling for et friskere Norge.

“Folkehelsearbeid krever systematisk og langsiktig innsats. Grunnlaget for god helse legges først og fremst utenfor helsetjenesten. Folkehelseloven plasserer ansvaret for folkehelsearbeidet inn på de tverrfaglige og tverrsektorielle arenaer. 'Helse i alt vi gjør' (Health in All Policies) må være et hensyn på tvers av sektorer og forvaltningsnivåer. Mye av grunnlaget for god helse i oppveksten og gjennom livsløpet legges i tidlige barne- og ungdomsår. Folkehelsearbeid handler om å skape gode oppvekstvilkår for barn og unge, forebygge sykdom og å utvikle et samfunn som legger til rette for sunne levevaner, beskytte mot helsetrusler og som fremmer fellesskap, trygghet, inkludering og deltakelse” (Helseminister Strøm-Erichsen A.G. 2011:nettside 1)

Det gir grunn til å håpe på at myndighetene bevilger de nødvendig økonomiske midler til kommunehelsesektoren for gjennomføring av samhandlingsreformen. Helsefremmende arbeid i barnehagene bør likeledes være et prioritert område. Forslaget tar blant annet til ordet for tiltak for å sikre tilstrekkelig kompetanse i kommunehelsesektoren (Prop.90 L:172) og jobbe med økonomiske virkemidler som å gjøre sunn mat billigere (St.meld.16:45). Rikelig

råvarestøtte til alle barnehager vil kunne gi et godt økonomisk bidrag til barnehagesektoren. Besparelsen på fremtidige helseutgifter vil kunne bli større enn kostnadene til forebyggende helsearbeid i barnehagene. I dag bruker Norge kun 2 % av helsebudsjettet på forebygging (HD 2011c:322). Leder av Landsgruppen av helsesøstre (LAH) Astrid Grydeland Ersvik uttalte i NRK radio 16.02.2011 at kommunene bruker under 3 % av bevilgede midler på forebygging. Hun kaller forebygging i Norge en vits. Uten økonomisk støtte og bevilgninger er ikke reformen gjennomførbar, men vil kun bli ord uten handling. Hvis politikere tar helseutfordringene og ikke minst barn og unges nåværende og fremtidige helse på alvor, kan utsiktene for at barnehagen blir en helseforebyggende institusjon, være meget god. En god utvikling av barnehagesektoren som sentral bidragsyter for å fremme folkehelsen vil koste penger. Kamp om økonomiske midler er kjent i de fleste kommuner i Norge. Utvikling og gjennomføring av forebygging i barnehagene vil besparelsen på sikt kunne bli større enn kostnadene. Dekningsgraden av denne typen forebygging er stor. I august 2010 gikk om lag 275 000 barn i barnehage, det er en økning på over 30 % fra 2003. Det er uheldig at åtte av ti barnehager krever matpenger fra foreldrene for et relativt dårlig mattilbud, samtidig som hvert femte barn i Norge er overvektig. Kun 6 % av norske barn spiser daglig tilstrekkelig med frukt og grønnsaker. Evaluering av gratis skolefrukt har vist at elever spiser mindre usunn mat i skoletiden og mer frukt etter at ordningen trådte i kraft (Prop.90 L:129).

Helse er en verdi i seg selv og et virkemiddel for å oppnå et velferdssamfunn. Barnehagen har en helsefremmende og en forebyggende funksjon og skal bidra til å utjevne sosiale forskjeller. Derfor bør barnehagene arbeide for å utvikle sunne kostvaner hos alle barn, uavhengig av bosted og sosioøkonomisk status og ikke kreve matpenger fra foreldrene i tillegg til oppholdsbetaling. Jeg har i denne undersøkelsen sett på de uheldige konsekvensene av en slik politikk. Foreldre i Oslo vest kan betale for sunn mat i barnehagen, og det kan ikke foreldre i Oslo øst. De siste års helseforbedringer er størst i befolkningen med høyest inntekt (NOU 2009:10), og det støtter argumentet for at barnehager i Oslo øst må få like godt mattilbud som i Oslo vest. I følge St. meld.16 (2010-2011):46 vil myndighetene i neste periode i folkehelseprogrammet i Norsk Forskningsråd prioritere forskning på sosiale forskjeller i helse. Videre er det formålstjenlig at Helsedirektoratet i 2011 vil kartlegge mat og måltidstilbudet i barnehagen og oppfølging av F96 (ibid.:49). Som nevnt i St. meld. 41 (2008-

2009) er barnehager med et godt pedagogisk tilbud i seg selv et forebyggende tiltak. Barnehagens betydning for forebyggende arbeid og tidlig innsats kan neppe overvurderes.

På bakgrunn av teori og resultatene fra empirisk del i denne oppgaven, oppsummerer jeg til slutt hva jeg mener bør vektlegges for at barnehagene skal være en helsefremmende og forebyggende institusjon og bidra til å utjevne sosiale forskjeller. Barnehagen kan bidra med ikke-stigmatiserende grupperettet ordning som fanger nesten alle barn under skolepliktig alder. Det vil være vesentlig å:

- sørge for øremerkede økonomiske midler til mat og råvarestøtte til alle barnehager,
- sørge for å avskaffe foreldrebetalte matpenger og gi alle barnehager like godt mattilbud som de beste barnehagene har i dag,
- sørge for økonomiske subsidier og faglig støtte til å videreutvikle og styrke fysiske rammer og hjelpemidler i barnehagen,
- sørge for ny- og videreutvikling av R07,
- sørge for og inspirere til større grad av læreplanlesing og kunnskap om læreplanteori,
- sørge for å innlemme ernæring og måltider som pedagogisk område i førskolelærerutdanningen,
- styrke Oslo Kommunes Helse- og velferdsetat og helsestasjonene til å bli et enda bedre kompetansesenter med lavterskeltilbud for alle barnehagene i Oslo,
- opprette flere ernæringsfysiologstillinger i Oslo Kommunes Helse- og velferdsetat og helsestasjonene for utadrettet veiledning om mat og måltider, tilpasset hver enkelt barnehage i Oslo,
- sørge for videre forskning av praksisfeltet og læreplanimplementering i barnehagene.
- sørge for tilsyn og veiledning av barnehagenes praksis.

For at lovens intensjoner i R07, B05 og RP06 skal kunne oppfylles mønstergyldig, bør myndighetene gå inn i et konstruktivt samarbeid med hver enkelt barnehage. Opplæring må ikke bare tilpasses fag og lærestoff, men også barnets alder og utviklingsnivå. Barnehagen bør arbeide systematisk og metodisk med fagområdene i R06 for at de kan innlemmes i mat og måltider. Avdelingsleder må bruke barnas ulike forutsetninger, sammensetning av barnegruppen og hele miljøet rundt og i barnehagen som ressurser i læringen. Det må iverksettes strukturelle virkemidler og tiltak, samt utvikle læremidler for gode arbeidsforhold

inne og ute. Det er viktig med et godt kjøkken med god plass og godt utstyr. Videre er det viktig med tilgang på gode råvarer, både fra innkjøpte og egenprodusere. Barnehagene bør få mulighet til å utvikle optimalt utemiljø for kjøkkenhage, dyrking av frukt og bær og en trygg bål plass med mulighet for å koke og steke mat ute.

I det pedagogiske feltet i barnehagen arbeider vi med det usynlige fremtidige mennesket. God helse og sunne matvaner er viktig for barnas fremtid. Et likeverdig og sunt mattilbud til alle barn i barnehagen er viktig både for det enkelte barnet spesielt og for samfunnet. Barnehagen har en unik mulighet for positiv innflytelse på alle barns kostvaner, uten stigmatisering eller spesialtiltak for belastede familier. Det er store forventninger til hva barnehagen skal være for barna både i dag og i et langsiktig perspektiv. Barnehagesektorens betydning for samfunnet har økt i takt med dens vekst og i takt med den økte kunnskapen om barnehagens muligheter. Barnehagens innhold er endret, og slik jeg ser det, er det behov for betydelig mer kunnskap om barn og kosthold. Barnehagepersonalet har fortsatt stor skjønnsmessig pedagogisk frihet innenfor rammeplanens bestemmelser. Nettopp derfor etterlyser jeg mer kunnskap og kompetanse om mat og måltider, læreplanteori, samt nytenkning og revurdering av faglig materiell fra helse- og kunnskapsmyndighetene. Mer forskningsbasert kunnskap om dette tema er viktig å fremskaffe. Store endringer i barnehagesektoren, kombinert med betydelige helseutfordringer i samfunnet, skaper nye muligheter for en etablert barnehagepedagogikk.

Oppgaven konkluderer med at det er manglende sammenfall mellom de formelle læreplaner og den oppfattede og realiserte læreplan. Det er i denne studien relativt stor grad av forskjeller mellom private og kommunale barnehager i Oslo øst og Oslo vest med hensyn til mat og måltider. Det er imidlertid viktig å fremheve at selv om denne lille undersøkelsen viser manglende sammenfall mellom intendert og realisert læreplan, viser alle avdelingslederne gode intensjoner og stort engasjementet for barna i barnehagen. Jeg håper denne oppgaven kan være et lite bidrag til å sette større fokus på mat og måltider i barnehagene for å utvikle sunne kostvaner og matglede hos alle barn, uansett hvor de bor og hvilken barnehage de går i.

6 Litteratur

- Alvesson, M., Sköldbberg K. (2008). *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. 2. utg. Studentlitteratur. Sverige.
- B05 Kunnskapsdepartement, KD.(2006a). *Lov av 17. juni 2005 nr. 64 om barnehager (barnehageloven) med forskrifter og departementets merknader til bestemmelsene*. Kunnskapsdepartementet. Oslo.
- Bae, B. (2009). *Samspill mellom barn og voksne ved måltidet*. Nordisk barnehageforskning vol 2.nr 1.
- Barne- og familiedepartementet BFD.(2003). *FNs Barnekonvensjon*.
http://www.regjeringen.no/upload/kilde/bfd/red/2000/0047/ddd/pdfv/178931-fns_barnekonvensjon.pdf. (Lastet ned 10.11.2010)
- Barker, D.J. (1994). *Mothers, babies, and disease in later life*. London: BMJ Publishing Group.
- Bjørgen, K. (2009). "5-åringer om mat, måltid og medvirkning." Norsk pedagogisk Tidsskrift 93. S. 4–15.
- Bourdieu, P. (1995). *Distinköonen*. Norsk utg. Pax Forlag. Oslo.
- Bråten, I., Ed. (1996). *Vygotsky i pedagogikken*. Oslo, Cappelen Akademisk Forlag as.
- Byarkivet. (2010). *Oslofrokost*.
<http://www.byarkivet.oslo.kommune.no/OBA/Mat/oslofrokost.asp>. 25.09.2010
- Carpetta, P.J., Petersik, J.T., Stewart. D.J. (1975). *Acceptance of novel flavours is increased after early experience of diverse tastes*. Nature 254. S. 689–691.
- Carruth, B.R., Skinner, J.D. (2000). *Revisiting the picky eater phenomenon: neophobic behavior of young children*. J Am Coll. Nutr. 19. S. 771–780.
- Casey R., Rozin P. (1989): *Changing children`s food preferences; Parents opinions*. Appetite, 1989, 12. S 171-182. Academic press Limited. University of Pennsylvania.
- Cohen, L., m.fl. (2000). *Research methods in education*. Routhledge Falmer. London.
- Cooke, L. (2007). *The importance of exposure for healthy eating in childhood*. Journal of Human Nutrition and Dietetics. Vol. 20: 4. S. 294–301.
- Departementene, DEP. (2007). *Handlingsplan for bedre kosthold i befolkningen (2007–2011)*. (I–1121B). Oslo.
- Departementene, DEP. (2007a). *Barnas framtid. Nasjonal strategi for barn og unges miljø og helse 2007–2016*.

Dewey, J. (1961). *Ch.11 Experience and thinking. Democracy and Education. An introduction to the Philosophy of education.* The Macmillan Company.

Dewey, J. (2005). *Art as Experience.* Penguin Books Ltd. London.

Dysthe, O. (2001). *Dialog, samspel og læring.* Abstract Forlag. Oslo.

Engelsen, B.U. (2000). *Slik begynte det ... Didaktikk på norsk mot år 2000. Rapport nr. 3. 2000.* Universitetsforlaget i Oslo. Pedagogisk forskningsinstitutt.

Engelsen, B.U. (2003). *Ideer som formet vår skole. Læreplan som idébærer – et historisk perspektiv.* Gyldendal Akademisk. Oslo.

Engelsen, B.U. (2006). *Kan læring planlegges? Arbeid med lærerplaner – Hva, hvordan og hvorfor.* 5. utgave. Gyldendal Akademisk. Oslo.

F96, Sosial- og helsedirektoratet, SH-dir. (1998). *Forskrift for miljørettet helsevern i barnehager og skoler.* (IK-2619).

Folkehelseinstituttet FHI. (2010). *Folkehelse rapport 2010:2; Helsetilstanden i Norge.* Folkehelseinstituttet. Oslo.

Folkehelseinstituttet FHI. (2011). Overvekt og fedme hos barn og unge.
http://www.fhi.no/eway/default.aspx?pid=233&trg=MainLeft_6039&MainArea_5661=6039:0:15,4576:1:0:0::0:0&MainLeft_6039=6041:84303::1:6043:16::0:0. (Lastet ned januar 2011).

Forsdahl, A. (1977). *Are poor living conditions in childhood and adolescence an important risk factor for arteriosclerotic heart disease?* British Journal Prev. Soc. Med. 1977; 31. S. 91–5.

FN (2011). FNs barnekonvensjon.
http://www.regjeringen.no/upload/kilde/bfd/bro/2004/0004/ddd/pdfv/178931-fns_barnekonvensjon.pdf

Goodlad, J.I. (1979). *Curriculum inquiry. The study of curriculum practice.* McGraw-Hill Book Company. New York.

Gundem, B.B. (1990). *Læreplanpraksis og læreplanteori.* Universitetsforlaget AS. Oslo.

Gundem, B.B. (1998). *Skolens oppgave og innhold. En studiebok i didaktikk.* 4. utgave. Universitetsforlaget AS. Oslo.

Gunnestad A. (2007). *Didaktikk for førskolelærere.* Universitetsforlaget AS. Oslo.

Holthe, A., Wilhelmsen, B.U. (2009). *Mat og helse i skolen, en fagdidaktisk innføring.* Fagbokforlaget. Bergen.

Haaland, (Ø. 2009). *Dannelsesbegrepet og den postmoderne erfaring*. Norsk Pedagogisk Tidsskrift. 93:2009. S. 415–421. Oslo.

Helsedirektoratet, HD. (2010). *Folkehelsearbeidet – veien til god helse for alle*. (IS 1846).

Helsedirektoratet, HD. (2011). *Kostråd for å fremme folkehelsen og forebygge kroniske sykdommer. Metodologi og vitenskapelig kunnskapsgrunnlag*. Nasjonalt råd for ernæring.

Helsedirektoratet, HD. (2011a). *Nøkkeltall for helsesektoren. Rapport 2010*. (IS–1874).

Helsedirektoratet, HD. 2011b. *Utviklingen i norsk kosthold 2010*. (IS–1873).

Helsedirektoratet, HD. (2011c). *Kostråd for å fremme folkehelsen og forebygge kroniske sykdommer. Metodologi og vitenskapelig kunnskapsgrunnlag*. Nasjonalt råd for ernæring.. (IS1881).

Helsedirektoratet, HD. (2011e). *Prop 90 L (2010–2011) Proposisjon til Stortinget (Forslag til lovvedtak) Lov om folkehelsearbeid (Folkehelseloven)*.

Helse- og omsorgsdepartementet, HOD. (2007). *Nye retningslinjer*. [www.regjeringen.no/nb/dep/hod/ Pressesenter/pressemeldinger/2007/Nye-retningslinjer-skal-forbedre-mat-og-.html?id=480843](http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/Pressesenter/pressemeldinger/2007/Nye-retningslinjer-skal-forbedre-mat-og-.html?id=480843). (Lastet ned 13.02.2011)

Helse- og omsorgsdepartementet HOD (2011) *Samhandling for et sunnere Norge*. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/kampanjer/samhandling.html?id=636967>

Holmboe-Ottesen G.(2004). *Sosiale ulikheter og kosthold*. Tidsskrift for den norske Lægeforening nr. 11, 2004; 124. S.1526-8.

Holthe A. (2009). *Mat og helse i skolen, en fagdidaktisk innføring*. Fagbokforlaget. Bergen.

HUNT (2011). *The HUNT Study, Norway*. HUNT forskningssenter. Institutt for samfunnsforskning. Det medisinske fakultet, NTNU.

Hursti, U.K.K. og Sjöden, P.O. (1997). *Changing Food habits in children and Adolescents. Experience From Intervention Studies*. Scandinavian Journal of Nutrition 5. S. 102–110.

Jùliùsson, P.B. et al. (2010). *Overweight and obesity in Norwegian children: prevalence and socio-demographic risk factors*. Universitetet i Bergen. Foundation Acta Pædiatrica 2010. 99. S. 900–905.

Kunnskapsdepartementet, KD. (2006a). *Lov av 17. juni 2005 nr. 64 om barnehager (barnehageloven) med forskrifter og departementets merknader til bestemmelsene*. Kunnskapsdepartementet. Oslo.

Kunnskapsdepartementet, KD. (2010). *Analyse av barnehagestatistikk – status for utbygging og ventelister per 20. september 2010*. Kunnskapsdepartementet. Oslo.

Kunnskapsdepartementet, KD. (2011). *Ny rammefinansiering for barnehagene*.
http://www.regjeringen.no/upload/KD/Vedlegg/Barnehager/Finansiering/Faktaark_BUD2010_barnehager.pdf

Kvale, S., Brinkmann, S. (2009). *Det kvalitative forskningsintervju*. 2. utg. Gyldendal Akademisk. Oslo.

Liem, D.G., de Graaf, C. (2004). *Sweet and sour preference in young children and adults: role of repeated exposure*. *Physiol. Behav.* 83. S. 421–429.

Lundgren, U.P. (1986). *Att organisera skolan. Om grundskolans organisation och ledning. Liber Utbildningsförlaget*. Stockholm.

Løvlie, L. (1990). *Den estetiske erfaring*. *Nordisk pedagogikk* 1–2/1990. S. 1–18. Oslo.

Mennella, J.A., G.K. Beauchamp (2005). "Understanding the Origin of Flavour Preferences." *Chem Senses* 30 (1): S. 242–243.

Mennella, J.A. et al. (2008). "Variety is the spice of life; Strategies for promoting fruit and vegetable acceptance during infancy." *Physiol. Behav.* 2008 April 22; 94 (1): S. 29–38.

Mikkilä, V. et al. (2005). *Consistent dietary patterns identified from childhood to adulthood*. *British Journal of Nutrition* 93/2005. S. 923–931.

NOU 2009:10. *Fordelingsutvalget*.

NOU 2010:08. *Med forskertrang og lekelyst*. Systematisk pedagogisk tilbud til alle førskolebarn.

NOVA Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. (2009). *NOVA Rapport 2/09-Kvalitet og kvantitet. Kvalitet i en barnehagesektor i sterk vekst*.

Oslo kommune. (2009). www.byarkivet.oslo.kommune.no/article47751-961.html.
(Lastet ned oktober 2009).

Oslo kommune. (2011). *Informasjon om helse, barnehagebarn og ernæring*
helse-og velferdsetaten. Oslo.kommune.no/helse/ernaring_og_kosthold/ernaring_for_barnehagen/ (Lastet ned 08.04.2011)

Prop. 90 L (2010–2011) Proposisjon til stortinget. Lov om folkehelsearbeid (folkehelseloven)

R07, Sosial- og helsedirektoratet, SHD. (2007b). *Retningslinjer for Mat og måltider i barnehagen*. (IS–1483). Oslo.

RP06,. Kunnskapsdepartement, KD. (2006a). *Lov av 17. juni 2005 nr. 64 om barnehager (barnehageloven) med forskrifter og departementets merknader til bestemmelsene*. Kunnskapsdepartementet. Oslo.

Rieber R.W. & Carton, A.S. e., Ed. (1987). *The collected Works of L.S. Vygotsky*, Vol. 1, Problems of the General Psychology New York – London, Plenum Press.

Skjervheim, H. (1957). *Deltakarer og tilskodar og andre essay. Idé og tanke*. Aschehoug. Oslo.

Sosial- og helsedirektoratet, SHD. (1998). *Forskrift for miljørettet helsevern i barnehager og skoler* (IK-2619).

Sosial- og helsedirektoratet, SHD. (2002a). *UNGKOST 2000. Kostholdet blant 4-åringer. Landsomfattende kostholdsundersøkelse* (IS-1067).

Sosial- og helsedirektoratet, SHD. (2002b). *UNGKOST 2000. Landsomfattende kostholdsundersøkelse blant elever i 4. og 8. klasse i Norge*. (IS-1019).

Sosial- og helsedirektoratet, SHD. (2005a). *Mat og måltider i barnehagen, en spørreundersøkelse blant styrere og pedagogiske ledere* (IS1324).

Sosial- og helsedirektoratet, SHD. (2005b). *Norske anbefalinger for ernæring og fysisk aktivitet* (IS-1219).

Sosial- og helsedirektoratet, SHD. (2007b). *Retningslinjer for Mat og måltider i barnehagen*. (IS-1483). Oslo.

Statistisk Sentral Byrå SSB. (2010). *Barnehagestatistikk*. <http://www.ssb.no/barnehager/>. (Lastet ned 15.10.2010)

Statistisk Sentralbyrå SSB. (2011).
http://www.ssb.no/emner/04/02/10/rapp_foreldrebet/rapp_201033/rapp_201033.pdf
Lastet ned 21.03.2011

Stenhouse, L. (1975). *An introduction to curriculum research and development*. Heinemann. London.

Stensmo, C., Ed. (1998). *Pedagogisk filosofi*, Fagbokforlaget.

Stortinget. (2011). *Vedtak til lov om endringer i barnehageloven. Lovvedtak 59 (2009–2010)*. jf. prop. 105 L (2009–2010), dato 08.06.2010. Utgiver: Stortinget.
www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Vedtak/Beslutninger/Lovvedtak/2009-2010/vedtak-200910-059/ (Lastet ned 06.05.2011).

Stortingsmelding nr. 16 (2002–2003): *Resept for et sunnere Norge*.

Stortingsmelding nr. 30 (2003–2004): *Kultur for læring*.

Stortingsmelding nr. 24 (2002–2003): *Barnehagetilbud til alle – økonomi, mangfold og valgfrihet*. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/dok/regpubl/stmeld/20022003/stmeld-nr-24-2002-2003-.html?id=135490> (Lastet ned 13.11.2010).

Stortingsmelding nr. 41 (2008–2009). *Kvalitet i barnehagen*.

Stortingsmelding nr. 16 (2010-2011) *Nasjonal helse- og omsorgsplan (2011-2015)*.

Strøm-Erichsen, A.G., Helseminister. (2011). Pressekonferanse 08.04.2011
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/hod/pressesenter/pressemeldinger/2011/samhandling-for-et-friskere-norge.html?id=639875> (Lastet ned 09.04.2011).

Svingby, G. (1979). *Från Läroplanspoesi til klassrumsverklighet*. Liber Läromedel. Malmö.

Thuen, H. (2008). *Om barnet. Oppdragelse, opplæring og omsorg gjennom historien*. Abstrakt Forlag. Oslo.

United Nations Children's Fund, UNICEF, (2010). *The children left behind*. Innocenti Research center. Report Card 9. Italy.

Utdanningsdirektoratet UD (2006). *Mat og måltider. Læreplan i mat og helse*.
<http://www.udir.no/grep/Lareplan/?laereplanid=129973>

Vygotsky, L.S. (1971). *The Psychology of Art*. The M.I.T. Press. Cambridge, England.

Vygotsky, L.S. (1978). *Mind in society. The development of higher psychological processes*. Harvard University Press. Cambridge, England.

Østrem, S. (2008). *Barns subjektivitet og likeverd: et bidrag til en diskusjon om barnehagens pedagogiske innhold og etiske forankring*. Unipu. Oslo.

Østrem, S. m.fl. (2009). *Alle teller mer. En evaluering av hvordan Rammeplan for barnehagens innhold og oppgaver blir innført, brukt og erfart*. Høgskolen i Tønsberg i Vestfold rapport 1/2009.

Zeinstra G.G., Koelen M.A., Kok F.J. og de Graaf C. (2007). *Cognitive development and children's perceptions of fruit and vegetables; a qualitative study*. Int J Behav Nutr Phys Act. 2007; 4:30.

Wilhelmsen B.U., Holthe A.(2010). *Måltider og fysisk aktivitet i barnehagen - barnehagen som arena for folkehelsearbeidet*. Universitetsforlaget. Oslo.

World Health Organization WHO. (2002). *The world health report 2002: Reducing risks, promoting healthy life*. World health report. Genève.

World Health Organisation, WHO Technical Report Series (2003). *Diet, nutrition and the prevention and chronic diseases*. Genève 2003. S.13–29, 30–46.

World Health Organisation, WHO. (2004). *Global strategy for diet, physical activity and health*. Genève.

World Health Organisation, WHO. (2008). *School Policy Framework. Implementation of the WHO Global Strategy on Diet, Physical Activity and Health*. Genève.

World Cancer Research Fund & American Institute for Cancer Research, WCRF. (1997). *Food, nutrition and the prevention of cancer; a global perspective*. Washington D.C.

Aarflot, Fagerli R. (1999). *Endringer i nordmenns matvaner på 80- og 90-tallet*. I Rapport 1, SIFO. Statens institutt for forbruksforskning. Lysaker.

7 Vedlegg

Vedlegg 1. Intervjuguide

Vedlegg 2. Samtykkeerklæring

Vedlegg 3. Informasjonsbrev

Vedlegg 4. NSD

Vedlegg 1.

Intervjuguide:

Bakgrunnsinformasjon:

Si noe om meg, hvem jeg er og hva jeg har jobbet med. Og hvorfor jeg intervjuer og hva jeg ønsker å oppnå med masteroppgaven.

Spørre informant:

- Utdanningsbakgrunn
- Antall år som førskolelærer/ped.-leder.
- Antall barn og ansatte i barnehage
- Antall barn på avd.
- Har barnehagen en spesiell profil
- Privat/kommunal

A

Hvordan forholder du deg til mat og måltider i barnehagen?

1. Praktisk gjennomføring

1. Kan du fortelle om mattilbudet barna får? Dvs. hva som blir servert av mat og drikke både til hverdags og fest? (Ta med mat hjemmefra, kjøkkentjeneste ...)
2. De nasjonale anbefalingene går ut på å øke inntaket av frukt og grønt, grove kornvarer og fisk, samt redusere inntaket av animalsk fett og sukker, hvordan opplever du at barnehagen klarer å implemente dette i barnehagens kosthold?
3. Hvilke utfordringer står du overfor når du skal legge til rette for at barn kan få velge sunt? Lett/vanskelig?
4. Samarbeider barnehagen med foreldrene om mat og måltider, hvis ja, hvordan?
5. Samarbeider du med andre aktører vedr. mat og måltider, ansatte, lokalmiljøet, osv.?
6. Betaler foreldrene matpenger, hvor mye, og hvilken betydning har det for gjennomføring av mat og måltider?

B

Sosiokulturell tilnærming

2. Pedagogikk, barn og mat

1. Hva er det viktigste for deg i gjennomføringen av mat og måltider? Nevn tre ting.
2. Oppfølgingsspørsmål til de tre
3. Hvordan ville du motivere barn til å gjøre det/oppnå det?
4. Har barnehagen matregler (må spise opp maten?) og hvilke er det?
5. Hvordan håndterer du barn som ikke vil ha maten de får servert?
6. Hvordan ville du motivere barn til å spise sunt? (Hvis det ikke er nevnt)
7. Hva legger du i begrepet matglede?
8. Hva legger du i begrepet medvirkning i forbindelse med mat og måltider?
9. Hva legger du i begrepet barns spiseutvikling?

3. Kompetanse

1. Er du med i beslutningen om fastsettelse av mat- og drikketilbudet i barnehagen?
2. Hva tror du er det viktigste man må ha av kunnskaper for å gjennomføre et sunt og godt måltid i barnehagen?
3. Hvorfor tror du at det er viktig at barna får servert sunn mat i barnehagen?
4. Hvordan opplever du å kommunisere med foreldrene om mat og måltider i barnehagen?
5. Hvordan har du tilegnet deg kompetanse om mat og måltider? I utdanningen eller underveis i yrket?
6. Hvordan tror du andre pedagoger i andre barnehager opplever mat og måltider i barnehagen?
7. Tror du det er stor forskjell mellom barnehagene når det gjelder mat og måltider i barnehagen?
8. Hva mener du er de viktigste tiltakene for ev. å heve din kompetanse?

4. Lovgivningen

1. Myndighetene mener barnehagen er en viktig arena i folkehelsearbeidet og legger til grunn at gode kostvaner legges tidlig i livet. Det er utarbeidet retningslinjer for mat og måltider i barnehagen, bruker du dem?

2. Opplever du at myndighetene gjør det lett for barnehagen, legger de forholdene til rette for at barnehagen skal klare å være en aktør i folkehelsearbeidet?
3. Kjenner du til F96 og Mattilsynets regler for servering av mat i barnehagen?
4. Kjenner du til B05 og RP06, der de omhandler med mat og måltider?
5. Er mat- og måltidsarbeidet innarbeidet i barnehagens planer?
6. Har barnehagen mål for mat og måltider, hvilke er det? Jf. rammeplanen kap. 3.
7. Hva tror du vil være de viktigste suksessfaktorene for å skulle klare å gjennomføre et optimalt organisatorisk, pedagogisk og ernæringsmessig opplegg for mat og måltider i barnehagen?
8. Hvis du kunne velge, hva ville du gjort annerledes?

Vedlegg 2. Samtykkeerklæring

Samtykke

Kjære pedagog.

Oslo desember 2010

Jeg er masterstudent i pedagogikk ved Universitetet i Oslo. Jeg skriver en masteroppgave om mat og måltider i barnehagen. I den forbindelse ønsker jeg å få et innblikk i barnehagen, hvordan fungerer mat og måltider for ansatte i barnehagen?

For å kunne få innblikk i hvordan pedagoger forholder seg til mat og måltider i barnehagen, trenger jeg å intervju en avdelingsleder i en avdeling med barn fra 3 til 5 år.

Jeg trenger derfor:

1. Et intervju med en avdelingsleder i ca. en time.
2. Å delta i et måltid med barn og ansatte.

Intervjuet vil handle om mat og måltider og hvordan du opplever å arbeide med de arbeidsoppgavene som følger med.

Alle opplysninger vil bli anonymisert. Jeg vil bruke en diktafon under intervjuet for å kunne snakke med deg uten å måtte notere underveis. Jeg vil transkribere all tekst. Når oppgaven er ferdig i løpet av 2011, vil alt materiale bli makulert.

Oppgavens innhold er meldt til personvernet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Jeg ber derfor om samtykke fra deg for at du vil være med på dette prosjektet.

Samtykkeerklæring:

Jeg har mottatt informasjon om masteroppgaven som handler om mat og måltider i barnehagen og gir samtykke til et intervju og en deltagelse i et måltid i barnehagen.

Avdelingsleders signatur..... dato.....

Vedlegg 3. Informasjonsbrev til informantene

Vedr. masteroppgave i pedagogikk "Mat og måltider i barnehagen"

Til informantene:

Informasjon om prosjektet:

Myndighetene har lagt frem en handlingsplan for et sunnere kosthold i befolkningen. Bakgrunnen er stadig økende livsstilssykdommer forårsaket av inaktivitet og uheldige kostvaner. Ulike studier peker i retning av at barnets kostvaner legger grunnlaget for kostvaner senere i livet. Derfor er barnehagen en viktig arena for utviklingen av gode kostvaner.

Barnehageloven og rammeplanens fagområder pålegger barnehagen arbeid med helse. Pålegget er også nedfelt i forskrift for miljørettet helsevern i barnehager og skoler, og i kommende reviderte rammeplan (NOU 2010:8) etterlyser myndighetene ytterligere kvalitet og målsetting. Slike krav kan være en utfordring for ansatte i barnehagen.

Det er et mål at oppgaven skal bidra til økt kunnskap om hvordan barnehagene opplever å skulle gjennomføre mat og måltider i tråd med gjeldende retningslinjer og krav. Kunnskapen vil kunne belyse styrker og svakheter i daglig barnehagedrift ut i fra den tid og de ressurser som står til rådighet.

Praktisk informasjon om gjennomføring av intervjuet:

For å få den mest presise og utfyllende informasjon om rutiner og gjennomføring av mat og måltider i barnehagen, er det ønskelig å intervju en person som står tettest på barna hver dag, også i forbindelse med måltidene. Intervjuet gjennomføres med en avdelingsleder i en avdeling med barn fra 3 til 5 år. Tiden er beregnet til ca. en time. Det er ønskelig at vi finner et rolig sted i barnehagen, helst et lukket rom hvor vi kan snakke uforstyrret. Det er også ønskelig at jeg, helt i etterkant av intervjuet, deltar i et måltid for å observere.

Intervjuet blir tatt opp for at jeg lettere skal kunne bruke min tid på å lytte, og ikke måtte skrive ned det som blir sagt. Intervjuet vil bli transkribert og deler som anses som vesentlig for oppgavens problemstilling vil bli benyttet i oppgaven. Alt materialet vil bli anonymisert og vil bli slettet etter bruk. Hele prosjektet blir innrapportert til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.

Med vennlig hilsen

Elna Thurmann-Nielsen

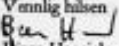

Masterstudent

Pedagogisk Forskningsinstitutt,

Universitetet i Oslo

Vedlegg 4 NSD

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES		
Britt Ullstrup Engelsen Pedagogisk forskningsinstitutt Universitetet i Oslo Postboks 1092 Blindern 0317 OSLO		Harald Hørlagren gate 29 N-5007 Bergen Norway Tel: +47-55 58 21 17 Fax: +47-55 58 96 50 nsd@nsd.uib.no www.nsd.uib.no Org.nr. 985 321 884
Vår dato: 10.12.2010	Vår ref: 25551 / 3 / B	Deres dato: Deres ref:
TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER		
Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 17.11.2010. Meldingen gjelder prosjektet:		
25551 Behandlingsansvarlig Daglig ansvarlig Student	Matilde i barnetagen Universitetet i Oslo, ved institusjonens øverste leder Britt Ullstrup Engelsen Elna Thurmman-Nielsen	
Etter gjennomgang av opplysninger gitt i meldeskjemaet og øvrig dokumentasjon, finner vi at prosjektet ikke medfører meldeplikt eller konsesjonsplikt etter personopplysningslovens §§ 31 og 33.		
Dersom prosjektopplegget endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for vår vurdering, skal prosjektet meldes på nytt. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html .		
Vedlagt følger vår begrunnelse for hvorfor prosjektet ikke er meldepliktig.		
Vennlig hilsen Bjørn Hennrichsen	 Inga Brautaset	
Kontaktperson: Inga Brautaset tlf: 55 58 26 35 Vedlegg: Prosjektvurdering Kopi: Elna Thurmman-Nielsen, Dalsveien 78, 0775 OSLO		
<small>Avdelingskontor / District Office: OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1095 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uib.no TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7481 Trondheim. Tel: +47-75 59 19 07. kjetil.suissa@ntnu.no TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsd@svf.uib.no</small>		